

Волинський національний університет імені Лесі Українки
Факультет філології та журналістики
Кафедра української мови

О. М. Гандзюк

**Морфеміка, словотвір, морфологія
української мови**

Навчальний посібник

Луцьк
Вежа-Друк
2021

*Рекомендовано до друку науково-методичною комісією
факультету філології та журналістики
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 2 від 6 жовтня 2021 року)*

Рецензенти:

Навальна М. І. – доктор філологічних наук, професор кафедри журналістики та мовної комунікації Національного університету біоресурсів і природокористування України;

Голоюх Л. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та культури української мови Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Гандзюк О. М.

Г 19 Морфеміка, словотвір, морфологія української мови: навч. посіб. для здобувачів освіти спеціальності 014 Середня освіта («Українська мова та література. Світова література») / О. М. Гандзюк. – Луцьк : Вежа-Друк, 2021. – 128 с.

У навчальному посібнику відповідно до вузівської програми курсу «Морфеміка, словотвір, морфологія» представлено плани практичних занять, перелік наукової літератури, запитання і тести для самоперевірки, завдання для самостійної роботи.

Для здобувачів освіти II курсу спеціальності 014 Середня освіта («Українська мова та література. Світова література»).

УДК811.161.2'373.611'366(075.8)

© Гандзюк О. М., 2021

© Волинський національний
університет імені Лесі Українки, 2021

ПЕРЕДМОВА

Найголовнішим педагогічним параметром, від якого залежить якість навчання учнів є кваліфікація вчителя. У зв'язку з цим особливо високі вимоги ставляться до умінь і навичок вчителя-словесника. Адже від його майстерності залежить не тільки ступінь оволодіння учнями української мовою, а їх здатність здобувати знання з інших предметів, використовувати мову в повсякденному житті та в професійній сфері. Тому в підготовці здобувачів освіти спеціальності 014 Середня освіта («Українська мова та література. Світова література») курс «Морфеміка, словотвір, морфологія української мови» займає важливе місце.

У посібнику подано плани практичних занять, література, необхідна для виконання завдань, перелік знань і умів, які матимуть здобувачі освіти після сумлінної підготовки до заняття, надано питання для самоперевірки, наведено тестові завдання, зміст яких відповідає темам практичних занять. Ілюстративний матеріал значною мірою складається з прислів'їв і приказок – потужного джерела народної мудрості.

Уміщені в посібнику завдання для самостійної роботи сприятимуть поглибленню навичок самостійного аналізу мовних явищ та озброять умінням практичної реалізації набутих знань, оскільки вони спрямовані на поглиблення у майбутнього вчителя уміння індивідуально здобування знання. Посібник містить також список літератури, словників, ресурсів Інтернету.

ПРАКТИЧНЕ ЗНАННЯ № 1

Префікси і суфікси української мови, їх походження

План

1. Загальна характеристика префіксів.
2. Походження префіксів.
3. Загальна характеристика суфіксів.
4. Походження суфіксів.
5. Вивчення префіксів і суфіксів у шкільному курсі української мови.

Здобувач освіти повинен знати: визначення префіксів, походження префіксів, характеристики суфіксів, походження суфіксів, вивчення префіксів і суфіксів у шкільному курсі української мови.

Здобувач освіти повинен вміти: знаходити в слові префікси й суфікси, вказати походження префіксів і суфіксів, охарактеризувати специфіку вивчення префіксів і суфіксів у шкільному курсі української мови.

Література:

1. Бойко В. М. Граматика української мови: Морфеміка. Словотвір. Морфологія: навч. посіб. / В.М. Бойко, Л. Б. Давиденко. Київ : Академвидав, 2014. С. 13.
2. Вакарюк Л. О., Панцьо С. Є. Українська мова. Морфеміка і словотвір: навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. С. 21–22.
3. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова: Морфеміка. Словотвір. Морфонологія : навч. посіб. для студ. філол. спец. внз. Київ : Вища шк., 1999. С. 25–49.
4. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови. Київ : УкрНДІПСК, 1998. С. 21–24.
5. Козленко І. В. Морфеміка сучасної української літературної мови: навч. посіб. Київ : Вид.-поліграф. центр «Київський університет», 2007. С. 132–174.
6. Плющ М. Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія: підручник. 2-е вид., доповн. Київ : ВД «Слово», 2010. С. 12.

Питання для самоперевірки:

- Що таке суфікс?
- Яка їх роль у структурі слова ?
- Назвіть індоєвропейські суфікси.
- Наведіть приклади східнослов'янських суфіксальних морфем. Які з них і досі використовує українська мова?
- Які суфікси належать до власне українських?
- Дайте визначення префікса.
- Назвіть групи за характером функцій, на які поділяються префікси?
- Назвіть іменникові префікси. Наведіть приклади їх вживання.
- Охарактеризуйте прикметникові префікси. Наведіть приклади їх вживання.
- Які префікси належать до дієслівних? Наведіть приклади їх вживання.
- Яка методика вивчення префіксів і суфіксів у шкільному курсі української мови?

Тести:

Префікс – це

1. Частина слова, яка стоїть перед коренем.
2. Частина слова, яка стоїть перед коренем або іншим префіксом.
3. Частина слова, яка стоїть після кореня.
4. Частина слова, яка стоїть перед суфіксом.

Префікси якої частини мови найбагатозначніші?

1. Іменника.
2. Прикметника.
3. Дієслова.
4. Займенника.

Префікси як носії граматичного значення виконують формотворчі функції

1. Коли з їхньою допомогою утворюються дієслівні видові пари або найвищий ступінь порівняння прикметника
2. Коли вони трапляються в різних частинах мови з тотожним інваріантним значенням.
3. Коли префіксам властивий високий ступінь омонімії.

Префікси не утворюються від

1. Прийменників.
2. Часток.
3. Інших префіксів.
4. Вигуків.
5. Інтерфіксів.
6. Повнозначних слів.

Якій частині мови належать суфікси прі-, су-?

1. Іменнику.
2. Прикметнику.
3. Дієслову.
4. Прислівнику.

Якій частині мови властиві префікси най-, пре-?

1. Іменнику
2. Прикметнику.
3. Дієслову.
4. Прислівнику.

Якій частині мови властиві префікси від-, пере-, за-, с-?

1. Іменнику.
2. Прикметнику.
3. Дієслову.
4. Прислівнику.

У префіксів, на відміну від суфіксів відсутня функція

1. Транспозиційна.
2. Мутаційна.
3. Модифікаційна.

Префікси утворюють похідні слова

1. З участю флексій.
2. Без участі флексій
3. З участю прийменників.

Суфікс це

1. Частина слова, яка стоїть після кореня або після іншого суфікса.
2. Частина слова, яка стоїть перед коренем.
3. Частина слова, яка стоїть після кореня.

Якій частині мови властиві суфікси -чі, -ома?

1. Іменнику.
2. Прикметнику.
3. Дієслову.
4. Прислівнику.

Якій частині мови властиві суфікси -і-, -и-, -а-?

1. Іменнику.
2. Прикметнику.
3. Прислівнику.
4. Дієслову.

Якій частині мови властиві суфікси -н-, -ств-, -ськ-?

1. Іменнику.
2. Прикметнику.
3. Дієслову.
4. Прислівнику.

Якій частині мови властиві суфікси -ок, -ець-, ак?

1. Іменнику.
2. Прикметнику.
3. Дієслову.
4. Прислівнику.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 2

Поняття про основу слова. Історичні зміни в морфеміці

План

1. Характеристика основи слова.
2. Подільність основ.

3. Спрощення.
4. Ускладнення.
5. Перерозклад.
6. Декореляція.
7. Вивчення поняття «основа слова» в шкільному курсі української мови.

Література:

1. Бойко В. М. Граматика української мови: Морфеміка. Словотвір. Морфологія: навч. посіб. / В.М. Бойко, Л. Б. Давиденко. Київ : Академвидав, 2014. С. 18–20.
2. Вакарюк Л. О., Панцьо С. Є. Українська мова. Морфеміка і словотвір: навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. С. 72–78.
3. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова: Морфеміка. Словотвір. Морфонологія : навч. посіб. для студ. філол. спец. внз. Київ : Вища шк., 1999. С. 67–72.
4. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови. Київ : УкрНДІПСК, 1998. С. 76–80, 105–155.
5. Козленко І. В. Морфеміка сучасної української літературної мови: навч. посіб. Київ : Вид.-поліграф. центр «Київський університет», 2007. С. 203–221.

Здобувач освіти повинен знати: визначення основи слова, лексичну основу, основу словозміни, компактні основи, некомпактні основи, вільні основи, зв'язані основи, вільний корінь, зв'язаний корінь, просту основу, складну основу, неподільну основу, подільну основу, одноморфемні основи, багатоморфемні основи, спрощення, ускладнення, перерозклад, специфіку вивчення поняття основи у шкільному курсі української мови.

Здобувач освіти повинен уміти: визначати основу слова, розрізняти компактні основи, некомпактні основи, вільні основи, зв'язані основи, вільний корінь, зв'язаний корінь, просту основу, складну основу, неподільну основу, подільну основу, одноморфемні основи, багатоморфемні основи, спрощення, ускладнення, перерозклад, пояснити специфіку вивчення поняття основи у шкільному курсі української мови.

Питання для самоперевірки:

- Що називають основою слова?
- Дайте визначення лексичної основи.
- Що називають лексичною основою?
- В опозиції до якої морфemi перебуває основа?
- Що таке основа з нульовим закінченням?
- Дайте визначення поняття «основа словозміни»?
- У чому полягає різниця між некомпактною і компактною основою?
- Який корінь вважають вільним?
- У чому полягає особливість зв'язаного кореня?
- Що таке вільна основа?
- Яку основу називають зв'язаною?
- Чим відрізняється проста основа від складної?

- Яку основу вважають неподільною?
- Яку основу характеризують як подільну?
- Поясніть поняття «одноморфемна основа».
- Дайте визначення багатоморфемної основи.
- Які основи належать до похідних?
- Які основи є непохідними?
- Назвіть головні чинники зміни морфемної структури слова.
- Який процес уможливорює спрощення?
- Результатом якої історичної зміни став процес перерозкладу?
- Що таке ускладнення?

Тести:

Основа слова – це

1. Склад слова.
2. Сегмент слова.
3. Основна частина слова.
4. Коренева морфема.

Що входить у поняття «історична зміни в морфемній структурі слова»?

1. Зміна значення слова.
2. Фонетичний склад слова.
3. Морфемна будова слова.
4. Значення, фонетичний склад, морфемна будова слова.

Компактна основа

1. Розділяється службовими морфемами.
2. Не розділяється службовими морфемами.
3. Вільно виявляє свій морфемний склад.
4. Не може вільно виявляти свій морфемний склад.

Некомпактна основа

1. Розділяється службовими морфемами.
2. Не розділяється службовими морфемами.
3. Вільно виявляє свій морфемний склад.
4. Не може вільно виявляти свій морфемний склад.

Вільна основа

1. Розділяється службовими морфемами.
2. Не розділяється службовими морфемами.
3. Вільно виявляє свій морфемний склад.
4. Не може вільно виявляти свій морфемний склад.

Зв'язана основа

1. Розділяється службовими морфемами.
2. Не розділяється службовими морфемами.
3. Вільно виявляє свій морфемний склад.
4. Не може вільно виявляти свій морфемний склад.

Проста основа

1. Крім кореня, має у своєму складі ще й інші афікси.
2. Складається тільки з кореня.
3. Складається з двох або більше коренів.
4. Складається тільки з однієї морфеми.

Складна основа

1. Крім кореня, має у своєму складі ще й інші афікси.
2. Складається тільки з кореня.
3. Складається з двох або більше коренів.
4. Складається тільки з однієї морфеми.

Неподільна основа

1. Крім кореня, має у своєму складі ще й інші афікси.
2. Складається тільки з кореня.
3. Складається з двох або більше коренів.
4. Складається тільки з однієї морфеми.

Подільна основа

1. Крім кореня, має у своєму складі ще й інші афікси.
2. Складається тільки з кореня.
3. Складається з двох або більше коренів.
4. Складається тільки з однієї морфеми.

Скільки ступенів подільності основи існує?

1. 1;
2. 2;
3. 3;
4. 4.

Спрощення основи слова – це.

1. Процес, протилежний спрощенню.
2. Перерозподіл морфем усередині слова, що веде до іншого, ніж був раніше, поділу слова, до переміщення меж між морфемами.
3. Втрата словом здатності поділятися на морфеми, перехід його в розряд непохідних одиниць у мові.

Ускладнення – це

1. Процес, протилежний спрощенню.
2. Перерозподіл морфем усередині слова, що веде до іншого, ніж був раніше, поділу слова, до переміщення меж між морфемами.
3. Втрата словом здатності поділятися на морфеми, перехід його в розряд непохідних одиниць у мові.

Перерозподіл – це

1. Процес, протилежний спрощенню.

2. Перерозподіл морфем усередині слова, що веде до іншого, ніж був раніше, поділу слова, до переміщення меж між морфемами.

3. Втрата словом здатності поділятися на морфеми, перехід його в розряд непохідних одиниць у мові.

Спрощення не буває між

1. Коренем і суфіксом.
2. Префіксом і коренем
3. Між коренями.
4. Між суфіксами.
5. Між коренем, інтерфіксом і суфіксом.
6. Між суфіксом і закінченням.

Однією з причин спрощення є

1. Подібність фінальних сегментів запозичених слів до службових морфем української мови і дія на цій основі аналогії, яка викликає процес фонетичних видозмін на зразок українських структур.

2. Втрата певними словами семантичних зв'язків з колись спорідненими словами.

3. Влив аналогії на морфемну будову похідного слова.

Однією з причин перерозкладу є

1. Подібність фінальних сегментів запозичених слів до службових морфем української мови і дія на цій основі аналогії, яка викликає процес фонетичних видозмін на зразок українських структур

2. Втрата певними словами семантичних зв'язків з колись спорідненими словами.

3. Влив аналогії на морфемну будову похідного слова.

Однією з причин ускладнення є

1. Подібність фінальних сегментів запозичених слів до службових морфем української мови і дія на цій основі аналогії, яка викликає процес фонетичних видозмін на зразок українських структур.

2. Втрата певними словами семантичних зв'язків з колись спорідненими словами.

3. Влив аналогії на морфемну будову похідного слова.

Перерозклад не сформував

1. Нову, вторинну твірну основу.
2. Нову структуру твірної основи.
3. Новий твірний суфікс.
4. Нову флексію.

Перерозклад не відбувається

1. Між основою і суфіксом.
 2. Між основою і закінченням
 3. Між префіксом і основою.
- Між коренем і закінченням.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 3

Словотвірна похідність в сучасній українській літературній мові

План

1. Поняття словотвірної мотивації (похідності).
2. Ознаки похідності.
3. Відмінність між структурною і семантичною похідністю. Поняття семантичної мотивації.
4. Види семантичних відношень.

Література:

1. Вакарюк Л. О., Панцьо С. Є. Українська мова. Морфеміка і словотвір: навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. С. 94–102.
2. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова: Морфеміка. Словотвір. Морфонологія : навч. посіб. для студ. філол. спец. виш. Київ: Вища шк., 1999. С. 92–100.
3. Сучасна українська мова: Морфологія : підручник / Л. А. Алексієнко, О. М. Зубань, І. В. Козленко; за ред. А. К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ : Знання, 2013. С. 139–153.

Здобувач освіти повинен знати: словотвірну мотивацію (похідність), ознаки похідності, різницю між структурною і семантичною похідністю, особливості семантичної мотивації, різновиди семантичних відношень.

Здобувач освіти повинен уміти: аналізувати специфіку словотвірної похідності в сучасній українській літературній мові, пояснити різницю між структурною і семантичною похідністю, специфіку семантичної мотивації, диференціювати різновиди семантичних відношень, назвати специфіку вивчення питання словотвірної похідності в традиційному курсі граматики.

Питання для самоперевірки:

- Чому поняття мотивації (похідності) належить до основних у словотворенні?
- Що називають словотвірною мотивацією?
- Дайте визначення твірного слова
- Яке слово може бути твірним?
- Які ознаки похідності?
- У чому полягає відмінність між структурною і семантичною похідністю?
- На які дві групи поділяються похідні слова з погляду семантики? ?
- Які відношення є транспозиційними?
- Що таке транспозиційні відношення?
- Які відношення називаються мутаційними?
- Що таке еквівалентні відношення?
- Дайте визначення модифікаційних відношень.

Тести:

Словотвірна мотивація (похідність) – це

1. Сукупність взаємозв'язаних одиниць словотвору певної мови, що функціонують на її певному історичному етапі.
2. Схема структурної будови похідних слів.
3. Відношення між двома однокореневими словами, значення одного з яких або визначається завдяки значенню іншого, або цілком тотожне значенню іншого, за винятком частиномовного.
4. Це вираження словотвірного значення похідного слова за допомогою суфікса та флексій.

Розрізнявальні ознаки похідного слова не мають такої:

1. Слова з похідною основою входять до подвійних рядів співвідношень
2. При кожній похідній основі чи слові має бути наявна твірна база.
3. Похідну основу витлумачують шляхом відсилання до твірної.
4. Похідна основа не більша від твірної.
5. Між похідною та твірною основою формальні та семантичні відмінності найменші.

Яке слово є мотивуючим?

1. Похідне.
2. Твірне.
3. Одноморфемне.
4. Багатоморфемне.

Яке слово є мотивованим?

1. Твірне.
2. Похідне.
3. Одноморфемне.
4. Багатоморфемне.

Яких видів мотивації не існує?

1. Безпосередніх /опосередкованих.
2. Постійних/спорадичних.
3. Одиначних/неодиначних.
4. Регулярних/нерегулярних.
5. Вихідних/невихідних.

Безпосередня мотивація – це

1. Мотиваційні відношення двох слів, одне з яких відрізняється від іншого комплексом афіксів.
2. Мотиваційні відношення двох слів, які різняться тільки формант.
3. Мотивація похідного слова мотивованим.
4. Мотивація певного похідного слова кількома словами.

Опосередкована мотивація – це

1. Мотиваційні відношення двох слів, одне з яких відрізняється від іншого комплексом афіксів.
2. Мотиваційні відношення двох слів, які різняться тільки формант.
3. Мотивація похідного слова мотивованим.
4. Мотивація певного похідного слова кількома словами.

Вихідна мотивація – це

1. Мотиваційні відношення двох слів, одне з яких відрізняється від іншого комплексом афіксів.
2. Мотиваційні відношення двох слів, які різняться тільки формант.
3. Мотивація похідного слова мотивованим.
4. Мотивація певного похідного слова кількома словами.

Невихідна мотивація – це

1. Мотиваційні відношення двох слів, одне з яких відрізняється від іншого комплексом афіксів.
2. Мотиваційні відношення двох слів, які різняться тільки формант.
3. Мотивація похідного слова мотивованим.
4. Мотивація певного похідного слова кількома словами.

Неодинична (множинна) – така мотивація

1. Коли члени словотвірної пари відрізняються унікальними словотворчими засобами.
2. Коли члени словотвірної пари мають відмінні регулярні словотворчі засоби.
3. Коли похідне слово мотивується кількома словами, що мають однакову з похідним кількість формантів.
4. Коли похідне слово мотивується мотивованим.

Регулярна мотивація –

1. Коли члени словотвірної пари відрізняються унікальними словотворчими засобами.
2. Коли члени словотвірної пари мають відмінні регулярні словотворчі засоби.
3. Коли похідне слово мотивується кількома словами, що мають однакову з похідним кількість формантів.
4. Коли похідне слово мотивується мотивованим.

Нерегулярна мотивація –

1. Коли члени словотвірної пари відрізняються унікальними словотворчими засобами.
2. Коли члени словотвірної пари мають відмінні регулярні словотворчі засоби.
3. Коли похідне слово мотивується кількома словами, що мають однакову з похідним кількість формантів.
4. Коли похідне слово мотивується мотивованим.

До якого різновиду семантичних відношень належать пара – розповідати – розповідь?

1. Транспозиційних.
2. Мутаційних.
3. Еквівалентних.
4. Модифікаційних.

Які відношення між словами малювати – маляр?

1. Транспозиційні.
2. Мутаційні.
3. Еквівалентні.
4. Модифікаційні.

Який тип семантичних відношень стосується аббревіації?

1. Еквівалентний.
2. Модифікаційний.
3. Транспозиційний.
4. Мутаційний.

Який різновид семантичних відношень властивий усіченню?

1. Транспозиційний
2. Мутаційний.
3. Еквівалентний.
4. Модифікаційний.

Про які семантичні відношення йдеться в процесі утворення за допомоги суфіксів суб'єктивної оцінки, додатних до іменників, прикметників та прислівників?

1. Еквівалентні.
2. Модифікаційні.
3. Транспозиційні.
4. Мутаційні.

Які семантичні відношення поєднують слова кіт – кошенята?

1. Транспозиційні.
2. Мутаційні.
3. Еквівалентні.
4. Модифікаційні.

Які семантичні відношення між словами професор–професура?

1. Транспозиційні.
2. Мутаційні.
3. Еквівалентні.
4. Модифікаційні.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 4

Основні комплексні словотвірні одиниці сучасної української літературної мови

План

1. Словотвірне значення.
2. Словотвірний тип.
3. Продуктивні і непродуктивні словотвірні типи.
4. Словотвірна модель.
5. Регулярні і нерегулярні моделі.
6. Словотвірний ланцюжок.
7. Словотвірна парадигма.
8. Словотвірне гніздо.
9. Вивчення основних комплексних словотвірних одиниць у шкільному курсі української мови.

Література:

1. Вакарюк Л. О., Панцьо С. Є. Українська мова. Морфеміка і словотвір: навч. посіб. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. С. 126–164.
2. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова: Морфеміка. Словотвір. Морфонологія : навч. посіб. для студ. філол. спец. внз. Київ: Вища шк., 1999. С. 100–109.
3. Карпіловська Є. А. Кореневий гніздовий словник української мови. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. Бажана, 2002. 910 с.
4. Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові. Київ : Наук. думка, 1984. С. 37–50.
5. Клименко Н. Ф. Як народжується слово. Київ : Рад. школа, 1991. С. 213–259.

Здобувач освіти повинен знати: словотвірну систему, словотвірне значення, словотвірний тип, продуктивні і непродуктивні словотвірні типи, словотвірну модель, регулярні і нерегулярні словотвірні моделі, словотвірний ланцюжок, словотвірну парадигму, словотвірне гніздо, як висвітлені поняття про основні комплексні одиниці в шкільному курсі української мови.

Здобувач освіти повинен уміти: застосовувати на практиці знання про словотвірну систему, диференціювати словотвірне значення, словотвірний тип, розрізняти продуктивні і непродуктивні словотвірні типи, встановити словотвірну модель, розрізняти регулярні і нерегулярні словотвірні моделі, виявляти словотвірний ланцюжок, словотвірну парадигму, словотвірне гніздо.

Питання для самоперевірки:

- Що називається словотвірним значенням?
- Дайте визначення поняття «словотвірний тип»?
- Як диференціюють продуктивні і непродуктивні словотвірні типи.
- Що таке словотвірна модель? Які види вона має?
- Поясніть специфіку словотвірного ланцюжка.
- Наведіть приклад словотвірної парадигми.
- Який принцип побудови словотвірного гнізда?

- У чому полягає особливість вивчення основних комплексних словотвірних одиниць у шкільному курсі української мови?

Тести:

Що називають словотвірним типом?

1. Причинно-наслідкову залежність форманта від твірного слова.
2. Еталон структури слова.
3. Групу слів, що належать до однієї частини мови, які побудовані за єдиною схемою і поєднані такими спільними ознаками, як спільністю частин мови, форманта, словотвірного значення.
4. Семантичні, структурні, структурно-семантичні та інші складові похідного слова, які взяли участь в його утворенні і які відрізняють його від твірного.

Який показник не належить до словотвірного типу?

1. Спільність форманта і навіть способу словотворення.
2. Спільність словотвірного значення.
3. Спільність словотвірного гнізда.
4. Спільність частиномовної належності твірних слів.

Хто з дослідників виділяє два показники словотвірного типу?

1. К. Г. Городенська, Н. Ф. Клименко.
2. В. В. Лопатін, І. С. Улукханов.
3. В. В. Виноградов, І. І. Ковалик.
4. Л. О. Вакарюк, С. Є. Панцьо.

Яких словотвірних типів не буває?

1. Еквівалентних.
2. Транспозиційних.
3. Нетранспозиційних.
4. Тотожних.

Яких словотвірних типів не існує?

1. Мотивованих.
2. Бінарних.
3. Синтагматичних.
4. Несинтагматичних.

Словотвірна модель – це

1. Група слів, що належать до однієї частини мови, які побудовані за єдиною схемою і поєднані такими спільними ознаками, як спільністю частин мови, форманта, словотвірного значення.
2. Семантичні, структурні, структурно-семантичні та інші складові похідного слова, які взяли участь в його утворенні і які відрізняють його від твірного.
3. Причинно-наслідкова залежність форманта від твірного слова.
4. Еталон структури слова.

Що не є складником словотвірної моделі?

1. Основа слова як компонент семантичної бази похідного.

2. Зумовленість вибору твірного слова.
3. Дериватор.
4. Морфонологічні явища.

Словотвірне правило – це

1. Група слів, що належать до однієї частини мови, які побудовані за єдиною схемою і поєднані такими спільними ознаками, як спільністю частин мови, форманта, словотвірного значення.
2. Семантичні, структурні, структурно-семантичні та інші складові похідного слова, які взяли участь в його утворенні і які відрізняють його від твірного.
3. Причинно-наслідкова залежність форманта від твірного слова.
4. Еталон структури слова.

Що називають додатковою дистрибуцією?

1. Застосування в певних умовах чітко визначеного форманта.
2. Вибір твірного форманта за допомогою структурно-семантичних ознак.
3. Процес сполучуваності форманта з основою твірного слова.
4. Застосування в певних умовах одного або іншого форманта.

Що називають контрактивною дистрибуцією?

1. Процес сполучуваності форманта з основою твірного слова.
2. Застосування в певних умовах чітко визначеного форманта.
3. Вибір твірного форманта за допомогою структурно-семантичних ознак.
4. Використання за певних умов одного або іншого форманта.

Хто є автором терміна «синтагматичне словотвірне значення»?

1. К. Г. Городенська.
2. Н. Ф. Клименко.
3. В. В. Лопатін.
4. Л. М. Невідомській.

До ознак словотвірного типу не належить:

1. Спільність частиномовної належності твірних слів
2. Спільність (за значенням та структурою) форманта або навіть і способу словотворення (тобто спільністю формального зв'язку між твірним і похідним).
3. Спільність словотвірного значення.
4. Спільність коренів

Скільки ознак входить до словотвірного типу?

1.1; 2.2.; 3.3; 4. 4.

Хто з науковців виділяє тільки дві ознаки словотвірного типу?

1. І. Ковалик.
2. В. Лопатін.
3. О. Земська.
4. В. Виноградов.

За характером словотвірного значення словотвірні типи не поділяються на

1. Транспозиційні.
2. Нетранспозиційні.
3. Мутаційні.

Кожна частина мови має свою систему словотвірних типів, оскільки кожна частина мови має свої

1. Префікси.
2. Суфікси.
3. Закінчення
4. Інтерфікси.

Словотвірна модель – це

1. Відношення між двома однокореновими словами, значення одного з яких або визначається за допомогою значення іншого, або повністю збігається (ототожнюється) із значенням іншого в усіх формах, крім частиномовного.
2. Найкоротший мінімальний відрізок словоформи, або інакше – текстового слова, що наділений самостійним значенням і певною формою.
3. Структурна схема похідних слів з афіксами і категоріальною характеристикою твірної основи.

Зразок – це

1. Різновид моделі, що структурна схема похідних слів, у яких вказуються афікси і семантика твірної основи.
2. Слова, що наділений самостійним значенням і певною формою.
3. Структурна схема похідних слів з афіксами і категоріальною характеристикою твірної основи.

Словотворення за зразком – це

1. Структурна схема похідних слів з афіксами і категоріальною характеристикою твірної основи.
2. Найкоротший мінімальний відрізок словоформи, або інакше – текстового слова, що наділений самостійним значенням і певною формою.
3. Утворення за аналогією.

Моделей якої частини мови не існує:

1. Прислівника.
2. Прийменника.
3. Дієслова.
4. Прикметника.

Словотвірне правило – це

1. Зумовленість вибору твірного форманта сукупністю семантичних, фонематичних і морфемних ознак твірного слова.
2. Утворення за аналогією
3. Найкоротший мінімальний відрізок словоформи, або інакше – текстового слова, що наділений самостійним значенням і певною формою.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 5

Способи словотворення в сучасній українській літературній мові

План

1. Класифікація способів словотворення.
2. Афіксальні способи словотворення
3. Безафіксні способи словотворення.
4. Неморфологічні способи словотворення.
5. Вивчення способів словотворення в шкільному курсі української мови.

Література:

1. Бойко В. М. Граматика української мови: Морфеміка. Словотвір. Морфологія: навч. посіб. / В. М. Бойко, Л. Б. Давиденко. Київ : Академвидав, 2014. С. 26–32.
2. Вакарюк Л. О., Панцьо С. Є. Українська мова. Морфеміка і словотвір: навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. С. 134–175.
3. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова: Морфеміка. Словотвір. Морфонологія : навч. посіб. для студ. філол. спец. внз. Київ : Вища шк., 1999. С. 112–161.
4. Сучасна українська мова: Морфологія : підручник / Л. А. Алексієнко, О. М. Зубань, І. В. Козленко; за ред. А. К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ : Знання, 2013. С. 184–204.

Здобувач освіти повинен знати: визначення терміна «способи словотвору», процеси, які відбуваються у мові при утворенні нового слова, способи словотвору з погляду діяхронії та синхронії, класифікації способів словотворення, афіксальні, безафіксні та неморфологічні способи словотворення.

Здобувач освіти повинен вміти: дати визначення терміна «способи словотвору», пояснити процеси, які відбуваються у мові при утворенні нового слова, розмежовувати способи словотвору з погляду діяхронії та синхронії, проаналізувати класифікації способів словотворення, афіксальні, безафіксні та неморфологічні способи словотворення.

Питання для самоперевірки:

- Що називають терміном «способи словотворення»?
- Який спосіб словотворення найпродуктивніший?
- Які способи словотвору називають чистими?
- Які способи словотвору належать до змішаних?
- Які способи словотворення належать до афіксальних?
- Яка особливість флексивного способу словотворення?
- Які ви знаєте безафіксні способи словотворення?
- Які частини мови утворюються способом складання (осново- і словоскладання)?
- Поясніть значення терміна «неморфологічний спосіб» словотворення.
- Які різновиди морфолого-синтаксичного способу словотворення вам відомі?
- Яка специфіка лексико-синтаксичного способу словотворення?

- У чому полягає особливість лексико-семантичного способу словотворення?
- Яка методика вивчення способів словотворення в шкільному курсі української мови?

Тести:

Суфіксальним називається спосіб, за якого

1. Похідне слово утворюється за допомогою форманта, основним компонентом якого є суфікс.
2. Відбувається одночасне приєднання суфікса і префікса до твірної бази.
3. Формантом виступає словотвірна флексія з префіксом, які приєднуються до твірної основи.
4. Похідне слово утворюється за допомогою форманта, основним компонентом якого є суфікс.

Префіксальним називається спосіб, за якого

1. Похідне слово утворюється за допомогою форманта, основним компонентом якого є суфікс.
2. Відбувається одночасне приєднання суфікса і префікса до твірної бази.
3. Формантом виступає словотвірна флексія з префіксом, які приєднуються до твірної бази одночасно.
4. Похідне слово утворюється за допомогою форманта, основним компонентом якого є суфікс.

Суфіксально-префіксальним називається спосіб, за якого

1. Похідне слово утворюється за допомогою форманта, основним компонентом якого є суфікс.
2. Відбувається одночасне приєднання суфікса і префікса до твірної бази.
3. Формантом виступає словотвірна флексія з префіксом, які приєднуються до твірної основи.
4. Похідне слово утворюється за допомогою форманта, основним компонентом якого є суфікс.

Флективно-префіксальним називається спосіб, за якого

1. Похідне слово утворюється за допомогою форманта, основним компонентом якого є суфікс.
2. Відбувається одночасне приєднання суфікса і префікса до твірної бази.
3. Формантом виступає словотвірна флексія з префіксом, які приєднуються до твірної бази одночасно
4. Похідне слово утворюється за допомогою форманта, основним компонентом якого є суфікс.

Постфіксально-префіксальним називається спосіб, за якого

1. Формантом є постфікс з префіксом, що приєднується до основи одночасно, як і при суфіксально-префіксальному словотворенні
2. Відбувається одночасне приєднання суфікса і префікса до твірної бази.

3. Формантом виступає словотвірна флексія з префіксом, які приєднуються до твірної бази одночасно.

4. Похідне слово утворюється за допомогою форманта, основним компонентом якого є суфікс.

Суфіксально-постфіксальним називається спосіб, за якого

1. Формантом є постфікс з префіксом, що приєднується до основи одночасно, як і при суфіксально-префіксальному словотворенні.

2. Відбувається одночасне приєднання суфікса і префікса до твірної бази

3. Формантом виступає словотвірна флексія з префіксом, які приєднуються до твірної бази одночасно.

4. Формантом є поєднання постфікса –ся з дієслівними суфіксами.

Постфіксально-суфіксально-префіксальним називається спосіб, за якого

1. Формантом є поєднання постфікса –ся з дієслівними суфіксами.

2. Формантом є постфікс з префіксом, що приєднується до основи одночасно, як і при суфіксально-префіксальному словотворенні.

3. Формантом є сполука префікса з суфіксом і постфіксом.

4. Відбувається одночасне приєднання суфікса і префікса до твірної бази

Найбільша кількість слів утворена таким способом:

1. Суфіксальним.

2. Префіксальним.

3. Аббревіацією.

4. Суфіксально-префіксальним.

Яка повнозначна частина мови не утворюється суфіксальним способом?

1. Іменник.

2. Дієслово.

3. Займенник.

4. Числівник.

5. Прислівник.

6. Прикметник.

При творенні якої частини мови суфіксальний спосіб засвідчує найбільшу продуктивність?

1. Іменника.

2. Прикметника.

3. Дієслова

4. Числівника.

5. Прислівника

Нульова суфіксація – це

1. Утворення за аналогією.

2. Найкоротший мінімальний відрізок словоформи, або інакше – текстового слова, що наділений самостійним значенням і певною формою.

3. Утворення похідних слів за допомогою нульових суфіксів із нульовим закінченням.

4. Зумовленість вибору твірного форманта сукупністю семантичних, фонематичних і морфемних ознак твірного слова.

За допомогою нульової суфіксації не утворюються:

1. Віддієслівні іменники із значенням опредмеченої дії.
2. Відприкметникові іменники із значенням опредмеченої ознаки.
3. Віддієслівні іменники із значенням конкретного предмета.
4. Віддієслівні іменники із значенням особи.

Яка флексія не може виконувати роль словотвірного форманта?

1. Іменникова флексія *-а* із семантико-граматичним значенням особи жіночої статі.
2. Іменникова флексія *-е* з топонімічним значенням.
3. Іменникова флексія *-а* із семантико-граматичним значенням абстрактного та конкретного іменника.
4. Прикметникові флексії *-ий, -а, -е* із семантико-граматичним значенням відносності.
5. Іменникова флексія *-о* із семантико-граматичним значенням предмета.

Якими явищами не може супроводжуватися префіксальний спосіб?

1. Інтерфіксацією.
2. Зміною місця наголосу.
3. Чергуванням.
4. Суфіксацією.

Постфіксально-префіксальний спосіб максимально наближений за функцією до

1. Флексивного способу.
2. Постфіксально-суфіксально-префіксального способу.
3. Суфіксально-префіксального способу.
4. Флексивно-префіксального способу.

Конверсія – це

1. Різновид транспозиції.
2. Утворення похідних слів за допомогою нульових суфіксів із нульовим закінченням.
3. Зумовленість вибору твірного форманта сукупністю семантичних, фонематичних і морфемних ознак твірного слова.
4. Спосіб словотворення, при якому словотвірним засобом виступає лише парадигма слова.

Складання – це

1. Різновид транспозиції.
2. Утворення похідних слів за допомогою нульових суфіксів із нульовим закінченням.

3. Зумовленість вибору твірного форманта сукупністю семантичних, фонематичних і морфемних ознак твірного слова.
4. Спосіб творення слів шляхом об'єднання в одне ціле кількох слів або основ.

При чистому основоскладанні

1. Похідне утворюється від основи залежного компонента (з інтерфіксом або без нього) і самостійного слова.
2. Процес злучення основ супроводжується суфіксацією.
3. Основоскладання завершується нульовою суфіксацією.
4. Похідні слова утворюються основоскладанням, яке завершується за допомоги флексії-суфікса.

При складно-суфіксальному способі словоскладання

1. Похідне утворюється від основи залежного компонента (з інтерфіксом або без нього) і самостійного слова.
2. Процес злучення основ супроводжується суфіксацією.
3. Основоскладання завершується нульовою суфіксацією.
4. Похідні слова утворюються основоскладанням, яке завершується за допомогою флексії-суфікса.

При складно-флексивному способі основоскладання

1. Похідне утворюється від основи залежного компонента (з інтерфіксом або без нього) і самостійного слова.
2. Процес злучення основ супроводжується суфіксацією.
3. Основоскладання завершується нульовою суфіксацією.
4. Похідні слова утворюються основоскладанням, яке завершується за допомогою флексії-суфікса.

При складно-нульовому способі основоскладання

1. Похідне утворюється від основи залежного компонента (з інтерфіксом або без нього) і самостійного слова.
2. Процес злучення основ супроводжується суфіксацією.
3. Основоскладання завершується нульовою суфіксацією.
4. Похідні слова утворюються основоскладанням, яке завершується за допомогою флексії-суфікса.

При абрєвіації

1. Похідне утворюється з'єднанням елементів кількох слів.
2. Процес злучення основ супроводжується суфіксацією.
3. Основоскладання завершується нульовою суфіксацією.
4. Похідні слова утворюються основоскладанням, яке завершується за допомогою флексії-суфікса.

При зрощенні –

1. Похідне утворюється від основи залежного компонента (з інтерфіксом або без нього) і самостійного слова.
2. Процес злучення основ супроводжується суфіксацією.

3. Основоскладання завершується нульовою суфіксацією.
4. Похідне слово утворюється на базі синтаксично вільного словосполучення, компоненти якого зливаються в єдину цілісну лексичну одиницю без будь-яких формально-граматичних змін.

При морфолого-синтаксичному способі

1. Шляхом граматико-лексичного доосмислення чи переосмислення того чи іншого слова відбувається його перехід з одного розряду в інший, тобто перехід даного слова з розряду однієї частини мови в іншу.
2. Процес злучення основ супроводжується суфіксацією.
3. Основоскладання завершується нульовою суфіксацією.
4. Похідне слово утворюється на базі синтаксично вільного словосполучення, компоненти якого зливаються в єдину цілісну лексичну одиницю без будь-яких формально-граматичних змін.

При лексико-морфологічному способі

1. Шляхом граматико-лексичного доосмислення чи переосмислення того чи іншого слова відбувається його перехід з одного розряду в інший, тобто перехід даного слова з розряду однієї частини мови в іншу.
2. Процес злучення основ супроводжується суфіксацією.
3. Основоскладання завершується нульовою суфіксацією.
4. Одна з видових форм дієслів доосмислюється і переходить в окреме самостійне дієслово, відгалужується і усамотійнюється нове дієслово, від якого утворюється нове гніздо похідних слів.

При семантичному (лексико-семантичному) способі

1. Внаслідок додаткового навантаження лексичним значенням існуючого в мові слова утворюється нове слово.
2. Процес злучення основ супроводжується суфіксацією.
3. Основоскладання завершується нульовою суфіксацією.
4. Одна з видових форм дієслів доосмислюється і переходить в окреме самостійне дієслово, відгалужується і усамотійнюється нове дієслово, від якого утворюється нове гніздо похідних слів.

При аналітичному способі

1. Одна з видових форм дієслів доосмислюється і переходить в окреме самостійне дієслово, відгалужується і усамотійнюється нове дієслово, від якого утворюється нове гніздо похідних слів.
2. Поряд зі словом у мові можуть виникати нові номінативні словосполучення як роздільно оформлена дериватемна єдність.
3. Процес злучення основ супроводжується суфіксацією.
4. Основоскладання завершується нульовою суфіксацією.

При телескопічному способі

1. Процес злучення основ супроводжується суфіксацією.
2. Одна з видових форм дієслів доосмислюється і переходить в окреме самостійне дієслово, відгалужується і усамотійнюється нове дієслово, від якого утворюється нове гніздо похідних слів.

3. Частина одного слова наче включається до складу іншого, внаслідок чого і виникає нове слово.

4. Основоскладання завершується нульовою суфіксацією.

Концепцію лексико-семантичного способу розробив

1. О. Пешковський.
2. П. Фортунатов.
3. М. Крушевський.
4. Л. Щерба.

Субстантиваци́я – це

1. Перехід в іменники прикметників і дієприкметників.
2. Перехід у прикметники дієприкметників, займенників, числівників.
3. Перехід у займенники.
4. Перехід частин мови у дієслово.

Ад’єктивація – це

1. Перехід в іменники прикметників і дієприкметників.
2. Перехід у прикметники дієприкметників, займенників, числівників
3. Перехід у займенники.
4. Перехід частин мови у дієслово.

Найвищу сумісність з атрибутивною позицією виявляє лексико-семантичний потенціал

1. Родового відмінка.
2. Знахідного відмінка.
3. Орудного відмінка.
4. Місцевого відмінка.

Прономіналізація – це

1. Перехід в іменники прикметників і дієприкметників.
2. Перехід у прикметники дієприкметників, займенників, числівників
3. Перехід у займенники.
4. Перехід частин мови у дієслово.

Вербалізація – це

1. Перехід в іменники прикметників і дієприкметників.
2. Перехід у прикметники дієприкметників, займенників, числівників.
3. Перехід у займенники.
4. Перехід частин мови у дієслово.

Яка частина мови найрідше заступає присудкову позицію речення?

1. Іменник.
2. Прикметник.
3. Прислівник.
4. Вигук.

Яке дієслово уможлиблює вторинне, предикативне вживання різних частин мови?

1. Мусити.
2. Могти.
3. Стати.
4. Знати.

Найчастіше форму предикатива займає

1. Іменник.
2. Прикметник.
3. Прислівник.

Відприслівникова дієслівна синтаксична деривація існує лише у формі

1. Спорадичній.
2. Оказіональній.
3. Функційній.

Адвербіалізація – це

1. Перехід частин мови у прислівник.
2. Перехід у прикметники дієприкметників, займенників, числівників.
3. Перехід у займенники.
4. Перехід частин мови у дієслово.

Інтер'єктивація – це

1. Перехід частин мови у вигук.
2. Перехід частин мови у прислівник.
3. Перехід у прикметники дієприкметників, займенників, числівників.
4. Перехід у займенники.

Лексикалізація не використовується при утворенні

1. Прислівників.
2. Вигуків.
3. Часток.
4. Сполучників.

Лексикалізація відбувається тоді,

1. Коли звукова оболонка твірного слова залишається незмінною, набуває нового значення і твірне слово стає, таким чином, похідним.
2. Коли конкретна словоформа відмінюваного слова відокремлюється від парадигми, переходячи в іншу частину мови та отримуючи ознаки цієї частини мови в цілому.
3. Коли слово навантажується новим лексичним значенням.
4. Коли слово утворюється шляхом злиття, зрощення в одному слові двох і більше лексичних одиниць (словосполучень).

Про лексико-семантичний спосіб йдеться

1. Коли звукова оболонка твірного слова залишається незмінною, набуває нового значення і твірне слово стає, таким чином, похідним.
2. Коли конкретна словоформа відмінюваного слова відокремлюється від парадигми, переходячи в іншу частину мови та отримуючи ознаки цієї частини мови в цілому.
3. Коли слово навантажується новим лексичним значенням.
4. Коли слово утворюється шляхом злиття, зрощення в одному слові двох і більше лексичних одиниць (словосполучень).

Про лексико-синтаксичний спосіб йдеться

1. Коли звукова оболонка твірного слова залишається незмінною, набуває нового значення і твірне слово стає, таким чином, похідним.
2. Коли конкретна словоформа відмінюваного слова відокремлюється від парадигми, переходячи в іншу частину мови та отримуючи ознаки цієї частини мови в цілому.
3. Коли слово навантажується новим лексичним значенням.
4. Коли слово утворюється шляхом злиття, зрощення в одному слові двох і більше лексичних одиниць (словосполучень).

Лексико-семантичним способом не утворюються

1. Іменники.
2. Прикметники.
3. Прислівники.
4. Числівники.

У зв'язку з чим активізувався префіксальний словотвір української мови?

1. У зв'язку з розгалуженням кальок.
2. У зв'язку з застосуванням іншомовних префіксів.
3. У зв'язку зі збільшенням власних словотвірних ресурсів.

Якого різновиду суфіксально-префіксального творення іменників не існує?

1. Префіксально-суфіксальні утворення на базі морфем.
2. Власне префіксально-суфіксальні утворення на базі граматичних слів.
3. Префіксально-суфіксальні утворення на базі прийменниково-відмінкових сполук, тобто на базі фонетичних слів.

Яким з перелічених способів прикметники утворюються найрідше?

1. Суфіксальним.
2. Префіксальним
3. Префіксально-суфіксальним.
4. Основоскладанням.

Префіксально-суфіксальні відносні іменники утворюються на базі

1. Іменників.
2. Прийменниково-іменникових словосполучень.
3. Прислівників.

Які частини мови є твірними для дієслова?

1. Іменники.
2. Прикметники.
3. Частки.
4. Вигуки.
5. Всі частини мови.

Найчастіше похідні суфіксальні дієслова утворюються від

1. Іменників.
2. Прикметників.
3. Числівників.
4. Прислівників.

Префіксальним способом похідні дієслова утворюються тільки від

1. Іменників.
2. Прикметників.
3. Числівників.
4. Прислівників.
5. Дієслів.

Дієслова з яким значенням не беруть участі у префіксальному словотворенні?

1. Із значенням підкресленої виразності.
2. Із значенням тривалих, внутрішньо обмежених процесів і станів.
3. Із значенням інтенсивності.
4. Із значенням пестливості.

Суфіксально-постфіксальний спосіб творення дієслів застосовується тоді, коли твірним є

1. Прислівник.
2. Іменник або прикметник.
3. Дієслово.

Префіксально-суфіксально-постфіксальний спосіб застосовується тоді, коли твірним словом є

1. Прислівник.
2. Іменник або прикметник.
3. Дієслово.

Префіксально-постфіксальний спосіб застосовується тоді, коли твірним словом є

1. Дієприкметник.
2. Дієприслівник.
3. Інфінітив.

Який спосіб словотворення не використовується для прислівників?

1. Суфіксальний.
2. Префіксальний.
3. Суфіксально-префіксальний.
4. Конверсійний.
5. Основоскладання.
6. Безафіксний.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 6

Частини мови та принципи їх виділення

План

1. Частини мови як лексико-граматичні класи слів і критерії їх виділення.
2. Поділ слів на частини мови за І. Р. Вихованцем.
3. Специфіка повнозначних частин мови.
4. Службові слова.
5. Специфіка частиномовного статусу займенника.
6. Вигук у системі частин мови.
7. Явище переходу у системі частин мови.
8. Вивчення питання частин мови в шкільному курсі української мови.

Література:

1. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія: підручник. Київ : Либідь, 1993. С. 10–15.
2. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ : Наук. думка, 1988. С. 10–40.
3. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: академ. граматика української мови / І. Вихованець, К. Городенська; за ред. І. Р. Вихованця. Київ : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. С. 13–28.
4. Горпинич В. О. Морфологія української мови: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : ВЦ «Академія», 2004. С. 20–31.
5. Ковалик І. І. Про лінгвальні категорії, їх властивості і види. *Мовознавство*. 1980. № 5. С. 10–13.
6. Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Київ : Вища шк., 1983. С. 10–13.
7. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1969. С. 29–31.

Здобувач освіти повинен знати: частини мови як лексико-граматичні класи слів і критерії їх виділення, поділ слів на частини мови за І. Р. Вихованцем, специфіку повнозначних частин мови, службові слова, специфіку частиномовного статусу займенника, вигук у системі частини мови, явище переходу у системі частин мови, вивчення питання частин мови в шкільному курсі української мови.

Здобувач освіти повинен уміти: аналізувати частини мови як лексико-граматичні класи слів і критерії їх виділення, поділ слів на частини мови за І. Р. Вихованцем, специфіку повнозначних частин мови, службові слова, специфіку частиномовного статусу займенника, вигук у системі частин мови, явище переходу у системі частин мови, вивчення питання частин мови в шкільному курсі української мови.

Тести:

Скільки дієслівних форм у тексті?

Перші дні Жайсак так страждав, що не міг ані говорити, ані думати, і Шакір тільки сумно зітхав, прислухаючись до його стогону, а старенька Кумині і сама починала стогнати, похитуючись з боку на бік, і сльози жалю й страху за єдиного сина текли по її засмаглих зморщених щоках.

Вище й вище здіймалося сонце над степом. Сніг осідав, сірів. Його кучугури, підталі з південного боку, дивовижно стали схожі на білих вовків, що сидять на задніх лапах. Від них опівдні відпадали їх гострі пащі і спливали на землю прозорими краплями. А на схилі улоговини земля вже зовсім вийшла з-під снігу, і навіть десь у невеличкій затишній балці розквітнув перший підсніжник. Повертаючись з річки з повним бурдюком води, зірвала його Кульжан і принесла разом із їжею в чорну юрту старому Шакірові (З. Тулуб).

Скільки у тексті іменників?

Сизою млою була повита ріка. Мла густішала на обрії, де зводилося сонце, даруючи воді, землі та небу спокійний, золотавий усміх. Чайки літали вгорі над човном, стояли на піщаній косі, сиділи на голубій поверхні Дніпра. И кигикали, особливо ж ті, що ширяли в повітрі. В їхніх хрипкуватих голосах чувся відголосок древньої тривоги, що наче був луною цього вересневого ранку, високих правобережних круч, рожевих від сонячного проміння, та неоглядної течії ріки, що з правіку по нинішній день бігла, котилась, нуртувала, соталась... Мовби то й не стародавня ріка несла свої могутні води, а плинув час, плинув незворотним потоком, плинув поміж непорушних берегів, під розверстим безмежжям небес, поміж подій історії та людських долі... (Є. Гуцало).

Скільки у тексті прикметників?

Цілісіньку зиму в пам'яті твого дитинства (чи в пам'яті дитинства твого брата, сестри, в пам'яті дитинства всіх знайомих тобі й незнайомих дівчаток і хлоп'яків) живе спогад про білі берези. Ти мрієш про провесінь, про ліс у березневу пору, тобі уявляються й сняться темні галяви, з яких зійшов сніг, а на них чистими сльозами забіліли поодинокі проліски. Ввижаються тобі жовті пухнасті котики на вільсі, коричневі котики на березовому гіллі, пригадується, який смачний був березовий сік минулорічної провесни й позаминулорічної. Здається, нічого смачнішого в своєму житті пити не доводилось, і тривожно так пахла ранка в стовбурі, маленька ранка, з якої капав сік... (Є. Гуцало).

Скільки числівників у тексті?

Зенітівці грають жорстоко. Їхня команда славиться своїм захистом. Прошло вже двадцять хвилин першої половини. Ведуть кияни. Один – нуль. Між іншим, товариші телеглядачі, зараз на світі налічується сто п'ятдесят тисяч футболістів

клубів, п'ятсот тисяч команд, сім мільйонів футболістів. У Міжнародній футбольній федерації сто країн-членів. Це майже стільки, як в ООН (П. Загребельний).

Скільки у тексті займенників?

Таня вже поклала трубку. Жеребило промовив своє останнє «зрі-каюсь...». За подвійними дверима Кукуликового кабінету в цей час починалася буря, починався шторм, але ні вона, ні Діжа про це не відали. Діжа, щоправда, заповідав шторм вже під час виступу секретаря міськкому, тому й вийшов, бо знав, що вже йому там робити нічого, але Таня ще не знала нічого. Вона слухала Івана. «Людина повинна бути щасливою» Він такий розумний, але від цього, мабуть, ще безсердечніший. Чому ж ти не хочеш зробити, щоб людина була щасливою? Ось вона сидить перед тобою, ця людина. У неї великі сірі очі, у неї прекрасна зачіска, ніжне обличчя, вона висока й струнка, на неї задивляються київські хлопці, своїми коротенькими спідничками, які туго обтягують її стегна, вона спокушає навіть непідкупних дружинників. А ти качаєшся по цьому клятому дивану й щодня філософствуєш, показуєш свій відточений, мов бритва, розум – а де ж твоє серце? (П. Загребельний).

Скільки у тексті дієслів?

Пригасле багаття залили водою, зібрались, і скоро вже їхній дерев'яний човен погойдувався на воді. Низькобортний, старий, легенький, човен погойдувався, мов осінній вербовий листок. Батько завів мотор, який спершу кашляв, чхав, пирхав, а потім застукотів рівно й зосереджено. Острівець залишився ззаду, вже й зник у млистому тумані, й тепер човен посувався по рукаву, що з обох берегів означався чубатими кущами шелюгів. Горбата верба росла не рівно, а криво, наче намагаючись одірватись від землі, наче рвучись у водну просторінь, і гілля її похиленої верхівки мало не торкалось поверхні (Є. Гуцало).

Скільки у тексті прислівників?

Зовсім самотійно, мов жменею кинені або як висунені з глибини зеленого великана окремі колонії – так стоять вони, розділені нивами, самотні і глядять гордо на збіжжя, що хвилюють навкруги них. Вузькі, майже невидні стежки в'ються між золотистою пшеницею та шовково шелестячою кукурудзою і ховаються незамітно в ті ліски...

Саме тепер зима.

Мешканці тих хатин, що звернені лицем до рівнини, дивляться взимі в сумну, одностайну картину. Нічого — крім білого простору, що розливається далеко, як лиш око засягне. А там уже небес дотикається і никне (О. Кобилянська).

Скільки у тексті прийменників?

Горстка хаток, що відбігла від великого лісу і властивого села глибше в поля і що стоїть ось тут, розділена лиш садками від себе, – та горстка має той одностайний блідий вид рік-річно. Та, мабуть, мила їй ота широка просторінь. На ній розбігаються думки свobodно... а горе, коли розсадить уже грудь людську до крайності, – гуляє й колишеться враз із пишним колоссям збіжжя навперейми...

Коло відокремленої громадки хатин, мов коло своєї служби, стоїть і малий панський дворик із величезним садом, неначе зі штивним чорно-білим треном, і понурився також в одностайну картину. Мешканці дрібних хатин, – се постійні

робітники в «бояра», і коли інші селяни виходили рік-річно гуртом на роботу в Молдаву, потративши вибрані гроші вперед у марний спосіб, шукали і шукають вони зарібку в межах своєї землі.

І не було їм з тим лихо (О. Кобилянська).

Скільки у тексті сполучників?

Була ще майже дитиною, бо числила ледве шістнадцять років. Не знала ще газдувати як слід, не вміла би зносити примхів свого нещасного вітця, ані примхів інших людей. Сього всього учить час і неволя... Душечка солодка та добра... одинока потіха мамина... що сталося би з нею тоді?.. Одно, що знала добре й чинила радо – шила та вишивала білля, силяла гердани та бодзики і товар випасала. На широкій толоці, на рівних полях минав її час, – ні, майже зростала тут, шила, гляділа за коровами і волами, що паслися перед її очима, співала пісні або роздумувала над різними казками, що їх чула від сеї або тої і не забувала. Такою була ще її Парасинка. А що сталося би з землею Василя? Хто дбав би про те, щоб не задовжив її, щоб її в час засівано, щоб із неї в час хліб збирано, кукурудзку щоб у час висапунковано, жато? А її красна худоба, її пишний кінь – найдорожча штука в її стайні! О, на неї, на ту пишну Шагу, мав храп Мендель із Гоппляцу вже здавна, бо ж вона не була «конем», а просто вогнем, фурією... (О. Кобилянська).

Скільки у тексті часток?

Найрегулярніше про закордонні події дізнавалися з газет.

Надходило їх у Тарасівку аж тридцять три штуки: на два двори по одній. Передплачували б, може, і більше, коли б розносили щодня, а то двічі на тиждень: в четвер і неділю. Іншого листоношу давно б уже без хліба з'їли, бо не тільки ж газети, а й листи, і посилки, а там, гляди, кому й телеграма, щоб стрічали на станції. То той, кого мали стрічати, вже й онучі удома осушить, а телеграма все ще лежить у районі... (А. Дімаров).

Скільки у тексті звуконаслідувань?

– А чия ти?

– Ковальова.

– Бувай здорова, Ковальова! – щипав її Іван і пускавсь доганяти, аж поки потомлені, але загіті, не падали на траву.

В тихім плесі потічка, над яким горів царівник сонячним світом та синів лабуштан низкою черевичків, жалібно кумкали жаби.

Іван нахилився понад потоком і питав жабу:

– Кума-кума, шо-с варила?

– Бурак – борщ. Бурак – борщ. Бурак – борщ... – крктала Марічка...

– Бураки-ки-ки!.. Бураки-ки-ки! Бураки-ки-ки! – верещали обоє, заплющивши очі, аж жаби здивовано мовкли (М. Коцюбинський).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 7

Загальне поняття про іменник

План

1. Іменник у системі частин мови.
2. Основні лексико-семантичні групи іменників.
3. Морфологічні категорії іменника.
4. Синтаксичні параметри іменника.
5. Словотвірні особливості іменника.
6. Питання вивчення загального поняття про іменник в шкільному курсі української мови.

Література:

1. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія: підручник. Київ: Либідь, 1993. С. 16–18.
2. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ : Наук. думка, 1988. С. 41–52.
3. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: академ. граматика української мови / І. Вихованець, К. Городенська; за ред. І. Р. Вихованця. Київ : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. С. 20–31.
4. Горпинич В. О. Морфологія української мови: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : ВЦ «Академія», 2004. С. 33–37.
5. Ковалик І. І. Про лінгвальні категорії, їх властивості і види. *Мовознавство*. 1980. № 5. С. 10–13.
6. Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Київ: Вища шк., 1983. С. 44–50.
7. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук, думка, 1969. С. 29–31.

Здобувач освіти повинен знати: іменник у системі частин мови, основні лексико-семантичні групи іменників, морфологічні категорії іменника, синтаксичні параметри іменника, словотвірні особливості іменника, питання вивчення загального поняття про іменник в шкільному курсі української мови.

Здобувач освіти повинен уміти: характеризувати іменник у системі частин мови, основні лексико-семантичні групи іменників, морфологічні категорії іменника, синтаксичні параметри іменника, словотвірні особливості іменника, питання вивчення загального поняття про іменник в шкільному курсі української мови.

Тести:

Скільки іменників у тексті?

Довгі плачучі трави крили тепер боки гори, дзвінки корів обзивались, як далеке зітхання, все частіше попадалось велике каміння, що далі, на самім вершку, творило хаос поламаних скель, списаних лишаями, здушених у гадючих обіймах корінням смerek. Під ногами в Івана кожний камінь вкривали рудаві мхи, грубі, м'які, шовкові. Теплі і ніжні, вони ховали у собі позолочену сонцем воду літніх дощів, м'яко вгинались і обіймали ногу, як пухова подушка. Кучерява зелень гогозів і афин

запустила своє коріння у глибіню моху, а зверху сипнула росою червоних та синіх ягід (М. Коцюбинський).

У якому прислів'ї іменник має значення збірності?

1. Викупив сорочку, а заставив свитку.
2. Старці паліччям міняються, та й то могорич п'ють.
3. По Савці свитка, по панові шапка.
4. Білі руки роботи бояться.

У якому прислів'ї іменник має значення опредмеченої дії?

1. Де є прибуток, там є й убиток.
2. Так завинив, як баран вовкові.
3. Не хоче коза на торг на ведуть.

У якому прислів'ї є іменник жіночого роду?

1. Де треба – свисни і золотом зблисни.
2. Бич на бич, або могорич.
3. Прибуток з убитком на одному подвір'ї живуть.
4. Не знає собі ціни.

У якому прислів'ї є іменник чоловічого роду?

1. Аж на третій яр чути ваш базар.
2. За спрос грошей не беруть.
3. Не міряй всіх на свій аршин.
4. Всьому своя міра.

У якому прислів'ї є іменник середнього роду?

1. Чужина не гріє.
2. Знехотя піп порося з'їв.
3. Вогнем дихає.
4. Завелась, наче за межу.

У якому рядку є іменник, що вживається тільки в множині?

1. Він тобі каменем, а ти йому хлібом.
2. Звір не звір, а ти йому не вір.
3. І пес за ним не виє.
4. Дірку в голові прогризла.

У якому рядку є іменник, що вживається тільки в множині?

1. Продав биці, купив киці.
2. І дві копійки – гроші.
3. Копа камінь довбає.
4. Хто копійки не береже, той сам її не варт.

У якому прислів'ї іменник – підмет?

1. Лупи яєчко – розкажуй, злупив – не показуй.
2. Є миска, та в мисці нема.

3. А де ж той хліб, що вчора з'їли?
4. Сон – як багатство: чим більше спиш, тим більше хочеться.

У якому прислів'ї є іменник – присудок?

1. Без хліба і любов гине.
2. Бублик не хліб.
3. Грушка – минушка, а хліб кожен день.
4. Паляниця – хлібові сестриця.

У якому прислів'ї є іменник – додаток?

1. Мова мовиться, а хліб їсться.
2. До нічого не треба й солі.
3. Дали ложку, то дадуть і юшку.
4. Діждався раз печених паляниць.

У якому прислів'ї іменник неузгоджене – означення?

1. Усього хліба не поїси.
2. Сметаною вареників не зіпсуєш.
3. Тринди-ринди – коржі з маком.

У якому прислів'ї є іменник – обставина?

1. Печені голуби не летять до губи.
2. Про одного гриба борщ буде.
3. Від капусти розум пустий.
4. Хоч їду в гостину та беру хліб у торбину.

У якому прислів'ї іменник займає позицію речення?

1. Їй кажи : «Овес», а вона «Гречка».
2. Ти йому кажи: «Образи», а він каже: «Луб'я»
3. Ти йому: «Стрижене», а він тобі: «Смалене».
4. Я йому: «Вісімнадцять», а він мені «Без двох двадцять».

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 8

Лексико-граматичні категорії іменника

План

1. Іменники з конкретним і абстрактним значенням.
2. Іменники власні і загальні.
3. Іменники з предметним та речовинним значенням.
4. Збірні та одиничні іменники.
5. Категорія істот і неістот.
6. Специфіка вивчення лексико-граматичних категорій іменника в шкільному курсі української мови.

Література:

1. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія: підручник : Либідь, 1993. С. 18–19.
2. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: академічна грамати́ка української мови / І. Вихованець, К. Городенська; за ред. І. Р. Вихованця. Київ : Університетське вид-во «Пульсари», 2004. С. 103–111.
3. Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Київ: Вища шк., 1983. С. 24–34.
4. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1969. С. 60–67.

Здобувач освіти повинен знати: іменники з конкретним і абстрактним значенням, іменники власні і загальні, іменники з предметним та речовинним значенням, збірні та одиничні іменники, категорію істот та неістот, специфіка вивчення лексико-граматичних категорій іменника в шкільному курсі української мови.

Здобувач освіти повинен уміти: диференціювати іменники з конкретним і абстрактним значенням, іменники власні і загальні, іменники з предметним та речовинним значенням, збірні та одиничні іменники, категорію істот і неістот, характеризувати специфіку вивчення лексико-граматичних категорій іменника в шкільному курсі української мови

Питання для самоперевірки:

- Чим відрізняються іменники з конкретним і абстрактним значенням?
- Які іменники називається власними?
- Яка їх лексична і граматична особливість?
- Які іменникові словоформи творять загальні назви?
- Назвіть лексико-семантичну і граматичну особливість предметних іменників.
- Які граматичні особливості речовинних іменників?
- На які групи за значення поділяють збірні іменники?
- Які типові суфікси збірних іменників?
- Яка семантична і граматична специфіка одиничних іменників?
- Дайте характеристику категорії неістот.
- Охарактеризуйте іменникову категорію істоти.
- Поясніть проблему вивчення лексико-граматичних категорій іменника в шкільному курсі української мови.

Тести:

У якому прислів'ї вжито конкретний іменник?

1. Хороше, та рідко шито.
2. Десять раз втинаю – все коротке.
3. Од ціпа у спині сіпа.
4. На тонку пряде.

У якому прислів'ї вжито абстрактний іменник?

1. Пряду, пряду, нема ладу.
2. Кував, кував, та на пшик звів.

3. Коваль клепле, поки тепле.
4. У ремесла золоте дно.

Які суфікси властиві іменникам з конкретним значенням?

1. -ок.
2. -ів
3. інн-.
4. -б-.

Які суфікси властиві іменникам з абстрактним значенням?

1. -анн-
2. -енн-.
3. -л-
4. -ик.

У якому рядку вжито іменники, що означають власну назви?

1. У кущах «Тіволі» засвітали якісь пташини» (У. Самчук).
2. Така ось, Козенку, ніч (У. Самчук).
3. Чисельні горобці з Гуляницького саду справляють гучне весілля (У. Самчук).
4. У школі повно весняного духу (У. Самчук).

У якому рядку вжито іменники, що означають загальні назви?

1. Хтось підмалював Пілсудському вуса (У. Самчук).
2. За столом сидить о. Ніколай, перед столом стоїть Білоус (У. Самчук).
3. Ціле місто, ніби той горобець, шумить та крутиться (У. Самчук).
4. Але Василь дуже скоро засапується (У. Самчук).

У якому рядку вжито збірний іменник?

1. Ніколи він не почував себе аж таким шматком клоччя (У. Самчук).
2. Обабіч станули високі горби (У. Самчук).
3. Буйно і барвисто вкрилась крутояра долина соковитою зеленню (У. Самчук)
4. Мов невеличкий м'ячик у безмежжі, робила вона свій лет (У. Самчук).

У якому рядку відсутні збірні іменники?

1. Ліхтарі світилися тьмяно і самотньо (У. Самчук)
2. Приходить страший син з обценьками та молотком, відгинає цвяхи, відриває (У. Самчук).
3. Густо і міцно скрипіло все жилаве коріння, що втиснулось у кожну щілину в каменю, пробило крейду, розсунуло збиту рінь, вишукуючи для себе вологи, поживи, сили і краси (У. Самчук).
4. – Славне козацтво, славне лицарство! (У. Самчук).

Скільки речовинних іменників у реченні?

На узбіччях лишилися урвиська, порвані рештки затверділого вапняку, крейди, кременю, глиняні стоки та залишки морського дна, на якому мільйони літ плазували і вмирали ніким незлічимі тварі (У. Самчук).

У якому рядку прислів'я є речовинний іменник?

1. Чий корінь, того й плід.
2. Горох, капуста – хата не пуста.
3. Редьці до хріну нічого рівнятися.
4. З одної ягоди нема вигоди.

Які суфікси властиві збірним іменникам?

1. -б-.
2. -ств-.
3. -інь.
4. -к-.

У якому прислів'ї вжито іменники-істоти?

1. Голка – гіркий заробіток.
2. Та з його коваль холодний.
3. Добре з чужої пряжі і батоги плести.
4. На всі руки майстер.

У якому прислів'ї вжито іменники-неістоти?

1. Тікайте всі з хати, бо я буду веретенем фурдикати.
2. Не бери заліза в руки, поки на нього не наплюєш.
3. Мельник ніколи не миється, а все білий.
4. Злий пастух вовка годує.

У якому рядку прислів'я вжито одиничний іменник?

1. Кинь ячмінь у болото – вбере тебе у золото.
2. Споминайте мак, та їжте так.
3. Хмелина з кілочка та на дубочок.
4. Пшениця колоситься – життя веселиться.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 9

Морфологічні категорії іменника

План

1. Граматична категорія роду.
2. Рід незмінюваних іменників.
3. Рід аббревіатур.
4. Граматична категорія числа.
5. Іменники, що вживаються лише в однині.
6. Іменники, що вживаються лише в множині.
7. Категорія відмінка.
8. Основні значення відмінків.
9. Методика вивчення морфологічних категорій у шкільному курсі української мови.

Література:

1. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія. Київ: Либідь, 1993. С. 20–92.
2. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ : Наук. думка, 1988. С. 52–74.
3. Вихованець І. Р. Система відмінків української мови. Київ : Наук. думка, 1987. 267 с.
4. Вихованець І. Р. Родовий відмінок на тлі синтаксичної деривації. *Мовознавство*. 1983. № 2. С. 65–71.
5. Вихованець І. Р. Синтаксис знахідного відмінка в сучасній українській літературній мові. Київ : Наук. думка, 1971. 120 с.
6. Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Київ : Вища шк., 1983. С. 34–80.
7. Матвіяс І. Г. Іменник в українській мові. Київ : Рад. шк., 1974. 184 с.
8. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1969. С. 67–124.

Здобувач освіти повинен знати: граматичну категорію роду іменника, рід незмінюваних іменників, рід абревіатур, граматичну категорію числа, іменники, що вживаються лише в однині, іменники, що вживаються лише в множині, категорію відмінка, основні значення відмінків, методику вивчення морфологічних категорій у шкільному курсі української мови.

Здобувач освіти повинен вміти: пояснити граматичну категорію роду іменника, рід незмінюваних іменників, рід абревіатур, граматичну категорію числа, іменники, що вживаються лише в однині, іменники, що вживаються лише в множині, категорію відмінка, основні значення відмінків, методику вивчення морфологічних категорій у шкільному курсі української мови.

Тести:

У якому прислів'ї вжито іменник чоловічого роду?

1. Грушка – минушка.
2. Був колись горіх, та звівся на сміх.
3. Який жнець – такий снопинець.
4. Перестояна трава – ні сіно, ні солома.

У якому прислів'ї є іменник жіночого роду?

1. Цибуля – то панна з гір, що має на собі сто шкір.
2. Горох, капуста – хата не пуста.
3. Язиком сіна не накошиш.
4. Лихий жнець інколи не дає доброго серпа.

У якому прислів'ї є іменник середнього роду?

1. Не кожне зілля пахне.
2. Пусти осот в город – огірків не буде.
3. Сніп до снопа – то й буде копа.
4. День в жнива рік годує.

У якому прислів'ї наявні іменники спільного роду?

1. Звір не звір, а ти йому не вір (Н. тв.)
2. П'є ледащо, як має за що (Н. тв.)
3. Гадину як не грій, все одно вкусить (Н. тв.)
4. У п'яниці нема нічого на полиці (Н. тв.)

У якому прислів'ї є іменник, що має тільки форму однини?

1. Змішав горох з капустою.
2. Ще про цибулю голоду не було.
3. Буде і на кропиву мороз.
4. Аби цвіт, а ягідки будуть.

У якому прислів'ї є іменник, що вживається тільки у формі множини?

1. Раз почалися жнива – закачуй рукава.
2. Доти світа, доки служать літа.
4. І на гладкій дорозі чоловік нугу зломить.
5. Упав у гаразд, як муха у сметану.

У якому прислів'ї іменник може мати форму однини й множини?

1. Коли віл пропав, то пропадай і ярмо.
2. Без півня оселя глуха.
3. Не вродив мак – перебудемо й так.
4. На жито орали, та й гречки не мали.

У якому прислів'ї є іменник має суб'єктне значення?

1. Чи так, чи сяк – не боїться козак.
2. Коник підбився, козак зажурився.
3. Отаманом не хвалися, але його кріпко держися.
4. Загинув без слави недалеко від Полтави.

У якому прислів'ї іменник має об'єктне значення?

1. Не прикладав муки – простягай руки.
2. Рибу вудиш, а їсти що будеш?
3. Ніхто не бачив з рибака багача.
4. Не рубай сук, на якому сам сидиш.

У якому прислів'ї є іменник з атрибутивним значення?

1. На добромu нема передачі.
2. Поміняв шило на мило.
3. Гріш ціна в базарний день.
4. Степ без кінця, а коня попасти ніде.

У якому прислів'ї іменник має обставинне значення?

1. Чхали, чхали та на степу й ночували.
2. Щирий козак ззаду не нападає.
3. Козацькому роду нема переводу.
4. Не все то козак, що списа має.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 10

Відміни іменника. Специфіка відмінювання

План

1. Чотири парадигми іменників.
2. Поділ іменників на групи.
3. Відмінювання іменників I відміни.
4. Відмінювання іменників II відміни.
5. Закінчення -а/-я, -у/-ю в родовому відмінку однини іменників чоловічого роду.
6. Відмінювання іменників III і IV відміни.
7. Відмінювання іменників прикметникового типу.
8. Відмінювання іменників, що вживаються тільки у множині.
9. Вивчення відмін і груп іменників та особливостей відмінювання іменника в шкільному курсі української мови.

Література:

1. Бойко В. М. Граматика української мови: Морфеміка, Словотвір. Морфологія : навч. посіб / В. М. Бойко, Л. Б. Давиденко. Київ : Академвидав, 2014. С. 51–62.
2. Горпинич В. О. Морфологія української мови: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : ВЦ «Академія», 2004. С. 74–88.
3. Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Київ : Вища шк., 1983. С. 80–107.
4. Матвіяс І. Г. Іменник в українській мові. Київ : Рад. шк., 1974. 184 с.
5. Плющ М. Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Підручник. 2-ге видання, доповнене. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. С. 173–188.
6. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1969. С. 81–137.

Здобувач освіти повинен знати: чотири парадигми іменників, поділ іменників на групи, відмінювання іменників I відміни, відмінювання іменників II відміни, закінчення -а/-я, -у/-ю в родовому відмінку однини іменників чоловічого роду, відмінювання іменників III і IV відміни, відмінювання іменників прикметникового типу, відмінювання іменників, що вживаються тільки у множині, специфіку вивчення відмін і груп іменників та особливостей відмінювання іменника в шкільному курсі української мови.

Здобувач освіти повинен уміти: застосовувати чотири парадигми іменників, поділ іменників на групи, відмінювання іменників I відміни, відмінювання іменників II відміни, закінчення -а/-я, -у/-ю в родовому відмінку однини іменників чоловічого роду, відмінювання іменників III і IV відміни, відмінювання іменників прикметникового типу, відмінювання іменників, що вживаються тільки у множині, пояснити специфіку вивчення відмін і груп іменників та особливостей відмінювання іменника в шкільному курсі української мови.

Тести:

У якому прислів'ї вжито іменник I відміни?

1. Хай той клопоче, хто зла мені хоче.
2. Цей світ – як маків цвіт.
3. Доки цвіте трава, то ще зими нема.
4. Наївся лихої нужди.

У якому прислів'ї є іменник I відміни твердої групи?

1. Уродився на вовчі сльози.
2. Рости сину, хоч дурний, аби великий.
3. Не робить роботи через свої хлопоти.
4. Який рід, такий плід.

У якому прислів'ї є іменник I відміни м'якої групи?

1. Тікав від диму, та попав у вогонь.
2. Хто землі дає, тому земля утворює.
3. Поїхав у поле орати, та забув плуга взяти.
4. На жито орали, а гречки не мали.

У якому прислів'ї є іменник I відміни мішаної групи?

1. Поле працю любить.
2. Як не бігай, як не скач, там, де лихо, там і плач.
3. Ні грач, ні помагач.
4. Узявся за плуг – оглядайся назад.

У якому рядку вжито іменники II відміни?

1. Добре коло стогу колос збирати.
2. Колос не спіє, коли сонце не гріє.
3. На підлозі пшениця не зійде.
4. Як уродить лобода – і то не біда.

У якому прислів'ї є іменник II відміни твердої групи?

1. Рибак рибалку пізнає і в парку.
2. Мерзле насіння пізно сходить.
3. Такий баштан, що прикупивши і продати можна.
4. Як цвіте біб, то тяжко на хліб, а коли мак, то вже не так.

У якому прислів'ї є іменник II відміни м'якої групи?

1. Кукіль посієш – кукіль і пожнеш.
2. Господар з тебе, як з собачого хвоста сито.
3. У поганого хазяїна й колесо з воза украдуть.
4. Не всі сади родять, що цвітуть.

У якому прислів'ї є іменник II відміни мішаної групи?

1. Наварила борщу та й тепер не вихлещу.
2. Як багато хрущів навесні, то будуть проса рясні.
3. Як гопак, він мастак, як на тік, так він втік.
4. Воли пасти – не ведмедя водити.

У якому прислів'ї вжито іменник III відміни?

1. У добрих батьків добрі й діти.
2. Яйця курей не учать.
3. Заробив на сіль до оселедця.
4. Матері ані купити, ані заслужити.

У якому рядку вжито іменник IU відміни?

1. Одно дитя – не дитя, двоє дітей – пів дитяти, троє дітей – це дитя.
2. У нього сини – як качани.
3. Сліпе щеня і те до матері лізе.
4. Кожна корова своє теля лиже.

У якому прислів'ї іменник має форму називного відмінка?

1. Сіттю птиці, сріблом людей ловлять.
2. Синиця шкоду робить, а журавель попадеться.
3. Червінець маленький, а важкенький.
4. З одного яйця яєчні не буде.

У якому рядку іменник має форму родового відмінка?

1. Обідрали до голої кості.
2. Без вини винен.
3. Бере вовк, то й вовка візьмуть.
4. Приказано, та не сказано.

У якому рядку іменник має форму давального відмінка?

1. Хто в ділі, той і в отвіті.
2. Біда тій курці жити, на котрій яструба вчать ловити.
3. Не довіряй вовку череду.
4. Побили кішку мишині слізки.

У якому рядку іменник має форму знахідного відмінка?

1. Хто держить драбину, так винен, як і той, що ліз усередину.
2. Біду в гості не просять.
3. Прийде на пса мороз.
4. Кожна капуста має свою голову.

У якому рядку іменник має форму орудного відмінка?

1. За горами мала хмаронька, яка мати, така й донька (Нар. творчість).
2. Олександра пильно сапала буряки (І.Нечуй-Левицький).
3. Вона літала конем (І.Нечуй-Левицький).
4. Хтось обіймає Дарку за стан (І. Вільде).

У якому рядку іменник має форму місцевого відмінка?

1. А Лазаря брала ще більша лють (М. Коцюбинський)
2. Вода в Тясмині прибувала (І. Нечуй-Левицький).

3. Маринку здушило коло серця (І.Нечуй-Левицький).
4. Діти любі, а за прутину держи (Народна творчість).

У якому прислів'ї іменник має форму кличного відмінка?

1. Громниця, скидай рукавиці, близько весна.
2. На громницю маєш зими половицю.
3. От тобі, ковалихо, лихо, що у кузні тихо.
4. З вогню та в полум'я.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 11

Прикметник як частина мови.

Лексико-граматичні розряди прикметників

План

1. Прикметник у системі частин мови.
2. Морфологічні ознаки прикметника.
3. Синтаксична роль прикметника.
4. Лексико-граматичні розряди прикметників.
5. Специфіка вивчення прикметника як частини мови та лексико-граматичних розрядів прикметника в шкільному курсі української мови.

Література:

1. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія: Підручник. Київ : Либідь, 1993. С. 93–119.
2. Горпинич В. О. Морфологія української мови: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : ВЦ «Академія», 2004. С. 89–114.
3. Грищенко А. П. Прикметник в українській мові. Київ: Наук. думка, 1978. 207 с.
4. Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Київ : Вища шк., 1983. С. 111–115.
5. Плющ М. Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Підручник. 2-ге видання, доповнене. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. С. 190–199.
6. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1969. С. 141–198.

Здобувач освіти повинен знати: місце прикметника в системі частин мови, морфологічні ознаки прикметника, синтаксичну роль прикметника, лексико-граматичні розряди прикметників, специфіку вивчення прикметника як частини мови та лексико-граматичних розрядів прикметника в шкільному курсі української мови.

Здобувач освіти повинен вміти: назвати місце прикметника в системі частин мови, морфологічні ознаки прикметника, синтаксичну роль прикметника, лексико-граматичні розряди прикметників, застосовувати специфіку вивчення прикметника

як частини мови та лексико-граматичних розрядів прикметника в шкільному курсі української мови.

Питання для самоперевірки:

- Поясніть місце прикметника в системі частин мови.
- Які морфологічні ознаки має прикметник?
- Яку синтаксична роль виконує прикметник?
- Які лексико-граматичні розряди прикметників вам відомі?
- Яка специфіка вивчення прикметника як частини мови та лексико-граматичних розрядів прикметника в шкільному курсі української мови?

Тести:

У якому прислів'ї вжито прикметник чоловічого роду?

1. Чужий рот – не хлів, не зачиниш, як розчиниться.
2. Хороша чутка далеко чутна, а погана ще далі.
3. Брехня має короткі ноги.
4. В чужу душу не залізеш.

У якому прислів'ї вжито прикметник жіночого роду?

1. Старого лиса тяжко зловити.
2. Добрі мені смішки з чужої лемішки: наколоти та й реготати.
3. Малі діти не дають спати, а великі – дихати.
4. Уродився під щасливою зіркою.

У якому прислів'ї вжито прикметник середнього роду?

1. Добрий чоловік, лиш у нього з-за пазухи гадина сичить.
2. Простий, як свиня, а лукавий, як гадюка.
3. За грубе слово не сердься, а на ласкаве не здавайся.
4. Ухопив за серце масними словами.

У якому прислів'ї вжито прикметник у називному відмінку?

1. У гордого діда ніколи нема хліба.
2. Вовча думка, та лисячий хвіст.
3. Дере голову, як попова кобила.
4. Балакай, слухачам вуха не болять.

У якому прислів'ї вжито прикметник у родовому відмінку?

1. Скоріше випросив би кістку, як у скупого шматок хліба.
2. Захотів пташиного молока.
3. Мала ворона, а великий кусок м'яса ковтає.
4. Не дурний крук випустить із рук.

У якому прислів'ї вжито прикметник у давальному відмінку?

1. Заздрісний від чужого щастя сохне.
2. Дірявого міха не напхаєш.

3. Злому все недогода.
4. Норовистому коневі і майдан тісний.

У якому прислів'ї вжито прикметник у знахідному відмінку?

1. Старого лиса не виманиш з ліса.
2. І хитрого лиса можна зловити.
3. Чоловік гордий – як пузир водний.
4. Нема лісу без вовка, а села без лихого чоловіка.

У якому прислів'ї вжито прикметник в орудному відмінку?

1. Він любить чужі борщі пробувати.
2. На чужій ниві все ліпша пшениця.
3. Виє вовком, а махає лисячим хвостом.
4. Добрий товар хвалити не треба.

У якому прислів'ї вжито прикметник у місцевому відмінку?

1. Святий та тихий, а сумління зlodійське.
2. Від домашнього зlodія не вбережешся.
3. У каламутній воді рибу ловить.
4. Замикають від добрих людей, бо від зlodія нема замків.

У якому прислів'ї прикметник виконує синтаксичну роль присудка?

1. Бабина гривна всі людям дивна.
2. Руки в нього довгі.
3. По обіцянку треба швидкого коня.
4. У заздрості на все великі очі.

Скільки у тексті якісних прикметників?

Надворі весна вповні. Куди не глянь – скрізь розвернулося, розпустилося, зацвіло пишним цвітом. Ясне сонце, тепле й приязне, ще не встигло наложити палючих слідів на землю: як на Великдень дівчина, красується вона в своїм розкішнім убранні... Поле – що безкрає море – скільки зглянеш – розіслало зелений килим, аж сміється в очах. Над ним синім шатром розіп'ялось небо – ні плямочки, ні хмарочки, чисте, прозоре – погляд так і тоне... З неба, як розтоплене золото, ллється на землю блискучий світ сонця; на ланах грає сонячна хвиля; під хвилею спіє хліборобська доля... Легенький вітрець подихав з теплого краю, перебігав з нивки на нивку, живить, освіжав кожну билинку... І ведуть вони між собою тиху-таємну. розмову: чутно тільки шелест жита, травиці... (Панас Мирний)

У якому реченні вжито якісний прикметник?

1. Дарка вже було зібралася йти на ковзанку, коли в хату ввійшов її колишній учитель румунської мови пан Локуїца.
2. Стрілки настінного дзигаря із двома продовгуватими гирками (імітація під ялинові шишки) наче завмерли (Н. Гуменюк).
3. Дзвінок, що луною прокотився порожнім холлом, застав Юна Ковальського зненацька (Н. Гуменюк).
4. На поручні крісла замість мундирчика висить домашній халатик (І. Вільде).

У якому словосполученні вжито якісний прикметник?

1. Білий цукор.
2. Біла скатертина.
3. Біле море.
4. Білий гриб.

У якому прислів'ї вжито відносний прикметник?

1. Вчорашньої води не здоженеш.
2. Море – рибальське поле.
3. З великої хмари малий дощ.
4. За правдиве діло стій сміло.

У якому словосполученні вжито відносний прикметник?

1. Важка атлетика.
2. Важка ноша.
3. Важка металургія.
4. Важка сумка.

У якому прислів'ї відносний прикметник вказує на відношення до часу?

1. Осінні багачі – весняні прохачі.
2. У якому прислів'ї відбувся перехід відносного прикметника в якісний?
3. Догосподарювався до дідівської торби.
4. Що скажена кішка, що понеділкова жінка, що чоловік з Борисполя – все одно.

У якому прислів'ї відносний прикметник вказує на відношення до матеріалу?

1. Полаялись за масляні вишкварки.
2. І хороша, і вродлива, біда тільки, що сварлива.
3. Лихо наше – ячна каша: з'їв би і такої, нема ніякої.
4. В якому прислів'ї відносний прикметник перейшов у якісний?

У якому прислів'ї вжито присвійний прикметник?

1. Зимове сонце, як мачушине серце: світить, та не гріє.
2. Чужими сльозами добра не придбаєш.
3. У якому прислів'ї присвійний прикметник перейшов у якісний?
4. Нема тобі поля на заячий скік.

У якому словосполученні відбувся перехід відносного прикметника в якісний?

1. Малиновий куш.
2. Малиновий плащ.
3. Малиновий дзвін.
4. Малинове варення.

У якому словосполученні відбувся перехід присвійного прикметника в якісний?

1. Лебедина шия.
2. Лебединий пух.
3. Лебедина пісня.
4. Лебедина вірність.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 12
Категорія ступенів порівняння прикметників.
Категорія безвідносної міри якості предмета.
Категорія суб'єктивної оцінки якості предмета

План

1. Вищий ступінь порівняння прикметників
2. Найвищий ступінь порівняння прикметників.
3. Якісні прикметники, від яких не можна утворити ступені порівняння.
4. Категорія безвідносної міри якості предмета.
5. Категорія суб'єктивної оцінки якості предмета.
6. Вивчення категорії ступенів порівняння в шкільному курсі української мови.

Література:

1. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія: підручник. Київ : Либідь, 1993. С. 113–120.
2. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: академічна грамати-ка української мови / І. Вихованець, К. Городенська; за ред. І. Вихованця. Київ : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. С. 139–142.
3. Городенська К. Г. Проблеми виділення словотвірних категорій. *Мовознавство*. 1994. № 6. С. 22–28.
4. Качура О. В. Ступенювання ознаки предмета в семантико-функціональному аспекті. *Мовознавство*. 1991. № 1. С. 38–42.
5. Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Київ : Вища шк., 1983. С. 115–123.
6. Плющ М. Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Підручник. 2-ге видання, доповнене. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. С. 199–202.
7. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1969. С. 155–177.

Здобувач освіти повинен знати: вищий ступінь порівняння прикметників, найвищий ступінь порівняння прикметників, якісні прикметники, від яких не можна утворити ступені порівняння, категорію безвідносної міри якості предмета, категорія суб'єктивної оцінки якості предмета, методику вивчення категорії ступенів порівняння в шкільному курсі української мови.

Здобувач освіти повинен вміти: охарактеризувати вищий ступінь порівняння прикметників, найвищий ступінь порівняння прикметників, якісні прикметники, від яких не можна утворити ступені порівняння, категорію безвідносної міри якості предмета, категорія суб'єктивної оцінки якості предмета, методику вивчення категорії ступенів порівняння в шкільному курсі української мови.

Питання для самоперевірки:

- У чому полягає зміст категорії ступенів порівняння?
- Як утворюється вищий ступінь порівняння прикметників (синтетична форма)?

- Як твориться вищий ступінь порівняння прикметників (аналітична форма)?
- Поясніть механізм утворення найвищого ступеня порівняння прикметників.
- Назвіть якісні прикметники, від яких не можна утворити ступені порівняння.
- Назвіть три безвідносні ступені міри якості предмета.
- Які суфікси представлені в прикметниках, що мають категорію суб'єктивної оцінки якості предмета?
- Яка методика вивчення категорії ступенів порівняння в шкільному курсі української мови?

Тести:

У якому прислів'ї вжито аналітичну форму вищого ступеня порівняння?

1. Ліпше моє, ніж наше.
2. Коли двоє сваряться, то більше винуватий той, хто розумніший.
3. Свій злодій гірше від чужого.
4. Нема казок кращих за ті, які створює саме життя.

У якому прислів'ї вжито суплетивну форму вищого ступеня порівняння?

1. Вогонь – більший ворог, як вода.
2. Чим більша буря, тим скоріше проходить.
3. Скоріше посієш – більше навієш.
4. Швидше жніть до обніжка: там стоїть пирогів діжка.

У якому прислів'ї вжито суплетивну форму найвищого ступеня порівняння?

1. І найменший волос свою тінь кидає.
2. Найкраще ремесло – плуг і чересло.
3. Сусідські діти – найпустіші.
4. Найкраща дівка, що заміж вийшла.

У якому реченні вжито суплетивну форму вищого ступеня порівняння?

1. У кого карман повніший, для того і суд правіший.
2. Почин дорожче грошей.
3. Охота гірш неволі.
4. Брехун – гірший злодія.

У якому слові якого рядка відбулося чергування під час творення найвищого ступеня порівняння?

1. Добрий сусід – найближча родина.
2. Найкраща показка – не кулак, а ласка.
3. Найбільші вороги – це колишні приятелі.
4. Найкраще ремесло – плуг і чересло.

У якому рядку вжито прикметник у формі найвищого ступеня порівняння?

1. Вітер ламає найбільше дерево.
2. Старий друг ліпший нових двух.
3. Не потрібна солов'ю золота клітка, краща йому зелена вітка.
4. Хвалила сова своїх дітей, що найкращі в світі

У якому рядку ступеньований прикметник виконує синтаксичну роль присудка?

1. Хто сильніший, той і правіший.
2. Земля найбагатша, вода найсильніша (Н. тв.).
3. Дружба – найбільший скарб.
4. Вірний приятель – то найбільший скарб.

У якому прислів'ї вжито форму вищого ступеня порівняння?

1. Довші мої злидні, ніж твоє багатство.
2. Чим темніша ніч, тим ясніші зірки (Н. тв.)
3. Глибше орати, більше хліба мати.
4. Одежа краща нова, друзі кращі старі.

У якому реченні використано не прикметник, а ступеньований прислівник?

1. Руки оживають потроху, то піднімаються вище, то опускаються нижче (М. Коцюбинський).
2. Я – найменший, то мені найменше і попадало (Григір Тютюнник).
3. Натуральність і пластика – се найліпше свідoctво його великого поетичного таланту (І. Франко).
4. ... йому ставало дедалі страшніше й страшніше, і він плакав гірко-прегірко (П. Загребельний).

У якому реченні вжито прикметник безвідносної міри якості (недостатній ступінь)?

1. Тонкий блакитнуватий димок тану в повітрі над вогнищем... (З Тулуб).
2. Проз браму йшов на службу молоденький урядовець, русавий, аж білявий (І. Нечуй-Левицький).
3. Нарівні з нагідками і чорнобривцями мальва створювала національний колорит українського села (В. Скурatівський).
4. Ця людина має кам'яне серце (М. Луків).

У якому реченні вжито прикметник безвідносної міри якості (надмірний ступінь)?

1. Життя закоротке для розкоші, а задовге на горі (Н. тв.)
2. Кіт вуркоче, Яків присідає і гладить старого котяру (В. Лис).
3. Великуваті трохи будуть, але для зими не страшно (С. Добровольський).
4. На зміну старовинним мотивам приходили ніжні, ліричні (І. Цюпа).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 13

Числівник

План

1. Частиномовний статус числівника.
2. Морфологічні ознаки й синтаксична роль числівника.

3. Розряди числівників за значенням.
4. Структурна специфіка числівників.
5. Числівникова словозміна.
6. Вивчення теми «Числівник» у шкільному курсі української мови.

Література:

1. Арполенко Г. П., Городенська К. Г., Щербатюк Г. Х. Числівник української мови. Київ : Наук. думка, 1980. 242 с.
2. Баранник Д. Х. Поняттєва категорія порядковості. *Мовознавство*. 1992. № 5. С. 17–19.
3. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія: підручник. Київ : Либідь, 1993. С. 142–157.
4. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ : Наук. думка, 1988. С. 30–34.
5. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: академ. граматика української мови / І. Вихованець, К. Городенська; за ред. І. Вихованця. Київ : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. С. 151–183.
6. Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Київ : Вища шк., 1983. С. 128–143.
7. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1969. С. 237–263.
8. Українська мова. Енциклопедія. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2000. С. 727–728.

Здобувач освіти повинен знати: частиномовний статус числівника, морфологічні ознаки й синтаксичну роль числівника, розряди числівників за значенням, структурну специфіку числівників, числівникову словозміну.

Здобувач освіти повинен вміти: визначати частиномовний статус числівника, морфологічні ознаки й синтаксичну роль числівника, розряди числівників за значенням, структурну специфіку числівників, числівникову словозміну.

Питання для самоперевірки:

- Дайте визначення числівника.
- Проаналізуйте частиномовну специфіку числівника у закладах вищої освіти та в шкільному курсі вивчення української мови.
- Які морфологічні ознаки властиві числівнику?
- Яка специфіка синтаксичної роді числівника?
- На які структурні розряди диференціюється числівник?
- Які особливості словозміни числівника?
- Яка специфіка вивчення числівника в шкільному курсі української мови?

Тести:

У якому прислів'ї використано слова з числівниковим компонентом?

1. Одному не роздертися надвоє.
2. Зробив на п'ятак, а зіпсував на гривеник.

3. Хоч три дні не їсти, аби з печі не злізти.
4. Розірвись надвоє, скажуть, чом не на четверо.

У якому прислів'ї використано власне кількісний числівник?

1. Половина світу скаче, половина плаче.
2. Хто з других кепкує, той перший заплаче, як нужду почує.
3. Один падає, другий встає.
4. У полі дві волі: хто кого нагне, той того наб'є.

У якому прислів'ї використано збірний числівник?

1. Сім літ мак не родив, а голоду не зробив.
2. Семеро до рота, а один до роботи.
3. Козу одну пасти більша морока, як десять корів.
4. Не зарікайся ніч ночувати, бо прийдеться дві.

У якому рядку в прислів'ї є неозначено-кількісний числівник?

1. Один кує, другий псує.
2. Грошей багато, щастя мало.
3. Сім ятерів – ні одної риби.
4. У роботі ох, а їсть за трьох.

У якому прислів'ї використано дробовий числівник?

1. В кожній брехні половина правди.
2. Три дні молотив, а за півтора все з'їв.
3. Один дрова рубає, а другого тряски в голову летять.
4. Перший до миски, перший до роботи.

У якому прислів'ї числівник належить до чоловічого роду?

1. Оце хата: дві сохи та соломи трохи, то й діти почаділи.
2. Один тримає рожен, а другий їсть печеню.
3. З одного боку море, з другого – горе, з третього болота та мох, а з четвертого – «ох».
4. Пошануй одержу раз, вона тебе десять раз.

У якому прислів'ї числівник належить до середнього роду?

1. В коморі пусто, стодолі порожньо, в хаті лиш одна верета.
2. В однім кармані пусто, а в другому нема нічого.
3. Тягни рядно на двох одно.
4. Одним волом не доробишся.

У якому прислів'ї числівник виконує синтаксичну роль підмета?

1. Двоє недужих сіли та хліб поїли.
2. Одна сорочка на спині, а друга на бантині.
3. Шалапута: одна нога боса, друга взута.
4. У парубка одна гадка, а в дівчини десять.

У якому реченні вжито складений числівник?

1. Жінка моя її й випере, і пофарбує, і прапорців пошіє хоч п'ять тисяч (З. Тулуб).
2. – Чотириста, – подав Коломієць (Ю. Смолич).
3. Одна нога взута, друга роззута, а якби третя була, не з знаю, як би й пішла (Н. тв.).
4. В танці два кінці: або сам упадеш, або тебе втрутять, а все наб'єшся (Н. тв.).

У якому реченні вжито простий числівник?

1. І тисячі разів повторювана брехня ніколи правдою не стане (Н. тв.).
2. І цей біг Отава міг би вирізнити з тисячі й мільйона, хоч пере дим ніколи його не бачив і не чув (П. Загребельний).
3. –Вже двадцять хвилин (Ю. Смолич).
4. Мандрував три дні, вимандрував злидні (Н. тв.)

У якому реченні використано складний числівник?

1. Сорок, сорок п'ять, п'ятдесят... – рахував Коломієць (Ю. Смолич).
2. –Сімдесят! – подала сестра од пульсу (Ю. Смолич).
3. –П'ятдесят! – рахувала сестра з секундоміром (Ю. Смолич).
4. Міс Ліліан Нен-Сагор мала 36 років (Ю. Смолич).

У якому прислів'ї використано порядковий числівник?

1. Сім днів молотив, а восьмого все з'їв.
2. Для милого й сім верст не дорога.
3. Не буде Галя, буде другая.
4. Мила за милим сім літ плаче.

У якому прислів'ї числівник стоїть у називному відмінку?

1. Один не везе, другий не везе.
2. За сто робіт береться, а ні одна не вдається.
3. Раз кахикнула – трьох прикликнула, вдруге кахикну – п'ятьох прикликну.
4. Один жениться – світ побачить, другий оженився – з головою пропав.

У якому прислів'ї числівник стоїть у родовому відмінку?

1. Двох сорок разом за хвіст не вдержиш.
2. Без сьомої клепки в голові.
3. За одного розумного дають десять дурних.
4. Багато панів, а греблі нема кому загатити.

У якому прислів'ї числівник стоїть у давальному відмінку?

1. Одному втіха, другому смуток.
2. Я йому: «Вісімнадцять», а він мені: «Без двох двадцять».
3. Два рази не кусай, бо вдавишся.
4. Не бігай з одним ротом на два обіди.

У якому прислів'ї числівник стоїть знахідному відмінку?

1. Це той, що одним пострілом сорок сім качок б'є.
2. В твоїй голові сім літ не метено.
3. Пошли дурного, за ним другого, тай сам третій іди.
3. Зібралися якраз під пару: одне дурне, а в другого розуму нема.

У якому прислів'ї числівник стоїть в орудному відмінку?

1. Одні руки права пишуть, одні їх і мажуть.
2. Одним колесом не поїдеш.
3. Краще один свідок, що бачив, ніж два, що чули.
4. Рука руку миє, обидві білі.

У якому прислів'ї числівник стоїть у місцевому відмінку?

1. Біда біду перебуде, одна мине, десять буде.
2. За одного винуватого десять невинних покутує.
3. Від неділі до неділі все в одному тілі.
4. Сім бід – один отвіт.

У якому прислів'ї числівник прономіналізувався?

1. Одною рукою воли поганяє, а другою сльози утирає.
2. Два голі третього не вберуть.
3. Одного і тріска голить, а другого і бритва не бере.
4. Одному і на трісці прядеться, а другому і веретенце не хоче.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 14

Займенник

План

1. Займенник у системі частин мови.
2. Морфологічні категорії і синтаксична роль займенника.
3. Співвідношення займенникових слів з іншими частинами мови.
4. Розряди займенників за значенням.
5. Словозміна займенників.
6. Проніміналізація.

Література:

1. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ : Наук. думка, 1988. С. 30–31.
2. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: академ. граматика української мови / І. Вихованець, К. Городенська; за ред. І. Вихованця. Київ : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. С. 184–216.
3. Горпинич В. О. Морфологія української мови: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: ВЦ «Академія», 2004. С. 135–156.

4. Жовтобрюх А. М. Займенник у системі частин мови. *Мовознавство*. 1994. № 6. С. 18–21.
5. Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Київ : Вища шк., 1983. С. 144–158.
6. Сич В. Ф. Перехід у займенники слів інших частин мови. *Укр. мова і літ. в шк.* 1984. № 10.
7. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1969. С. 265–294.

Здобувач освіти повинен знати: займенник у системі частин мови, морфологічні категорії і синтаксичну роль займенника, співвідношення займенникових слів з іншими частинами мови, розряди займенників за значенням, словозміна займенників, прономіналізацію.

Здобувач освіти повинен уміти: розуміти місце займенника у системі частин мови, вирізняти морфологічні категорії і синтаксичну роль займенника, співвідношення займенникових слів з іншими частинами мови, розряди займенників за значенням, словозміна займенників, прономіналізацію.

Питання для самоперевірки:

- Охарактеризуйте займенник у системі частин мови.
- Назвіть морфологічні категорії і синтаксичну роль займенника.
- Як займенникові слова співвідносяться з іншими частинами мови.
- Розряди займенників за значенням.
- Яка специфіка словозміни займенників?
- Поясніть явище прономіналізації.

Тести:

У якому прислів'ї вжито особовий займенник:

1. Усяка сосна в своєму бору шумить.
2. Кругом чуже, а всередині не наше.
3. Він тобі дає маленьку нитку, а з тебе дере цілу свитку.
4. Не займай чужого, то й не бійсь нікого.

У якому прислів'ї вжито зворотний займенник?

1. Помагаєш мені з гори віз тягнучи.
2. Інших не суди, на себе погляди.
3. Крути, та не перекручуй.
4. Хто сам себе не обсудить, той нічого не стоїть.

У якому прислів'ї вжито присвійний займенник?

1. Поговори складає той, хто сам у сажі.
2. І півень на своєму гнізді гордий.
3. Бити би тебе, та нікому.
4. Інших не суди, на себе погляди.

У якому прислів'ї вжито означальний займенник?

1. Краще своє латане, як чуже хватане.
2. Всяка пташка своє гніздо боронить.
3. Кожний кулик до свого болота привик.
4. Хіба вона утає, чого не знає.

У якому прислів'ї вжито питально-відносний займенник?

1. Хто чув, той ще не бачив.
2. Чуже бачить під лісом, а свого не бачить під носом.
3. Чого не маєш, того не загубиш.
4. Брехун раз на рік правду каже, та й то кається.

У якому прислів'ї вжито вказівний займенник?

1. Не знає сова, яка сама, зате інших бачить.
2. Хто болото місить, забруднитися мусить.
3. Найшов ото, чого не загубив.
4. А ви часом не з Брехунівки?

У якому прислів'ї вжито заперечний займенник?

1. У нього в домі нічим собаки заманити.
2. Він як помилиться, то часом правду скаже.
3. Вільно губці в своїй халупці.
4. Волом зайця не доженеш.

У якому прислів'ї вжито неозначений займенник?

1. Пусті слова, правди в них нема.
2. Чиєсь одне слово губить діло.
3. Балакала покійниця до самої смерті та все казна-що.
4. Яка вода, такий млин, яка мати, такий син.

У якому прислів'ї є явище прономіналізації іменника?

1. Ні юшки, ні петрушки.
2. Пропав ні за цапову душу.
3. В боргах, що в морі: ні дна, ні берега, ні сну, ні спокою не видно.
4. Ні пилинки, ні порошинки.

У якому прислів'ї є явище прономіналізації числівника?

1. Одна рада хороша, а дві ще краще.
2. Якби один другому не помагав, то світ би пропав.
3. З одної кишені бере, а в другу кладе.
4. На двох конях не можна разом сидіти.

У якому прислів'ї є явище прономіналізації прикметника?

1. Великий крик за малий пшик.
2. Цілий тиждень давай, а в суботу не дай, то будеш лихим.
3. Лаяла, лаяла, насилу ціле село перелаяла.
4. От пащекувата, на все село.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 15

Загальна частиномовна характеристика дієслова

План

1. Дієслово в системі частин мови.
2. Компоненти дієслівної системи.
3. Дві основи дієслова.
4. Структурні класи дієслів.
5. Інфінітив.
6. Особливість вивчення загальної частиномовної характеристики дієслова в шкільному курсі української мови.

Література:

1. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія: підручник. Київ : Либідь, 1993. С. 157–178.
2. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ : Наук. думка, 1988. С. 82–106.
3. Горпинич В. О. Морфологія української мови: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : ВЦ «Академія», 2004. С. 156–169.
4. Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Київ : Вища шк., 1983. С. 158–162.
5. Плющ М. Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Підручник. 2-ге видання, доповнене. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. С. 241–246.
6. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1969. С. 296–325.

Здобувач освіти повинен знати: дієслово в системі частин мови, компоненти дієслівної системи, дві основи дієслова, структурні класи дієслів, особливість вивчення загальної частиномовної характеристики дієслова в шкільному курсі української мови.

Здобувач освіти повинен уміти: дати характеристику дієслову в системі частин мови, вирізняти компоненти дієслівної системи, дві основи дієслова, структурні класи дієслів, використати на практиці знання про Особливість вивчення загальної частиномовної характеристики дієслова в шкільному курсі української мови.

Питання для самоперевірки:

- Поясніть місце дієслова в системі частин мови.
- Охарактеризуйте компоненти дієслівної системи.
- У чому полягає відмінність між двома основами дієслова.
- Скільки є структурних класів дієслів?
- Які особливості кожного структурного класу?

Тести:

Яка словоформа належить до особових?

1. Дієслово.

2. Дієприкметник.
3. Інфінітив.
4. Дієприслівник.

Якій частині мови, як носію статичності дієслово протистойть найбільше?

1. Іменнику.
2. Прикметнику.
3. Прислівнику.
4. Займеннику.

У якому рядку названо правильні ознаки дієслова?

1. Повнозначна частина мови.
2. Службова частина мови.
3. Периферійна частина мови
4. Головна частина мови.

На що не може вказувати дієслово?

1. Процес.
2. Дію.
3. Стан.
4. Явище.

Який суфікс не властивий дієслову?

1. -і-.
2. -ев-.
3. -ну-.
4. -и-.

Який суфікс властивий дієслову?

1. -ов-.
2. -н-.
3. -а-.
4. -чин-.

Від основи теперішнього часу утворюється

1. Дієприслівники доконаного виду.
2. Дієслова умовного способу.
3. Усі форми майбутнього часу доконаного виду.
4. Дієслова минулого часу.

Від основи теперішнього часу не утворюється

1. Усі особові форми теперішнього часу.
2. Дієприслівники минулого часу
3. Усі форми майбутнього часу доконаного виду.
4. Дієприкметникові форми теперішнього часу.

На основі чого виділяються дієслівні класи?

1. На основі суфіксів інфінітивних основ.
2. На основі суфіксів основ теперішнього часу.
3. На основі співвідношення суфіксів інфінітивних основ з суфіксами основ теперішнього часу
4. На основі суфіксів всіх особових дієслів.

У якому рядку всі дієслова належать до I класу?

1. Позивати, розвивати, тривати, співчувати.
2. Давати, жувати, клювати, кувати.
3. Обідати, сивішати, густішати, ахати.
4. Хотіти, ревіти, гудіти, сопіти.

У якому рядку всі дієслова належать до II класу?

1. Бувати, взувати, дівати, співчувати.
2. Хотіти, ревіти, гудіти, сопіти.
3. Кричати, бреньчати, дирчати, шкварчати.
4. Економити, караулити, партизанити, стояти.

У якому рядку всі дієслова належать до III класу?

1. Хотіти, ревіти, гудіти, сопіти.
2. Кричати, бреньчати, дирчати, шкварчати.
3. Давати, жувати, клювати, кувати.
4. Вечеряти, обідати, густішати, сивішати.

У якому рядку всі дієслова належать до IV класу?

1. Давати, жувати, клювати, кувати.
2. Біліти, жаріти, добріти, мліти.
3. Економити, караулити, партизанити, стояти.
4. Обідати, сивішати, густішати, ахати.

У якому рядку всі дієслова належать до V класу?

1. Стояти, економити, караулити, партизанити, стояти.
2. Дівати, бувати, взувати, співчувати.
3. Брати, віяти, клекотати, мугикати.
4. Мліти, біліти, жаріти, добріти.

У якому рядку всі дієслова належать до VI класу?

1. Хотіти, ревіти, гудіти, сопіти.
2. Гудіти, сопіти, хропіти, ревіти.
3. Жаріти, мліти, біліти, добріти.
4. Кричати, бреньчати, дирчати, шкварчати.

У якому рядку всі дієслова належать до VII класу?

1. Бліднути, блякнути, грузнути, линути.
2. Веліти, терпіти, двигтіти, гомоніти.

3. Шкварчати, кричати, бреньчати, мчати.
4. Ревіти, хропіти, сопіти, гудіти.

У якому рядку всі дієслова належать до VIII класу?

1. Сопіти, гудіти, хропіти, ревіти.
2. Мліти, жаріти, біліти, добріти.
3. Вити, везти, могти, дерти.
4. Рикошетити, партизанити, батрачити, бомбити.

У якому рядку всі дієслова належать до IX класу?

1. Хотіти, ревіти, гудіти, сопіти.
2. Економити, любити, партизанити, рикошетити.
3. Мліти, жаріти, біліти, добріти.
4. Шкварчати, кричати, бреньчати, мчати.

У якому рядку всі дієслова належать до X класу?

1. Вити, везти, могти, дерти.
2. Ревіти, хропіти, сопіти, гудіти.
3. Бреньчати, шкварчати, кричати, мчати
4. Хотіти, ревіти, гудіти, сопіти.

У якому рядку всі дієслова належать до XI класу?

1. Рикошетити, партизанити, батрачити, бомбити.
2. Мліти, жаріти, біліти, добріти.
3. Економити, любити, партизанити, рикошетити.
4. Боліти, веліти, диміти, дудніти.

У якому реченні інфінітив входить до складу присудка?

1. І злодій просить Бога, щоб украсти (Н. тв.).
2. Вони повинні були, як штурмани на літаках, весь час орієнтувати бійців (О. Гончар).
3. Хотіла б я піснею стати у сюю хвилину ясну (Леся Українка).
4. Чим же було тут захоплюватись? (І. Вільде).

У якому прислів'ї підмет і присудок виражені формою інфінітива?

1. Спати – не ціпом махати.
2. Робити – то не меду лизати.
3. Воли пасти – не ведмедя водити.
4. Без тіла жити – тільки небо коптити.

У якому реченні інфінітив є обставиною?

1. Мені давно хотілося розказати про цього чоловіка (А. Головка).
2. – Та хіба до церкви не ходити, народ проти влади бунтувати, безбожні книжки читати – це щось добре? (І. Вільде).
3. І все ж я повинен був приїхати (О. Гончар).
4. Пішла в снопи, пошкандибала Івана сина годувать (Т. Шевченко).

У якому реченні інфінітив є неузгодженим означенням?

1. Здавалося, що обоє вони перебували ще в країні мрій і не мали охоти повертатись до дійсності (І. Вільде).
2. Обминути це обійстя – значило б визнати себе ображеним людиною, яка надто вже низько стоїть у суспільній ієрархії для того, щоб образити його, Аркадія Річинського (І. Вільде).
3. Катерина, вдаючи наївність, не відмовила, проте поклала собі за мету помститися нахабі (І. Вільде).
4. Зате Катерина, як жодна з її гарненьких сестричок, мала проникливий розум і небуденну здібність орієнтуватись у кожній ситуації (І. Вільде).

Яким членом речення є інфінітив у цій синтаксичній конструкції?

Мати зброю в руках було б зручніше (В. Собко).

1. підметом;
2. присудком;
3. додатком;
4. означенням;
5. обставиною.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 16

Власне дієслівні категорії (категорії часу і способу дієслова)

План

1. Категорія часу дієслів:
 - а) теперішній час;
 - б) минулий час;
 - в) майбутній час;
 - г) давноминулий час.
2. Категорія способу дієслова:
 - а) дійсний спосіб;
 - б) умовний спосіб;
 - в) наказовий спосіб;
 - г) бажальний і спонукальний спосіб.
3. Використання одних часових і способових форм у значенні інших.
4. Особливість вивчення категорії часу й способу в шкільному курсі української мови.

Література:

1. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ : Наук. думка, 1988. С. 89–98.
2. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: академ. граматики укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська; за ред. І. Вихованця. Київ : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. С. 250–263.

3. Горпинич В. О. Морфологія української мови: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : ВЦ «Академія», 2004. С. 191–205.
4. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук, думка, 1969. С. 336–397.

Здобувач освіти повинен знати: категорію часу дієслів: теперішній час, минулий час, майбутній час, давноминулий час, категорію способу дієслова: дійсний спосіб; умовний спосіб; наказовий спосіб; бажальний і спонукальний спосіб, використання одних часових і способових форм у значенні інших.

Здобувач освіти повинен уміти: диференціювати дієслова теперішнього часу, минулого часу, майбутнього часу, давноминулого часу, категорію способів дієслова: дійсний спосіб; умовний спосіб; наказовий спосіб; бажальний і спонукальний спосіб, використовувати одні часові й способові форми у значенні інших.

Питання для самоперевірки:

- На яких значеннях ґрунтується дієслівна категорія часу?
- Від дієслів якого виду утворюється форма теперішнього часу?
- Яка особливість минулого часу дієслова?
- Які існують форми вираження майбутнього часу дієслова?
- Які існують форми вираження дійсного способу?
- Як утворюється умовний спосіб?
- Які значення має наказовий спосіб?
- Як утворюється бажальний і спонукальний спосіб?
- Які часові і способові форми використовують у значенні інших?
- У чому полягає особливість вивчення категорії часу і способу в шкільному курсі української мови?

Тести:

У якому прислів'ї вжито дієслово у формі 2 особи однини майбутнього часу?

1. Не бійся дурного, а бійся хитрого.
2. Як свої губи не затримаєш, то з чужих почувеш.
3. Правду в приказках шукай.
4. Не випусти рака з рота.

У якому прислів'ї вжито дієслово у формі 3 особи однини майбутнього часу?

1. Пословиця на вітер не мовиться
2. Вкуси себе за язик, як свербить.
3. Язик до Києва доведе, а в Києві заблудить.
4. Нема приповідки без правди.

У якому прислів'ї вжито дієслово у формі 3 особи однини теперішнього часу?

1. Торохтить Солоха, як діжка з горохом.
2. Довгим язиком тільки полумиски лизать.
3. Добре речеш, тільки в громаду не беруть.
4. В закритий рот муха не залетить.

У якому прислів'ї вжито дієслово у формі минулого часу?

1. Що не горить, не треба гасити.
2. Зачепилася за пень, простояла цілий день.
3. На дорозі стоїть, а дороги питає.
4. Не будуй хати на піску.

У якому прислів'ї вжито дієслово у формі минулого часу доконаного виду?

1. Лісом ішов, а дров не бачив.
2. По морю плавав, а води не бачив.
3. Пішов глечик за водою, та пропав з головою.
4. Думала мовчати, та не мовчиться.

У якому прислів'ї вжито дієслово у формі минулого часу недоконаного виду?

1. Забув язика в роті.
2. Сліпий розповідав невидючому, як хата горіла
3. Смолою губи заліпив.
4. Вся сила в рот пішла.

У якому прислів'ї дієслово у формі минулого часу доконаного виду представлено фразеологічним зворотом?

1. Пішла по селу добувати киселю.
2. Наївся забудьків.
3. Зійшов на пси.
4. За море по зілля пішов.

У якому прислів'ї вжито дієслово у формі минулого часу жіночого роду?

1. З бороною по воду поїхав, а ціпом рибу ловить.
2. Цілив у орла, попав у вола.
3. Виїхав верхом на палиці.
4. Осталася одна в хаті, не дам ради кошеняті.

У якому прислів'ї вжито дієслово у формі 3 особи однини наказового способу?

1. Мовчи та потакуй.
2. Мовчи та свою біду товчи.
3. Слухай тисячу разів, а говори один раз.
4. Нехай так буде, як скажуть люде.

У якому прислів'ї вжито дієслово у формі 2 особи однини наказового способу?

1. Рот – не ворота, клином не запереш.
2. Перше погадай, потім повідай.
3. Смолою губи заліпив.
4. Забув язика в роті.

Які дієслова не мають форм наказового способу?

1. Які означають прохання

2. Які означають побажання.
3. Які означають дії і стани, що відбуваються без діючої особи або не залежать від її волі.
4. Які означають волевиявлення мовця.

У формі якої особи наказовий спосіб має запрошувальне значення?

1. II особи однини.
2. I особи множини.
3. II особи множини.
4. III особи однини.

У якому рядку усі дієслова дійсного способу:

1. Сідаю, сидітимеш, сяду, сиджу, сядьмо.
2. Мовчу, мовчиш, мовчить, мовчимо, мовчімо.
3. Кладу, кладеш, кластимеш, клади, кладе.
4. Знають, знав, знатиме, знала, знає.

У якому прислів'ї вжито дієслівну форму дійсного способу?

1. Боже, поможи, отут і положи.
2. Богу молися, а до берега гребися.
3. Тернина грушок не родить.
4. Пий, синку, та не похмеляйся.

У формі якої особи до дії спонукаються співрозмовники?

1. II особи однини.
2. I особи множини.
3. II особи множини.
4. III особи однини.

У формі якої особи використовується описова форма наказового способу?

1. II особи однини.
2. I особи множини.
3. II особи множини.
4. III особи однини.

У якому рядку умовний спосіб використано замість дійсного:

1. Встали! Пішли! (Усне мовлення).
2. Чи не встав би ти, небоже? (Леся Українка).
3. Я долі кращої для себе не просила б (Л. Шевело).
4. Не пожалій Настя грошей, мала б добрий будинок (Усне мовлення).

У якому рядку наказовий спосіб використано замість умовного:

1. Встали! Пішли! (Усне мовлення).
2. Чи не встав би ти, небоже? (Леся Українка).
3. Я долі кращої для себе не просила б (Л. Шевело).
4. Не пожалій Настя грошей, мала б добрий будинок (Усне мовлення).

У якому рядку наказовий спосіб вживається замість дійсного?

1. А я візьми і постав двійку! (Усне мовлення).
2. Не будь тебе, я ніколи не прийшов би сюди! (Усне мовлення).
3. Покликати його і уважно вислухати! (Усне мовлення).
4. Вийти б оце на свіже повітря (Усне мовлення).

У якому рядку наказовий спосіб означає категоричний наказ?

1. Стій! Хто йде? (Усне мовлення).
2. Вставай, хто живий, в кого думка повстала (Леся Українка).
3. Не бійся досвітньої мли (Леся Українка).
4. Хто спить, хто не спить, покорись темній силі (Леся Українка).

У якому рядку наказовий спосіб означає заклик до боротьби?

1. Стій! Хто йде? (Усне мовлення).
2. Вставай, хто живий, в кого думка повстала (Леся Українка).
3. Не бійся досвітньої мли (Леся Українка).
4. Хто спить, хто не спить, покорись темній силі (Леся Українка).

У якому рядку наказовий спосіб означає дружню пораду?

1. Стій! Хто йде? (Усне мовлення).
2. Вставай, хто живий, в кого думка повстала (Леся Українка).
3. Не бійся досвітньої мли (Леся Українка).
4. Хто спить, хто не спить, покорись темній силі (Леся Українка).

У якому рядку наказовий спосіб означає побажання з метою уникнення слухачем неприємностей?

1. Стій! Хто йде? (Усне мовлення)
2. Вставай, хто живий, в кого думка повстала (Леся Українка).
3. Не бійся досвітньої мли (Леся Українка).
4. Хто спить, хто не спить, покорись темній силі (Леся Українка)

У якому рядку наказовий спосіб означає пропозицію?

1. Може б, хто послухав казки? Ось послухайте, панове? (Леся Українка).
2. Хлопці, геть його з дороги! (Леся Українка).
3. Ну, рушаймо! (Леся Українка).
4. Хто спить, хто не спить, покорись темній силі (Леся Українка).

У якому рядку наказовий спосіб означає категоричну вимогу?

1. Може б, хто послухав казки? Ось послухайте, панове? (Леся Українка).
2. Хлопці, геть його з дороги! (Леся Українка).
3. Ну, рушаймо! (Леся Українка).
4. Хто спить, хто не спить, покорись темній силі (Леся Українка).

У якому рядку наказовий спосіб має запрошувальне значення?

1. Може б, хто послухав казки? Ось послухайте, панове? (Леся Українка).
2. Хлопці, геть його з дороги! (Леся Українка).

3. Ну, рушаймо! (Леся Українка).
4. Хто спить, хто не спить, покорись темній силі (Леся Українка).

У якому рядку форма дійсного способу вживається у значенні наказового:

1. Встали! Пішли! (Усне мовлення).
2. Чи не встав би ти, небоже? (Леся Українка).
3. Я долі кращої для себе не просила б (Л. Шевело).
4. Не пожалій Настя грошей, мала б добрий будинок (Усне мовлення).

У якому рядку умовний спосіб використано замість наказового:

1. Встали! Пішли! (Усне мовлення).
2. Чи не встав би ти, небоже? (Леся Українка).
3. Я долі кращої для себе не просила б (Л. Шевело).
4. Не пожалій Настя грошей, мала б добрий будинок (Усне мовлення).

У якому рядку умовний спосіб використано замість дійсного:

1. Встали! Пішли! (Усне мовлення).
2. Чи не встав би ти, небоже? (Леся Українка).
3. Я долі кращої для себе не просила б (Л. Шевело).
4. Не пожалій Настя грошей, мала б добрий будинок (Усне мовлення).

У якому рядку наказовий спосіб використано замість умовного:

1. Встали! Пішли! (Усне мовлення).
2. Чи не встав би ти, небоже? (Леся Українка).
3. Я долі кращої для себе не просила б (Л. Шевело).
4. Не пожалій Настя грошей, мала б добрий будинок (Усне мовлення).

У якому рядку наказовий спосіб вживається замість дійсного?

1. А я візьми і постав двійку! (Усне мовлення).
2. Не будь тебе, я ніколи не прийшов би сюди! (Усне мовлення).
3. Покликати його і уважно вислухати! (Усне мовлення).
4. Вийти б оце на свіже повітря (Усне мовлення).

У якому рядку наказовий спосіб вживається замість умовного?

1. А я візьми і постав двійку! (Усне мовлення).
2. Не будь тебе, я ніколи не прийшов би сюди! (Усне мовлення).
3. Покликати його і уважно вислухати! (Усне мовлення).
4. Вийти б оце на свіже повітря (Усне мовлення).

У якому рядку інфінітив вживається замість наказового способу?

1. А я візьми і постав двійку! (Усне мовлення).
2. Не будь тебе, я ніколи не прийшов би сюди! (Усне мовлення).
3. Покликати його і уважно вислухати! (Усне мовлення).
4. Вийти б оце на свіже повітря (Усне мовлення).

У якому рядку інфінітив живається замість умовного способу?

1. А я візьми і постав двійку! (Усне мовлення).
2. Не будь тебе, я ніколи не прийшов би сюди! (Усне мовлення)
3. Покликати його і уважно вислухати! (Усне мовлення).
4. Вийти б оце на свіже повітря (Усне мовлення).

У якому прислів'ї вжито діалектну форму наказового способу?

1. Нехай дурні б'ються, може порозумнішають
2. Най ся того не кортить, чого нема.
3. Хай твердо кожен знає: людину праця величає.
4. Най ся тобі не бажить печеного рака.

У якому рядку одна часова форма вживається у значенні іншої?

1. Та чи він хоч знає, що воно таке? (О. Гончар).
2. А це улітку повернувся додому, в хазяйство підупале за війну (Л. Костенко).
3. На ніч мороз як потисне страшенний (М. Коцюбинський).
4. Мені аж страшно, як згадаю оту хатину край села (Т. Шевченко).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 17

Категорія виду дієслова

План

1. Специфіка дієслівної категорії виду.
2. Особливості творення видових форм дієслова.
3. Двовидові дієслова.
4. Одновидові дієслова.

Література:

1. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія: підручник. Київ : Либідь, 1993. С. 193–201.
2. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ : Наук. думка, 1988. С. 99–104.
3. Горпинич В. О. Морфологія української мови: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : ВЦ «Академія», 2004. С. 156–169.
4. Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Київ: Вища шк., 1983. С. 163–171.
5. Плющ М. Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Підручник. 2-ге видання, доповнене. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. С. 246–251.
6. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1969. С. 337–353.

Здобувач освіти повинен знати: специфіку дієслівної категорії виду, особливості творення видових форм дієслова, двовидові дієслова, одновидові дієслова.

Здобувач освіти повинен уміти: пояснити специфіку дієслівної категорії виду, особливості творення видових форм дієслова, двовидові дієслова, одновидові дієслова.

Питання для самоперевірки:

- У чому полягає специфіка дієслівної категорії виду.
- Які особливості творення видових форм дієслова.
- Охарактеризуйте двовидові дієслова.
- Які дієслова належать до одно видових?

Тести:

За яким критерієм виділяють категорію виду?

1. За належністю до певного часу.
2. За взаємодією суфіксів інфінітивних основ і суфіксів основ теперішнього часу.
3. За належністю до певного типу дієвідмінювання.
4. За відношенням дії до її внутрішньої межі.

Дієсловам доконаного виду властивий такий додатковий елемент значення

1. Здатність до дії, яка є постійною ознакою суб'єкта.
2. Початок дії.
3. Однократність дії.
4. Нерегулярна повторюваність дії.

Дієсловам доконаного виду не властивий такий додатковий елемент значення.

1. Нерегулярна повторюваність дії.
2. Однократність дії
3. Початок дії.
4. Здатність до дії, яка є постійною ознакою суб'єкта.

Дієсловам недоконаного виду властивий такий додатковий елемент значення

1. Многократність дії.
2. Результативність дії.
3. Здатність до дії, яка є постійною ознакою суб'єкта.
4. Нерегулярна повторюваність дії.

Дієсловам недоконаного виду не властивий такий додатковий елемент значення

1. Многократність дії.
2. Результативність дії.
3. Протяжність дії у певному напрямку у дієсловах руху
4. Повторюваність дії, яка означає необмежений рух.

Яка ознака може бути покладена в основу розмежування dokonаного і недоконаного виду?

1. Належність до певного часу.
2. Належність до певного типу дієвідмінювання.
3. Тривалість і завершеність дії.
4. Взаємодія суфіксів інфінітивних основ і суфіксів основ теперішнього часу.

Яка ознака не може бути покладена в основу розмежування dokonаного і недоконаного виду?

1. Тривалість і завершеність дії.
2. Означеність і неозначеність дії.
3. Однократність і багатократність дії.
4. Взаємодія суфіксів інфінітивних основ і суфіксів основ теперішнього часу.

Видова пара – це

1. Дієслова з подібним значенням.
2. Дві лексично тотожні дієслівні словоформи, що розрізняються між собою лише граматичною семантикою виду.
3. Дієслова з комплексним вираження дії.
4. Дієслова різних часів з тотожною семантикою.

Утворення дієслів dokonаного виду від недоконаного називається:

1. Імперфективація.
2. Проніміналізація.
3. Перфективація.
4. Інтер'єктивація.

Утворення дієслів недоконаного виду від dokonаного називається:

1. Інтер'єктивація.
2. Перфективація.
3. Проніміналізація.
4. Імперфективація.

До засобів творення видових пар належить

1. Зміна наголосу.
2. Чергування.
3. Прийменники.
4. Основи інфінітива.

У якому прислів'ї вжито дієслово у формі dokonаного виду?

1. По морю плавав, а води не бачив
2. Сидить Семен під кручею, ловить рака онучею.
3. До нашого берега завжди припливе як не кізяк, то тріска.
4. Далі свого носа не бачить.

У якому прислів'ї вжито дієслово у формі недоконаного виду?

1. Лісом ішов, а дров не бачив.

2. Попав кулею в пліт.
3. Виміняв шило на швайку.
4. Ударив у губу та й збув рахубу.

У якому рядку всі дієслова мають тільки форму недоконаного виду?

1. Вимагати, сподіватися, чекати, квартирувати.
2. Допікати, питати, попереджати, дружити.
3. Лягати, кортіти, подобатися, берегти.
4. Знайомити, класти, глузувати, глумитися.

У якому рядку всі дієслова мають тільки форму недоконаного виду?

1. Лягати, кортіти, подобатися, берегти.
2. Ставати, примушувати, сідати, вабити.
3. Верховодити, гостювати, говорити, мислити.
4. Вистачати, переносити, сідати, хотітися.

У якому рядку всі дієслова виступають мають тільки форму недоконаного виду?

1. Допікати, питати, попереджати, дружити.
2. Давати, таланити, капати, кидати.
3. Гостювати, чекати, сподіватися, водити.
4. Лягати, кортіти, подобатися, берегти.

У якому рядку дієслова можуть бути видовою парою?

1. Гидувати, гордувати, гребувати, бродити.
2. Лягати, кортіти, подобатися, берегти.
3. Їздити, літати, ходити, водити.
4. Возити, носити, тягати.

У якому рядку дієслова можуть бути видовою парою?

1. Вальсувати, твердити, акомпанувати.
2. Мріяти, стежити, трудитися, ворогувати.
3. Вітати, берегти, повідомляти, захищати.
4. Намагатися, силкуватися, вальсувати, марити.

У якому рядку дієслова можуть бути видовою парою?

1. Зазнавати, знущатися, знайомити, біліти.
2. Батькувати, тріумфувати, лихоманити, гомоніти.
3. Аплодувати, вторити, ворогувати, вальсувати
4. Белькотати, твердити, зорити, стежити.

У якому рядку наявні тільки одновидові дієслова доконаного виду?

1. Вистачити, повідомити, оборонити, подбати, глянути.
2. Побитися, посміти, наміритися.
3. Сахнутися, сказати, дати, дозволити.
4. Проквітувати, заплакати, попогнутити, підписувати.

У якому рядку наявні тільки одновидові дієслова доконаного виду?

1. Розгніватися, скоритися, образити, подбати.
2. Поставитися, подружити, глянути, подивитися.
3. Відгриміти, посумніватися, проплакати, попокликати.
4. Допекти, поталанити, змогти, наміритися.

У якому рядку наявні тільки одновидові дієслова доконаного виду?

1. Розбундючитися, начекатися, попокликати, забідкатися.
2. Побіліти, покохати, вмовити, стати.
3. Побілити, полюбити, поманити, помститися.
4. Позвати, подивитися, лишити, дати

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 18

Перехідні й неперехідні дієслова. Категорія стану

План

1. Дієслівна категорія перехідності/неперехідності.
2. Специфіка перехідних і неперехідних дієслів.
3. Категорія стану.
4. Різновиди стану дієслова.
5. Методика вивчення категорії перехідності/неперехідності та категорії стану в шкільному курсі вивчення української мови.

Література:

1. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія: підручник. Київ : Либідь, 1993. С. 193–201.
2. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ : Наук. думка, 1988. С. 99–104.
3. Горпинич В. О. Морфологія української мови: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : ВЦ «Академія», 2004. С. 182–191.
4. Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Київ : Вища шк., 1983. С. 171–179.
5. Плющ М. Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Підручник. 2-ге видання, доповнене. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. С. 225–262.
6. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1969. С. 331–337; 399–400.

Здобувач освіти повинен знати: дієслівну категорія перехідності/неперехідності, специфіку перехідних і неперехідних дієслів, категорію стану, різновиди стану дієслова, методику вивчення категорії перехідності/неперехідності та категорії стану в шкільному курсі вивчення української мови.

Здобувач освіти повинен уміти: вирізняти дієслівну категорія перехідності/неперехідності, специфіку перехідних і неперехідних дієслів, категорію стану, різновиди стану дієслова, послуговуватися методикою вивчення категорії перехідності/неперехідності та категорії стану в шкільному курсі вивчення української мови.

Тести:

Перехідні дієслова мають таку ознаку:

1. Означає дію, яка передбачає наслідок, результат.
2. Означають дію, що прямо і повністю переходить на об'єкт.
3. Означає різний ступінь вияву, неповноту або посилення дії.
4. Означає характер перебігу в часі.

Перехідні дієслова мають таку ознаку:

1. Означає характер перебігу в часі
2. Означає дію, яка передбачає наслідок, результат.
3. Означають дію, що не спрямована і не переходить на об'єкт.
4. Означає різний ступінь вияву, неповноту або посилення дії.

Показником граматичного значення неперехідності є:

1. Морфема -юва-
2. Морфема -ува-
3. Морфема -и-.
4. Морфема -ся.

Синтаксичною ознакою перехідності є те, що

1. Вживаються дієслова із значенням пасивного стану.
2. Об'єкт виражається прямим додатком.
3. Вживаються дієслова з морфемою -ся.
4. Вживаються дієслова з морфемою -і-.

Синтаксичною ознакою неперехідності є те, що

1. Вживаються дієслова розумової діяльності і сприйняття.
2. Вживаються дієслова з морфемою -ува-
3. Об'єкт виражається непрямым відмінком.
4. Вживаються дієслова з морфемою -и-.

Яка ознака перехідності правильна?

1. Дієслово пов'язується з іменником або займенником у знахідному відмінку без прийменника.
2. Вживаються дієслова із значенням пасивного стану.
3. Вживаються дієслова з морфемою -ся.
4. Вживаються дієслова з морфемою -і-.

Яка ознака неперехідності правильна?

1. Вживаються дієслова з морфемою -и-.
2. Вживаються дієслова з морфемою -ува-.

3. Вживаються дієслова розумової діяльності і сприйняття.
4. Дієслово пов'язується з іменником або займенником у іншому, ніж знахідний відмінку відмінкові або у знахідному відмінкові з прийменником.

Які дієслова називаються перехідними?

1. Які належать до активного стану.
2. Які означають дію, що прямо і повністю переходить на об'єкт.
3. Які належать до теперішнього часу.
4. Які мають здатність керувати непрямым додатком.

Які дієслова називаються неперехідними?

1. Які належать до активного стану.
2. Які означають дію, що не спрямована і не переходить на об'єкт.
3. Які належать до теперішнього часу.
4. Які мають здатність керувати прямим додатком.

У якому прислів'ї вжито дієслова активного стану?

1. Не місце голови шукає, а голова місце.
2. Чим розумний стидається, тим дурень величається.
3. Проти води тяжко плисти.
4. Не навчив батько, не навчить і дядько.

У якому прислів'ї вжито дієслова пасивного стану?

1. Стерпиться – злюбитися.
2. Мила була злука, а гірка розлука.
3. Ліпше не знатися, як зараз розстатися.
4. Дали ложку, як страви не стало.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 19

Невласне-дієслівні категорії. Парадигми дієслова

План

1. Категорія особи. Семантика особових форм.
2. Види особових значень: власне-особове, узагальнено-особове, неозначено-особове.
3. Безособові дієслова.
4. Категорія роду і числа дієслова.
5. Дієвідмінювання дієслова.
6. Опрацювання невластне-дієслівних категорій і парадигм у шкільному курсі української мови.

Література:

1. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія: підручник. Київ : Либідь, 1993. С. 215–219.

2. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: академ. граматика укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська; за ред. І. Вихованця. Київ: Унів. вид-во «Пульсари», 2004. С. 263–268.
3. Горпинич В. О. Морфологія української мови: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: ВЦ «Академія», 2004. С. 206–213.
4. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ: Наук, думка, 1969. С. 356–366.

Здобувач освіти повинен знати: категорію особи, семантику особових форм, види особових значень: власне-особове, узагальнено-особове, неозначено-особове, безособові дієслова, категорію роду і числа дієслова, дієвідмінювання дієслова, опрацювання невластне-дієслівних категорій і парадигм у шкільному курсі української мови.

Здобувач освіти повинен уміти: аналізувати категорію особи, семантику особових форм, види особових значень: власне-особове, узагальнено-особове, неозначено-особове, безособові дієслова, категорію роду і числа дієслова, дієвідмінювання дієслова, опрацьовувати невластне-дієслівні категорій і парадигми у шкільному курсі української мови.

Питання для самоперевірки:

- Що таке категорія особи?
- Які існують значення особових форм?
- Які є види особових значень?
- Які дієслова належать до безособових?
- Охарактеризуйте категорію роду дієслова.
- Яка специфіка числа дієслова?
- Що ви знаєте про дієвідмінювання дієслова?
- Які вправи використовують у шкільному курсі української мови під час вивчення невластне-дієслівних категорій?

Тести:

Категорія особи – це

1. Відношення до суб'єкта і об'єкта в реченні.
2. Відношення дії дієслова до моменту повідомлення про неї.
3. Відношення дії до конкретних різновидів суб'єкта.
4. Відношення дії до її внутрішньої межі.

У якому реченні дію виконує сам мовець?

1. Линь же спів, гарячим променем кругом (В. Сосюра).
2. Як умру, то поховайте мене на могилі (Т. Шевченко).
3. Їй загрожує смертельна небезпека (В. Малик).
4. Рече та стогне Дніпр широкий (Т. Шевченко).

У якому реченні дію виконує слухач?

1. Я не хочу до вас (М. Стельмах).
2. Летим (Т. Шевченко).
3. Я ввечері посумую (Т. Шевченко)
4. Ти ж мене підманула, ти ж мене підвела (Н. тв.).

У якому реченні дію виконує відсутня особа чи предмет?

1. Хочеш їсти калачі, не сиди на печі (Н. тв.).
2. Видно, що кума пироги пекла, бо й ворота в тісті (Н. тв.).
3. У чужу душу не влізеш (Н. тв.).
4. Менше нас – менший глас (Н. тв.).

У якому реченні дію виконує група осіб, серед яких є й мовець?

1. У чужу душу не влізеш (Н. тв.).
2. Ти ж мене підманула, ти ж мене підвела (Н. тв.).
3. Я ввечері посумую (Т. Шевченко).
4. А ми тую червону калину підіймемо, а ми тую славу України розвеселимо (Із пісні).

У якому реченні дію виконують кілька співрозмовників або предметів?

1. Ви ж мене, очі, плакати навчили, де ж ви навчилися зводити людей? (Н. тв.).
2. Про рідний край завжди дбай (Н. тв.).
3. За одного битого двох небитих дають (Н. тв.).
4. До нас у науку – ми навчимо! (Н. тв.).

У якому реченні дію виконують немовці, неслухачі, неспіврозмовники, тобто група осіб чи предметів, про які йдеться?

1. Рече та стогне Дніпр широкий (Т. Шевченко).
2. У чужу душу не влізеш (Н. тв.).
3. Співці по місту ходять та піснями люд морочать (Леся Українка).
4. Про рідний край завжди дбай (Н. тв.).

У якому рядку одна особова форма вживається замість іншої?

1. І в цім саду цвіту я квіткою багряно (В.Сосюра).
2. Іди зараз до війта (І. Франко).
3. Як ми себе відчуваємо?
4. Чужу біду руками розведу (Н. тв.).

У якому рядку форма II особи множини вживається замість форми II особи однини?

1. Ви ж мене, очі, плакати навчили, де ж ви навчилися зводити людей? (Н. тв.).
2. До нас у науку – ми навчимо! (Н. тв.).
3. Про рідний край завжди дбай (Н. тв.).
4. Ви не журіться, мамо! (М. Коцюбинський).

У якому рядку форма І особи множини вжита замість форми І особи однини?

1. До нас у науку – ми навчимо! (Н. тв.).
2. Як ми вже говорили вище, це питання дуже цікаве.
3. Як ми себе почуваємо?
4. А ми тую червону калину підіймемо, а ми тую славу Україну розвеселимо (Із пісні).

У якому рядку вжито тільки безособові дієслова?

1. Вірити, перемогти, кликати, знати.
2. Покликати, важити, бувати, клекотати.
3. Дніти, похолодати, вечоріти, розвиднятися.
4. Сидіти, могли, знати, спитати.

У якому прислів'ї вжито безособові дієслова?

1. В однім кармані смеркає, а в другім світає.
2. Забув язика в роті.
3. Пословиця на вітер мовиться.
4. Не річ наказати, але показати.

У якому рядку безособові дієслова вказують на психічний стан людини?

1. Не спиться, не лежиться, не читається, не гуляється
2. Хочеться, тягне, гнітить, кортить.
3. Дишеться, трусить, пече, сіпає.
4. Довелося, годиться, припадає, випадає.

У безособових дієсловах дія не пов'язана з

1. Об'єктом.
2. Жодним різновидом суб'єкта.
3. Адресатом.
4. Станом.

При безособових дієсловах

1. Нема і не може бути підмета.
2. Дія пов'язана з суб'єктом.
3. Відсутня можливість утворюватися за допомогою постфікса -ся.
4. Виражається стосунок до мовця.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 20

Прислівник

План

1. Загальна характеристика прислівника.
2. Лексико-граматичні розряди прислівників:

- а) обставинні прислівники;
- б) атрибутивні прислівники.
- 3. Займенникові прислівники.
- 4. Співвідносність прислівників з іншими частинами мови.
- 5. Ступені порівняння прислівників.
- 6. Адвербіалізація.
- 7. Питання вивчення прислівника в шкільному курсі української мови.

Література:

1. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія: підручник. Київ : Либідь, 1993. С. 243–273.
2. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ : Наук. думка, 1988. С. 185–206.
3. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: академ. граматика укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська; за ред. І. Вихованця. Київ : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. С. 298–327.
4. Горпинич В. О. Морфологія української мови: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : ВЦ «Академія», 2004. С. 227–236.
5. Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Київ : Вища шк., 1983. С. 241–246.
6. Муқан Г. М. Морфологічна будова і способи творення прислівників. *Укр. мова і літ. в шк.* 1983. № 10. С. 33–37.
7. Плющ М. Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Підручник. 2-ге видання, доповнене. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. С. 288–291.
8. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1969. С. 430–473.

Здобувач освіти повинен знати: загальна характеристику прислівника, лексико-граматичні розряди прислівників, обставинні прислівники; атрибутивні прислівники, займенникові прислівники, співвідносність прислівників з іншими частинами мови, ступені порівняння прислівників, адвербіалізацію, питання вивчення прислівника в шкільному курсі української мови.

Здобувач освіти повинен вміти: пояснити загальну характеристику прислівника, лексико-граматичні розряди прислівників, обставинні прислівники; атрибутивні прислівники, займенникові прислівники; співвідносність прислівників з іншими частинами мови, ступені порівняння прислівників, адвербіалізацію, питання вивчення прислівника в шкільному курсі української мови.

Питання для самоперевірки:

- Дайте загальна характеристика частиномовного статусу прислівника.
- Які прислівники належать до обставинних? На які види вони поділяються?
- Які прислівники належать до атрибутивних? Назвіть їх функційні групи.
- Які прислівники належать до займенникових?

- З якими частинами мови співвідносні прислівників?
- Які є ступені порівняння прислівників?
- Поясніть значення терміна «адвербіалізація».
- У чому особливість вивчення прислівника в шкільному курсі української мови?

Тести:

Скільки прислівників у тексті?

Десь зовсім близько від них невгамовно виводив свою пісню соловейко. Спершу, коли почав заливатися, здавалось, що у горлечку в нього билася маленька співуча намистинка.. Короткий свист – і ось вона вже вискакувала з дзьобика й стрімко летіла над лісом, а за нею вискакували такі самі намистинки, і всі вони нанизувалися в довгий невидимий разок. Потім нитка на тому разку рвалася, і намистинки падали в лунке озероб буль! буль! буль!.. Соловейкові жаль ставало їх, і він заходжувався ойкати та схлипувати. Далі сам же себе вмовляв: цить! цить! цить! цить! Швидко заспокоївшись, розщедрювався й без жалю розсипав навкруги коштовності: камінці-самоцвіти, бурштинові намистини, червоні коралі, срібні сережки, золоті колечка. А як не ставало їх, радісно дзвонив у прозорі дзвони, що висіли поряд на гілочці: дзвін! дзінь! дзінь! (Б. Комар).

До якого розряду належить прислівник у реченні?

Йому теж було весело але своєю веселістю він проявляв тим, що корчив смішні міни (Г. Тютюнник).

1. обставинний;
2. означальний;
3. міри вияву ознаки;
4. предикативний.

До якого розряду належить прислівник у реченні?

Назустріч летіла снігова рівнина (М. Шумило).

1. обставинний;
2. означальний;
3. міри вияву ознаки;
4. предикативний.

До якого розряду належить прислівник у реченні?

Море зовсім не синє, і чайка квилить над ним тому, що хоче їсти, а не тужить за кимось (Ю. Яновський).

1. обставинний;
2. означальний;
3. міри вияву ознаки;
4. предикативний.

У якому рядку прислівник вказує на причину?

1. Пильно й ненастанно політь бур'ян (М. Рильський).
2. Одвіку і довіку слава вам, вожді і воїни Паризької комуни, ваш приклад нам снагу дає й завзяття (Л. Дмитерко).

3. Спросоння птах крилами затріпоче (А. Головка).
4. Бути поетом – це означає: розростатися вшир, пустити коріння вглиб, підвестись думкою у височінь (П. Тичина).

У якому рядку використано порівняльно-уподібнювальний прислівник?

1. Вірно і слухняно нехай вона щоразу служить вам (М. Рильський)
2. Завжди приязно, по-сестринському дзвенить її милий голос з ефіру (О. Гончар).
3. Улянка повільно глянула навколо й наче вперше помітила, що ліс її любий уже прибрався в нову чарівну одягу (О. Донченко).
4. З льоту, з маху рвали люті коні в скік, лавою за лавою ллючись (М. Бажан).

У якому рядку прислівник виражає значення міри?

1. Тричі наймичку у Київ Катря проводжала так, як матір (Т. Шевченко).
2. Повітря в горах дуже прозоре, отже, і видимість тут стала набагато краща, як на рівнині (О. Гончар).
3. Коли моя білява донька виросте, я буду надто старий (О. Досвітній).
4. Речі були неслухняні, вони покірливо й вірно слугували людині, людина ніколи не ставала жертвою власних виробів, знарядь, споруд (П. Загребельний).

У якому рядку прислівник виражає значення способу дії?

1. Прийшла-вмилась, напилася, тихо усміхнулась, вдруге, втретє напилася і не оглянулась (Т. Шевченко).
2. Бо тут скупчений тисячолітній досвід цілого народу (П. Загребельний).
3. Колись хустки в Україні вишивалися шовком, сріблом та золотом (О. Воропай).
4. Може, тому, що зроблені вони тільки з глини, соломи, дерева й заліза? (П. Загребельний).

У якому рядку використано прислівник способу дії?

1. – Що ж, ходімо, хлопче, – вже зовсім по-мирному звернувся боєць до юнака (А. Дімаров).
2. Злегка тьмяні? – хто їх знає (П. Тичина).
3. Нащо нам гроші, коли ми самі хороші (Н. тв.).
4. Коли в кого грош, то всюди хорош (Н. тв.).

У якому рядку прислівники співвідносні з іменниками у називному відмінку?

1. Наперед, надвір, навіки, уперед.
2. Докупи, скраю, донизу, додому.
3. Увечері, нагорі, попереду, поволі.
4. Гріх, ганьба, сором, страх, шкода.

У якому рядку прислівники співвідносні з іменниками в родовому відмінку без прийменників?

1. Гріх, ганьба, сором, страх, шкода.
2. Вихором, горою, низом, стрілою.
3. Дома, вчора, кружка, рубя.
4. Спочатку, зранку, зроду, збоку.

У якому рядку прислівники співвідносні з іменниками в орудному відмінку без прийменників?

1. Згодом, зрештою, підтюпцем, підсподом.
2. Вихором, горою, низом, стрілою.
3. Спочатку, зранку, зроду, збоку.
4. Гріх, ганьба, сором, страх, шкода.

У якому відмінку прислівники гріх, страх, сором співвідносні з іменниками?

1. називному;
2. родовому;
3. давальному;
4. знахідному;
5. орудному;
6. місцевому.

У якому рядку прислівники мають займенникове походження?

1. Вихором, горою, низом, стрілою.
2. Всюди, тудою, сюдою, тута.
3. Докупи, скраю, донизу, додому.
4. Спочатку, зранку, зроду, збоку.

У якому рядку прислівники мають числівникове походження?

1. Дома, вчора, кружка, руба.
2. Згодом, зрештою, підтюпцем, підсподом.
3. Удвох, тричі, всотеро, заодно.
4. Всюди, тудою, сюдою, тута.

У якому рядку прислівники мають дієслівне походження?

1. Докупи, скраю, донизу, додому.
2. Нехотя, перегода, загодя, лежачи.
3. Вдень, вкрай, всмак, на мить.
4. Спочатку, зранку, зроду, збоку.

У якому прислів'ї вжито ступінь порівняння прислівника?

1. За користю біжу риссю.
2. Скоріше в курки молока випросиш.
3. В очі не хвали, позаочі не кори.
4. Старі дурніші від молодих.

У якому прислів'ї наявний ступінь порівняння прислівника?

1. Ото дурень! був би ще більший, та вже нікуди!
2. Лучче нехай буде злий, ніж дурний.
3. Ліпше мудрий ворог, ніж дурний приятель.
4. Коли замолоду нема розуму, і на старість не жди.

У якому прислів'ї представлено ступінь порівняння прислівника?

1. Найвища школа – саме життя.
2. Багато ума, та в кишені катма
3. Добре тому жити, хто вміє говорити.
4. Горе з дітьми, а без них ще гірше.

У якому рядку прислівник вказує на причину?

1. Встала мати, кругом оглянулась (Т. Шевченко)
2. Зопалу був і не звернув уваги (А. Головка).
3. Кругом порозкидані тіні, поколюють око дощі (Б. Бойчук)
4. Так мало споминів, замало, щоб забути (Б. Бойчук).

У якому прислів'ї прислівник виражає значення допустовості?

1. Знехотя кум у кума поросся з'їв.
2. Нехай не буде ні по-твоєму, ні по-моєму, а по-Божому.
3. На цей торг пішки.
4. Нехай ваша річ буде напереді.

У якому реченні прислівник вказує на час?

1. Вони приходили до цього вікна щодня (П. Загребельний).
2. – Завтра запрошу вас до себе і покажу.. (П. Загребельний).
3. Вітер спокійно кливає полотном прапорів (У. Самчук).
4. Дарка поривчасто пригортає Ориську до себе (І. Вільде).

У якому реченні прислівник вказує на місце?

1. Петрова стала осторонь (П. Загребельний).
2. Вона глянула на нього зблизька своїми різнобарвними очима... (П. Загребельний).
3. У світі все таке двояке – пий воду і красенько дякуй, що ти прожив хоч скільки днів (П. Мовчан)
4. Калина похилилась вниз, мов ягода, росте червоне слово (Б.-І. Антонич).

У якому реченні прислівник вказує на причину?

1. Спросоння Олекса Мартинович нічого не розумів (М. Трублаїні).
2. Тоді почав викликати вдень і вночі, разів по десять на добу.
3. І все марно (М. Сиротюк).
4. Околиця великого міста солодко ніжитья в передранковому сні (М. Сиротюк).
5. Він помітно захвилювався, почервонів, але скоренько опанував себе (М. Сиротюк).

У якому реченні прислівник вказує на мету?

1. Де хвіст перед веде, там голова позаду йде.
2. Лейтенант Чубук довірив пастухові вести катер через «Чортову пастку» навмисно, тому що сам бачив, як той перепливав протоку на байдарці (М. Трублаїні).
3. Це перший раз відколи він ту латину учить (У. Самчук).
4. На конину в полі, на жінку в домі не сподівайся ніколи.

У якому прислів'ї вжито якісно-означальний прислівник?

1. Без мужа жона – кругом сирота.
2. Ліпше хліб з водою, як жити з бідною.
3. За молодим жити весело, за старим – затишно.
4. Дивиться звисока, а нікого не бачить.

У якому реченні представлено прислівник займенникового походження?

1. Відібрати листівку в нього і заховати так, щоб про неї ніхто ніколи не дізнався (І. Вільде).
2. Бо не вмерла Україна і не вмере ніколи (Д. Павличко).
3. Жодного слова – на потім (П. Осадчук).
4. Щойно був приморозок, а вже, гляди, сіє теплий дощ (І. Цюпа).

У якому реченні прислівник відіграє роль присудка?

1. Колись поїдете туди (У. Самчук).
2. Ліхтарі світилися тьмяно і самотньо (У. Самчук).
3. Невже Київ справді близько? (В. Підмогильний).
4. Дивиться на вікно, а там син господаря, говорити одверто не можна (У. Самчук).

У якому реченні вжито ступеньований прислівник?

1. Коли б ти, нічко, швидше минала! (Леся Українка).
2. Добре тому, у кого брат або сестра добрі, а ще краще – як і сам не лихий (Н. тв.).
3. Він помітно захвилювався, почервонів, але швиденько опанував себе (М. Сиротюк).
4. Євген трохи соромився вчорашнього (У. Самчук).

Яким членом речення є прислівники у конструкції:

Коли батько каже «так», а мати «сяк», росте дитина, як будяк (Н. тв.)?

1. підметом;
2. присудком;
3. додатком;
4. означенням;
5. обставиною.

У яку частину мови перейшов прислівник у реченні?

Навколо вогнищ лежали і сиділи люди (М. Старицький).

1. прийменник;
2. сполучник;
3. частка;
4. вигук.

У яку частину мови перейшов прислівник у реченні?

Увечері, скоро увійшли туди солдати, город заторохтів од стрільби (С. Васильченко).

1. прийменник;

2. сполучник;
3. частка;
4. вигук.

У якому рядку прислівник перейшов у частку?

1. Ми говоримо: сонце заходить, гора піднімається високо, шлях спускається рівно, яр біжить викрутасами, вулиця простягається просто (І. Франко).
2. Не так зложилося життя нашої авторки, щоб вона могла зовсім відігнати сумні думки (І. Франко).
3. Дуже вже довірливий цей хлопчина (Ю. Збанацький).
4. Сором сліз, що ллються від безсилля (Леся Українка).

У якому реченні використано не прислівник, а ступеньований прикметник?

1. Руки оживають потроху, то піднімаються вище, то опускаються нижче (М. Коцюбинський).
2. Я – найменший, то мені найменше і попадало (Григор Тютюнник).
3. Натуральність і пластика – се найліпше свідоцтво його великого поетичного таланту (І. Франко).
4. ... йому ставало дедалі страшніше й страшніше, і він плакав гірко-прегірко (П. Загребельний).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 21

Дієприкметник

План

1. Статус дієприкметника в лінгвістиці.
2. Дієприкметник на тлі дієслівних морфологічних категорій.
3. Дієприкметник на тлі прикметникових морфологічних категорій. Субстантивация дієприкметника.
4. Предикативні форми на -но, -то.
5. Аналіз дієприкметника в шкільному курсі української мови.

Література:

1. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія: підручник. Київ : Либідь, 1993. С. 158, 237–241.
2. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ: Наук. думка, 1988. С. 128–133.
3. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: академ. граматика укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська; за ред. І. Вихованця. Київ: Унів. вид-во «Пульсари», 2004. С. 286–291.
4. Горпинич В. О. Морфологія української мови: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : ВЦ «Академія», 2004. С. 247–250.
5. Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Київ : Вища шк., 1983. С. 231–239.

6. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук, думка, 1969. С. 408–416.

Здобувач освіти повинен знати: статус дієприкметника в лінгвістиці, дієприкметник на тлі дієслівних морфологічних категорій, дієприкметник на тлі прикметникових морфологічних категорій, субстантивацію дієприкметника, предикативні форми на -но, -то, аналіз дієприкметника в шкільному курсі української мови.

Здобувач освіти повинен уміти: пояснити статус дієприкметника в лінгвістиці, знати дієслівних морфологічних категорій дієприкметника, прикметникових морфологічних категорій дієприкметника, субстантивацію дієприкметника, предикативні форми на -но, -то, аналіз дієприкметника в шкільному курсі української мови.

Питання для самоперевірки:

- Які кваліфікації дієприкметника ви знаєте?
- Ознаки яких частин мови поєднує дієприкметник?
- Які прикметникові категорії дублює дієприкметник?
- Які дієслівні категорії представлені в дієприкметнику?
- Яка специфіка предикативних форм на -но, -то?
- Яка методика вивчення дієприкметника у шкільному курсі української мови?

Тести:

Яку прикметникову ознаку має дієприкметник?

1. Категорію числа.
2. Категорію особи.
3. Здатність керувати залежними іменниками у всіх відмінках.
4. Вказівку на статичну ознаку предмета.

Яка прикметникова ознака не властива дієприкметнику?

1. Категорія роду.
2. Вказівка на статичну ознаку предмета.
3. Категорія числа.
4. Категорія відмінка.

У якому прислів'ї репрезентовано дієприкметник теперішнього часу?

1. Боязливий і втікаючого боїться (Н. тв.).
2. Я хочу бачити світ розплющеними очима (І. Драч).
3. Зорі сплять на холодних, морозами зв'язаних травах (Л. Первомайський).
4. Розпечене сонце на заході вже шубовснуло в Дніпро (О. Довженко).

У якому реченні наявний активний дієприкметник?

1. На лісовій галявині стояла крита очеретом хата (О. Довженко).
2. Так була впевнена, що він уже належить їй, а вона – йому (І. Вільде).
3. Тремтячими руками налив у склянку води, жадібно випив (А. Дімаров).
4. О, ви одержите стипендію! Ви такий знаючий! (В.Підмогильний).

У якому реченні наявний активний дієприкметник минулого часу?

1. Визволені не можуть забути визволителів (О. Гончар).
2. Проте хутко повернувся, повільно обійшов автівку, господаровито згорнув в неї опале листя й приплюснувся носом до вітрового скла, розглядаючи порожній салон (Н. Гуменюк).
3. По сплюндрованих полях гасали іржаві вітри (І. Головченко).
4. Весноквіття лунке, голосів нестихаючий гамір... (В. Бичко).

У якому реченні вжито пасивний дієприкметник?

1. Кумиш з болем і жахом зиркнула на нього, похнюпилася і тремтячими руками стала щось пересувати біля вогнища (З. Тулуб).
2. Брудний, спітнілий і втомлений, Шварцбард злазить з крана, він наче постарів на двадцять років і ніби посипаний попелом (О. Коцюба).
3. При повній зброї знання та досвіду з'явився Степан Радченко призначеного дня до великої почекальні шкір тресту, обернутої в лекційну залу (В. Підмогильний).
4. Їх завітчала давня невмираюча українська історія, неначе рукою якогось великого артиста... (І. Нечуй-Левицький).

У дієприкметнику якого рядка крім значення ознаки представлене й значення причини?

1. Бійтеся Бога, Іване! – допечений до живого, повертається до Приходька Оксен... (А. Дімаров).
2. Силуваним конем не доробишся (Н. тв.).
3. Хоч погано покращаний, зате міцно зшитий (Н. тв.).
4. Молов батько невіяне, пекла мати несіяне (Н. тв.).

У дієприкметнику якого рядка крім значення ознаки представлене й значення умови?

1. На превеликий подив, чимало звільнених бранок знову, як отарні вівці, пошкандибали до Криму (В. Скуратівський).
2. Вкинуте в землю, воно за один лише рік дає тисячі зерен (В. Земляк).
3. Підстреленого сокола і ворона клює (Н. тв.).
4. На болюче око все порошина летить (Н. тв.).

У якому реченні дієприкметник входить до складу присудка?

1. Татарин утратив пам'ять, а тоді, заки отямився, вже був зв'язаний (А. Чайковський).
2. Найманий кінь ніколи не замучений (Н. тв.).
3. Птиця створена для польоту, а чоловік – для роботи (Н. тв.).
4. Хліба лежачого ніде нема (Н. тв.).

Яким членом речення є дієприкметник у реченні ввій структурі?

Боець же, що знав війну не з описів та переказів, а жив у ній і сам не раз повз по отаких схилах, розумів, скільки сьогодні там буде забитих, і нещодавно добродушне обличчя його ставало все суворішим та непривітнішим (А. Дімаров).

1. підметом;
2. присудком;
3. додатком;
4. означенням;
5. обставиною.

Яким членом речення є дієприкметник у реченнєвій структурі?

Уся вулиця була заповнена запахом печеного хліба (Ю. Мушкетик).

1. підметом;
2. присудком;
3. додатком;
4. означенням;
5. обставиною.

Яким членом речення є дієприкметник у реченнєвій структурі?

Здосні вівці, немов стуманілі, падають в загороді на камінь (М. Коцюбинский).

1. підметом;
2. присудком;
3. додатком;
4. означенням;
5. обставиною.

Яким відмінком керує форма на -но, -то у реченні:

Приходьте в колектив, подивитесь, що зроблено нашими руками (М. Стельмах).

1. називним;
2. родовим;
3. давальним;
4. знахідним;
5. орудним;
6. місцевим.

У ролі якого члена речення вживається форма на -но, -то?

Подано автомобілі – розвести акторів по домівках (Ю. Яновський).

1. підмета;
2. присудка;
3. додатка;
4. означення;
5. обставини.

У якому реченні з формами на -но, -то можуть поєднуватися прислівники?

1. Подано автомобілі – розвести акторів по домівках (Ю. Яновський).
2. Ой на вашій та вулиці посипано проса (Н. тв.).
3. Півголови уподовж виголено (Квітка-Основ'яненко).
4. Чи тобі починено, чи тобі наврочено? (І. Карпенко-Карий).

У якому реченні немає і не може бути підмета?

1. Для кого я пишу? (Т. Шевченко).

2. Рушники шиті лежать у скрині (Леся Українка).
3. Діжку в кутку перевернуто (Є. Гуцало).
4. Козак оженився, наче утопився (Н. тв.).

У якому рядку дієприкметник пов'язується з іменником у родовому відмінку?

1. Вічно порепані від чорної роботи руки (М. Коцюбинський).
2. Капітан, перемоклий до нитки, міцно стискав у зубах давно погаслу люльку (М. Ірчан).
3. На вмерзлій у лід криці іскриться місячна пороша (М. Стельмах).
4. На полях дуби, як намети, розкинуті проти сонця (Марко Вовчок).

У якому рядку дієприкметник пов'язується з іменником у давальному відмінку?

1. На вмерзлій у лід криці іскриться місячна пороша (М. Стельмах).
2. Устя простелила килимок на перекладену серед човна дощечку (І. Нечуй-Левицький).
3. Сплескує в долоні розчервоніла біля плити мати (В. Кучер).
4. Війська, кинуті назустріч ворогові, вступили в бій (О. Гончар).

У якому рядку дієприкметник пов'язується з іменником в знахідному відмінку?

1. Надісланий з мирним листом посланець пильно, до дрібниць, винюхував усе (Я. Качура).
2. Промінь зниклого за містом сонця поклав ясну смугу на дахівку сусіднього будинку (О. Досвітній).
3. Неначе цвяшок, в серце вбитий, Оцю Марину я ношу (Т. Шевченко).
4. Сплескує в долоні розчервоніла біля плити мати (В. Кучер).

У якому рядку дієприкметник пов'язується з іменником в орудному відмінку?

1. Неначе цвяшок, в серце вбитий, Оцю Марину я ношу (Т. Шевченко).
2. Білявий, вигорілий на сонці чуб спадав на самий лоб (В. Козаченко).
3. Жовта комишина, надломлена на самій середині, сумно заспівала (Дніпрова Чайка).
4. Ця балакучість, поєднана з прямоотою і доступністю, видалася для нас із Сашком справжнім скарбом (Ю. Збанацький).

У якому рядку дієприкметник пов'язується з іменником в місцевому відмінку?

1. Українські думи здебільшого є творами, пов'язаними з певними історичними особами або історичними явищами (М. Рильський).
2. Розповідали різні мисливські пригоди, пережиті в минулому (З. Тулуб).
3. Ця балакучість, поєднана з прямоотою і доступністю, видалася для нас із Сашком справжнім скарбом (Ю. Збанацький).
4. Війська, кинуті назустріч ворогові, вступили в бій (О. Гончар).

У якому рядку відбулася повна субстантивация дієприкметника?

1. Данейко ж, батько битого, ще раз копнув ногою нещасного хлопця (Ю. Смолич).

2. Чи ж вона б дозволила відвезти пораненого на село (П. Капельгородський).
3. Якщо вінки зійдуться на воді, то й дівчина зійдеться з своїм судженням (А. Костенко).

У якому рядку відбулася неповна субстантивация дієприкметника?

1. ... ми не мали змоги ні підібрати вбитих, ні поховати їх (Л. Письменна).
2. Троє скіфів схопили першого полоненого (В. Чемерис).
3. Тамара, боком примостившись біля підбраного, руками підтримувала його розбиту, мокру від крові голову у себе на колінах (О. Гончар).
4. Підійшов до заві талого, змірив своїм допитливим поглядом, заговорив... (І. Пільгук).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 22

Дієприслівник

План

1. Загальна характеристика дієприслівника.
2. Дієприслівник на тлі дієслівних морфологічних категорій.
3. Синтаксична роль дієприслівника.
4. Проблема вивчення дієприслівника в шкільному курсі української мови.

Література:

1. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія: підручник Київ : Либідь, 1993. С. 158.
2. Вихованець І. Р. Частина мови в семантико-граматичному аспекті. Київ : Наук. думка, 1988. С. 207–211.
3. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: академ. граматика укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська; за ред. І. Вихованця. Київ : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. С. 222–223.
4. Горпинич В. О. Морфологія української мови: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : ВЦ «Академія», 2004. С. 220–224.
5. Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Київ : Вища шк., 1983. С. 239–241.
6. Плющ М. Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Підручник. 2-ге видання, доповнене. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. С. 284–285.
7. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук, думка, 1969. С. 419–423.

Здобувач освіти повинен знати: загальну характеристика дієприслівника, дієприслівник на тлі дієслівних морфологічних категорій, синтаксичну роль дієприслівника, проблема вивчення дієприслівника в шкільному курсі української мови.

Здобувач освіти повинен уміти: дати загальну характеристика дієприслівника, визначати дієприслівник на тлі дієслівних морфологічних категорій, аналізувати

синтаксичну роль дієприслівника, розв'язати проблема вивчення дієприслівника в шкільному курсі української мови.

Питання для самоперевірки:

- Як традиційно кваліфікують дієприслівник?
- Як кваліфікує дієприслівник І. Р. Вихованець?
- Які дієслівні категорії наявні в дієприслівнику?
- Які прислівникові категорії представлені в дієприслівнику?
- Якими видами обставин може бути дієприслівник?
- Яка методика вивчення дієприслівника в шкільному курсі української мови?

Тести:

У якому реченні наявний дієприслівник недоконаного виду?

1. ...Отава, не даючи поєтові змоги прочитати наступний рядок, квапливо процитував... (П. Загребельний).
2. І ми, пройшовши з боєм держав і рік немало, ідемо знов в атаку (Т. Одудько).
3. Весело розірвав конверта, але, прочитавши єпископське послання, враз нахмурився (М. Сиротюк).
4. Матвій, ще не збагнувши дивної поведінки вчителя, стояв ні в сих ні в тих (М. Сиротюк).

У якому реченні наявний дієприслівник доконаного виду?

1. Матвій, нарешті зрозумівши, що його несподівано помилувано, рушив на своє місце (М. Сиротюк).
2. Минаючи, дитинство не минає (Є. Гуцало).
3. Роман, не гаючи, рішучим стрибком вискочив з окопу (О. Гончар).
4. Щохвилини творимо нове. Ідучи, співаючи і мислячи (В.Бичко).

Яку семантику має дієприслівник у поданому реченні?

Оглянувши свої документи, він теж лишився вдоволений (В. Підмогильний).

1. часу; 2. причини; 3. мети; 4. умови; 5. допусту; 6. способу дії; 7. наслідку.

Яке значення виражає дієприслівник у реченні:

Кононенко аж шипить, давлечись сміхом, я ж боюсь і моргнути – дивлюся прямо на вчителя:

1. часу; 2. причини; 3. мети; 4. умови; 5. допусту; 6. способу дії; 7. наслідку.

Яке значення має дієприслівник у реченні?

Лежачи потім в ліжку, Осип мучився здогадами, що ж могло стати причиною поліцейського зацікавлення (О. Сливинський).

1. часу; 2. причини; 3. мети; 4. умови; 5. допусту; 6. способу дії; 7. наслідку.

Яке значення має дієприслівник у реченні?

І всі враз заметушилися, намагаючись допомогти, хоч якось полегшити страждання вмираючого (З. Тулуб).

1. часу; 2. причини; 3. мети; 4. умови; 5. допусту; 6. способу дії; 7. наслідку.

Яке значення має дієприслівник у реченні?

Вдовольняючи її прохання, розповідав про своє минуле життя (В. Сиротюк).

1. часу; 2. причини; 3. мети; 4. умови; 5. допусту; 6. способу дії; 7. наслідку.

Яке значення має дієприслівник у реченні?

Побачивши його до глупоти щасливу пику, мабуть, і єгипетський сфінкс розреготався б (В. Собко).

1. часу; 2. причини; 3. мети; 4. умови; 5. допусту; 6. способу дії; 7. наслідку.

Яке значення має дієприслівник у реченні?

Вуста гарячі, повні, самі розкрилися, показавши рядочок білих та густих зубів (В. Кучер).

1. часу; 2. причини; 3. мети; 4. умови; 5. допусту; 6. способу дії; 7. наслідку.

Яке значення має дієприслівник у реченні?

Празький представник бразильського господаря пробув у Ансбаху на три дні довше, ніж йому належало, залишивши глибокий слід в Анелінім серці (Ю. Яновський).

1. часу; 2. причини; 3. мети; 4. умови; 5. допусту; 6. способу дії; 7. наслідку.

У якому реченні дієприслівник має темпоральну семантику?

1. Спорожнивши один клунок додолу, хлопець витер торбинкою чоботи, поплював на них і знову витер (В. Підмогильний).

2. Сухобрусівни, побувавши в школі, постерегли, що така наука навряд чи й є на світі, хоч Дашкевич назвав їх багацько й дуже чудних (І. Нечуй-Левицький).

3. Вчитель важко підвівся, крекчучи підійшов до передньої парти (М. Сиротюк).

4. Осінь, увійшовши в свої права, повелась спочатку суворо (І. Кирій).

5. Воно не гріло по-літньому, але золотило дерева, вкриваючи кожен листочок витонченими малюнками (І. Кирій).

У якому реченні дієприслівник має семантику мети?

1. Зійшовши в тисняві на берег, вони стали осторонь, пропускаючи перед себе навалу пасажирів (В. Підмогильний).

2. Левко повіві їх, показуючи дорогу (В. Підмогильний).

3. Проходячи повз книгарню, він спинився коло вітрини й почав розглядати книжки (В. Підмогильний).

4. Степан хутко попрощався з ними й звернув праворуч, розпитуючи вряди-голи дороги в перехожих (В. Підмогильний).

У якому реченні дієприслівник має семантику причини?

1. І здавалось, той зниклий шлях, з'єднавшись із небом в безмежній рівнині, другою галуззю вертався знову до села, несучи йому ввібраний простір (В. Підмогильний).

2. – Чи багато наук читають у вас в академії? – спитав Сухобрус Дашкевича, маючи його за розумнішого (І. Нечуй-Левицького).

3. У якому реченні дієприслівник має семантику наслідку? З жахом дивився, як тане воно, одсуваючись за кожним рухом машин, і от пасмо гідкого диму сховало його зовсім (В. Підмогильний).

4. Коло вітрини він стояв довго, читаючи одну за одною назви книжок та видавництва і дати років (В. Підмогильний).

У якому реченні дієприслівник має семантику допусту?

1. Вона здригнулася, не підводячи голови, дивилась на віяло видку хвилю, що гнав своїм носом пароплав (В. Підмогильний).

2. Одійшовши від нього на мить, вже почула раптову нудьгу й нові, ще не з'ясовані економічні проблеми (В. Підмогильний).

3. Левко підійшов до своїх молодих колег, посміхаючись і трохи похитуючись на кущих ногах (В. Підмогильний).

4. В незапам'ятні часи на лісових галявинах та луках густо квітували всілякі злаки, розсіваючи під осінь зерно (Д. Прилюк).

У якому реченні дієприслівник чи дієприслівниковий зворот вказує на темп дії:

1. А він сидів, зіщуливши ті плечі і звисивши ту голову тяжку (Л. Костенко).

2. Як завжди, не поспішаючи, старий Проць повертав з церкви додому (П. Колесник).

3. Коні, м'яко доторкаючись копитами землі, помчали Рудикового воза степовою дорогою (Г. Косинка).

4. Понад берегом Збруча, гарцюючи конем, мчить вершник (Г. Косинка).

У якому реченні дієприслівник чи дієприслівниковий зворот вказує на манеру пересування:

1. Дружно кланяючись, гості мовчки спинились біля порога (П. Колесник).

2. Чмокаючи, пили із озерця воду коні (Ю. Мушкетик).

3. На горі, поскрипуючи крилами, меле вітряк (Г. Косинка).

4. Тихо ступаючи, пішов назад (Ю. Мушкетик).

У якому прислів'ї дієприслівник має значення умови?

1. Уморився лежачи.

2. Коли маєм, не шануєм, а згубивши, плачем.

3. Живе, лиха прикупивши.

4. Не зазнавши горя, не знатимеш і радості.

У якому прислів'ї дієприслівник має значення умови?

1. Послухавши жука, завжди в гною будеш.

2. Приробивши хлібця – їмо, а ні, то очима лупаємо.

3. І не ївши, і не пивши, скачи, дурню, пошалівши.

4. Живе, лиха прикупивши.

У якому прислів'ї дієприслівник вживається у раритетній формі?

1. До роботи плачучи, а до танців скачучи.

2. Як правду сказавши, будуть бити зв'язавши.
3. Не почавши, не закінчиш.
4. Лежачи хліба не добудеш.

У якому прислів'ї дієприслівник має значення способу дії?

1. Шкода перемішувати тісто, вийнявши з печі.
2. Не розбивши крашанки, не спечеш яєчні
3. Живе, лиха прикупивши.
4. З'ївши калач, берися знов до хліба.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 23

Прийменник

План

1. Традиційний та функційний погляд на службові частини мови в лінгвістиці.
2. Загальна характеристика прийменника.
3. Первинні та вторинні прийменники.
4. Просторові прийменники.
5. Темпоральні прийменники.
6. Логічні прийменники.
7. Прийменник та відмінок.
8. Вивчення прийменника в шкільному курсі української мови.

Література:

1. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія: підручник. Київ : Либідь, 1993. С. 274–299.
2. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ : Наук. думка, 1988. С. 23–30.
3. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: академ. граматика укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська; за ред. І. Вихованця. Київ: Унів. вид-во «Пульсари», 2004. С. 328–346.
4. Горпинич В. О. Морфологія української мови: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : ВЦ «Академія», 2004. С. 251–274.
5. Іваненко З. І. Семантична структура прийменникових конструкцій. *Мовознавство*. 1978. № 4. С. 13–22.
6. Іваненко З. І. Прийменникові конструкції з допустовим значенням. *Мовознавство*. 1979. № 4. С. 24–28.
7. Кучеренко І. К. Лексичне значення прийменника. *Мовознавство*. 1973. № 3. С. 12–23.
8. Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Київ : Вища шк., 1983. С. 246–251.
9. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук, думка, 1969. С. 474–500.

Здобувач освіти повинен знати: традиційний та функційний погляд на службові частини мови в лінгвістиці, загальну характеристика прийменника, первинні та вторинні прийменники, просторові прийменники, темпоральні прийменники, логічні прийменники, прийменник та відмінок, вивчення прийменника в шкільному курсі української мови.

Здобувач освіти повинен уміти: диференціювати традиційний та функційний погляд на службові частини мови в лінгвістиці, загальну характеристика прийменника, розрізняти первинні та вторинні прийменники, просторові прийменники, темпоральні прийменники, логічні прийменники, прийменник та відмінок, аналізувати прийменник в шкільному курсі української мови.

Питання для самоперевірки:

- Дайте визначення прийменника.
- Як кваліфікують прийменник у традиційному мовознавстві?
- Як кваліфікує прийменник І. Р. Вихованець.
- Які прийменники відносяться до первинних, а які – до вторинних?
- Назвіть локативні прийменники.
- Які темпоральні прийменники вам відомі?
- На які види поділяють логічні прийменники?

Тести:

У якому прислів'ї прийменник у разом з іменником вказує на місце?

1. Був у бувальцях, знає, що кий, що палиця.
2. У п'яниці сім п'ятниць на тиждень.
3. У сусіда повна хата дров, та горять, а у мене одно, та й те не хоче.
4. У чужій сторонці не так світить і сонце.

У якому прислів'ї прийменник в разом з іменником вказує на умову?

1. В біді пізнавай приятеля.
2. В достатках час біжить, а в злиднях він довго тягнеться.
3. В житті, як на довгій ниві: всяко буває.
4. В одно щастя всім не вкачатися.

У якому прислів'ї прийменник від разом з іменником вказує на умову?

1. Від чого віл брикає, від того кінь здихає.
2. Від хазяйського ока і кінь добре.
3. Від чужої біди голова не болить.
4. Від безділля і тарган на піч залазить.

У якому прислів'ї прийменник для разом з іменником вказує на мету?

1. Для дурнів закон не писаний.
2. Для дурного нема гори, в все рівнина.
3. Для всякого діла конечний розумі сила.
4. Для красного слівця не жалує ні матері, ні вітця.

У якому прислів'ї прийменник з разом з іменником передає допустове значення?

1. З свинячим писком та в пшеничне тісто.
2. З дурної голови та на людську.
3. З панами рідко, а з дурнями ніколи не ставай.
4. З лихою жінкою і з грішми – сварка та розлад, а з доброю і без грошей лад.

У якому прислів'ї прийменник з разом з іменником вказує на час?

1. З самого початку думай, який буде кінець.
2. З ліску дождешся, а з піску ніколи.
3. З хати по нитці – сиротині свита.
4. З сином позмагався – то й на печі zostався, а з зятем позмагався – то й з хати вибирався.

У якому рядку прийменник за з іменником вказує на причину?

1. За нього всі підемо на палі (О.Корнійчук).
2. І хвиля гукає, мов чорнії гори, одна за другою біжить (Є. Гребінка).
3. Чайка скиглить літаючи, мов за дітьми плаче (Т. Шевченко).
4. Отож я працюю за ралом (Т. Шевченко).

У якому прислів'ї прийменник за разом з іменником вказує на мету?

1. За один раз не зітнеш дерева враз.
2. За зло злом платиться.
3. За користю біжу риссю.
4. За розумним мужем і дурна жінка розумна

У якому рядку прийменник при разом з іменником вказує на допустовість?

1. Полубила козаченька При місяці стоя (Н. тв.).
2. Ой ходжу я при Дунаю та так си думаю: Нема кращих співаночок, як у нашім краю (Н. тв.).
3. При такій негоді послано було їх у дорогу (П. Загребельний).
4. І тільки при людях, мабуть, дерева тремтять від жаху, бо кращих із них поведуть ні за що ні про що на плаху (Л. Костенко).

У якому рядку прийменник під разом з іменником вказує на супровід дії?

1. Під'їхав Остап під свої ворота – до отця, до неньки (Марко Вовчок).
2. Сміливо йди під дзвін чарок, з вогнем, піснями в гості На свято радісне квіток, Кохання снів і млості (О. Олесь).
3. Я під вікно прилину по весні, Щоб ти знялася пташкою вві сні (А. Малишко).
4. Під срібний дзвін криниць, холодних і бездонних, кидає ранок зір на небо-схил гнідий (В. Сосюра).

У якому рядку прийменник під разом з іменником з іменником вказує на мету?

1. Він довго стояв під хатою (А. Головка).
2. Так тепло, як циганові під ятером (Н. тв.).

3. Аж тут хазяїн шасть у хлів, І, взявши за роги Вола, під ніж повів, Бо сказано, – його годовано на сало (Є. Гребінка).

4. Вгадувалась причасна глибина річки, її течія, що не вгамовується й під кригою (Є. Гуцало).

У якому рядку прийменник через разом з іменником вказує на спосіб дії з відтінком міри?

1. Через цих в'юнів мало любові не позбувся (М. Стельмах).
2. І хочеться сміятись і плакати, бо радощів у серці через край (П. Тичина).
3. Через якийсь час мати дізналася про мої хитрування з каганцем (М. Стельмах).
4. Нібито аж через місяць має вернутись (А. Головка).

У якому прислів'ї прийменник на разом з іменником вказує на умову?

1. На вовка помовка, а то вовк кобилу вкрав.
2. На гріш амуніції, на десять амбіції.
3. На батьковому смітнику і півень воєвода.
4. На похиле дерево і кози скачуть.

У якому рядку усі прийменники складні?

1. Серед, задля, попід, із-за, у зв'язку з, проміж.
2. З-поміж, побіля, посеред, понад, попри, поперед.
3. Із-над, із-під, вздовж, з-перед, поруч, через.
4. Навпроти, поза, з-понад, довкруги, попід, поверх.

У якому рядку всі прийменники прості?

1. З-під, поміж, за, в, коло, у.
2. Близько, через, над, о, поза, по.
3. При, попри, від, кінець, до, з.
4. Біля, за, серед, наді, під, в.

У якому реченні вжито первинний прийменник?

1. Коло стіни стояв верстат, на полицях уздовж лежало начиння (В. Підмогильний).

2. Тут, за хатою на осонні, росли вишня вздовж дерев'яної огорожі, за ними купчилися кущі малини та смородини (Є. Гуцало).

3. Зелені, як морська хвиля, смарагди вперемішку з червоними рубінами облямували всю ікону (О. Донченко).

4. На ранок Євпраксія спам'яталася (П. Загребельний).

У якому рядку всі прийменники вторинні?

1. Близько, заради, наприкінці, к, обіч.
2. Всупереч, опісля, поруч, посередині, напроти.
3. Через, позаду, побіля, вздовж, посередині.
4. Наді, вповдовж, спереду, поміж, побіля.

У якому рядку всі прийменники вживаються тільки з родовим відмінком?

1. Для, без, біля, із-за, близько.

2. Через, за, між, із, коло.
3. До, для, з, в, на.
4. Проз, спереду, для, від, коло.

У якому прислів'ї прийменник вживається у родовому відмінку?

1. І ріски в роті не було.
2. Завжди є їдець на готовий хлібець.
3. Без зубів лихо, а без праці ще гірше
4. Годі з болота паску пекти.

У якому рядку всі прийменники вживаються тільки з давальним відмінком?

1. Для, заради, після, осторонь, навздогін.
2. К, навздогін, назустріч, вслід, наперекір.
3. Напереріз, на противагу, вслід, всупереч, навздогін.
4. Назустріч, к, поміж, всупереч, навколо.

У якому рядку прийменник омонімічний з прислівником?

1. Попереду всього війська три старшини виступали (Леся Українка).
2. Насипали край дороги дві могили в житі (Т. Шевченко).
3. Давид ще довго сидів кінець стола (А. Головка).
4. Кругом хати наче сто коней гасало (Панас Мирний).

У якому реченні прийменник разом з іменником має семантику причини?

1. Я притомився з дороги», – подумав він (В. Підмогильний).
2. Жайсак спустив вовкодавів і кинувся за зойк (З. Тулуб).
3. Але по зморщці поміж бровами у мами Дарка догадалася, що вона не захоплена цим візитом (І. Вільде).
4. Так само, як калина або явір, любисток оспіваний у піснях про нещасливе кохання (А. Коваль).
5. Вчитель повернувся до столу, сів, відсапнув (М. Сиротюк).

У якому рядку прийменник разом з іменником виражає значення допустовості?

1. Читав про зраду Юди (І. Багряний).
2. А десь за ним хтось на роялі грає журну і бентежну сонату Бетховена (І. Багряний).
3. Що робить сонце уночі, коли у лісу на плечі тоненька зірочка сидить? (М. Вінграновський).
4. Всупереч живим фактам, наперекір здоровому розумові, ці горе-теоретики твердять про «відмирання народної творчості» (М. Рильський).

У якому реченні прийменник разом з іменником має причинову семантику?

1. – Айт! Айт! – волав Жайсак, кидаючись на допомогу (З. Тулуб).
2. З Божої волі продав штани, купив солі (Н. тв).
3. Матвій взяв сумку і поліз на передню парту (М. Сиротюк).
4. Але все-таки при звороті з Директорської на ліцейну Василь звільняється (У. Самчук).

У якому реченні прийменник разом з іменником має семантику допусту?

1. Наперекір розумові й усім попереднім розрахункам, безнадійні думки, спочатку ніби питання почали опановувати хлопця (В. Підмогильний).
2. По дорозі Васильще раз згадує вчорашній вечір (У. Самчук).
3. У сінях сердито бубунів Кузьма (М. Сиротюк).
4. Їхав хлопець через річку до села (П. Воронько).

У котрому реченні прийменник разом з іменником вказує на міру?

1. Консервована кров потекла до спорожнілих жил Чіпаріу (Ю. Смолич).
2. Кожний м'яз його тіла був напружений, кожний нерв був натягнутий до крайніх меж (Ю. Смолич).
3. Тиша в операційний вже непокоїла не тільки Сахно (Ю. Смолич).
4. По недовгій паузі приятельська розмова відновилася (Ю. Смолич).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 24

Сполучник

План

1. Лінгвістичний статус сполучника.
2. Морфологічний склад сполучників.
3. Поділ сполучників за способом уживання.
4. Сполучники сурядності.
5. Сполучники підрядності.
6. Сполучники і сполучні слова.
7. Методика вивчення сполучника в шкільному курсі української мови.

Література:

1. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія: підручник. Київ : Либідь, 1993. С. 300–307.
2. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ : Наук. думка, 1988. С. 23.
3. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: академ. граматика укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська; за ред. І. Вихованця. Київ : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. С. 346–357.
4. Горпинич В. О. Морфологія української мови: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : ВЦ «Академія», 2004. С. 274–285.
5. Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Київ : Вища шк., 1983. С. 252–257.
6. Плющ М. Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Підручник. 2-ге видання, доповнене. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. С. 303–310.
7. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук, думка, 1969. С. 514–524.

Здобувач освіти повинен знати: лінгвістичний статус сполучника, морфологічний склад сполучників, поділ сполучників за способом уживання, сполучники сурядності, сполучники підрядності, сполучники і сполучні слова, методику вивчення сполучника в шкільному курсі української мови.

Здобувач освіти повинен вміти: визначати лінгвістичний статус сполучника, морфологічний склад сполучників, поділ сполучників за способом уживання, сполучники сурядності, сполучники підрядності, сполучники і сполучні слова, реалізувати на практиці методику вивчення сполучника в шкільному курсі української мови.

Питання для самоперевірки:

- Дайте традиційне визначення сполучника.
- Як кваліфікує сполучник І. Р. Вихованець?
- Як кваліфікує сполучник шкільний курс української мови?
- Назвіть розряди сполучників сурядності.
- На які розряди поділяються сполучники за морфологічним складом?
- Як диференціюють сполучники за способом уживання?
- Назвіть розряди сполучників підрядності.
- Назвіть критерії розмежування сполучників і сполучних слів.

Тести:

У якому прислів'ї вжито єднальний сполучник?

1. Хвалився та й з гори звалився.
2. Похвалити не вмію, а погудити не смію.
3. Дурень до Києва, дурень і з Києва.
4. Дурень, дурень, а в вогонь не полізе.

У якому реченні вжито протиставний сполучник?

1. Він привіз рис і борошно, а в нас не було ані барана, ані грошей (З. Тулуб).
2. Сильними ударами соїла Жайсак прикінчив двох вовків, але й один з вовкодавів лежав у калюжі крові з видертою горлянкою... (З. Тулуб).
3. Нарізали ми сухого очерету, голови сіном притрусили і опівночі полізли в воду (З. Тулуб).
4. Цар погодився, і ми дуже зраділи (З. Тулуб).

В якому реченні вжито розділовий сполучник?

1. Ні земних корчів, ні розколеного неба, ні зсунутих гір (П. Загребельний).
2. –Гріх! – скипів відразу Василь та й підніс покалічені руки свої під самого Оксенового носа (А. Дімаров).
3. Тринадцять років терпляче пас він або байську отару, або байський табу... (З. Тулуб).
4. Не було тепер чути в лісі ні синиць, ні сойок (О. Донченко).

У якому рядку вжито речення з градаційним сполучником?

1. Не чорна хмара з синього моря наступала, то виступала Мотря з Карпом з-за своєї хати до тину (І.Нечуй-Левицький).

2. Мир і тиша мусять бути на землі (С. Скляренко).
3. Не так ті вороги, як добрії люди і окрадуть, жалкуючи, плачучи осудять (Т. Шевченко).
4. Ластівка жадібно тяглася губами до зеленої травички, і нарешті напаслася (Григорій Тютюнник).

У якому рядку всі сполучники пояснювальні?

1. Притому, причому, ще й, та й.
2. Чи, або, не то...не то, чи то... чи то.
3. А й, а ще, а навіть, а до того ж.
4. Тобто, а саме, як-от, або.

На що вказує підрядне речення з цим сполучником?

Якби ти взяв ще дівчину не вбогу, то може б, якось ми і прожили (Л. Костенко).

1. час; 2. причину; 3. мету; 4. умову; 5. допустовість; 6. порівняння; 7. спосіб дії.

На що вказує підрядне речення з цим сполучником?

Хоч тут думки були на переміні, та суд стоїть на вірному сліду (Л. Костенко).

1. час; 2. причину; 3. мету; 4. умову; 5. допустовість; 6. порівняння; 7. спосіб дії.

На що вказує підрядне речення з цим сполучником?

Коли ж у Гриця вибілось навуся і Чураївна стала на порі, то полюбила хлопцеві Маруся, – могли б лише радіти матері (Л. Костенко).

1. час; 2. причину; 3. мету; 4. умову; 5. допустовість; 6. порівняння; 7. спосіб дії.

На що вказує підрядне речення з цим сполучником?

Знаю музику на стільки, щоб це розуміти (Леся Українка).

1. час; 2. причину; 3. мету; 4. умову; 5. допустовість; 6. порівняння; 7. спосіб дії; 8. міру.

На що вказує підрядне речення з цим сполучником?

Туман наливав балку по самі вінця, так що дерева потопали в ньому (М. Коцюбинський).

1. час; 2. причину; 3. мету; 4. умову; 5. допустовість; 6. порівняння; 7. спосіб дії; 8. міру; 9. наслідок.

На що вказує підрядне речення з цим сполучником?

Між нас не ляжуть вирвами роки, бо ваша кров пульсує в нашій долі (Б. Олійник).

1. час; 2. причину; 3. мету; 4. умову; 5. допустовість; 6. порівняння; 7. спосіб дії; 8. міру; 9. наслідок.

На що вказує підрядне речення з цим сполучником?

Нам дуже хотілося, щоб хлопчина піймав рибу (А. Дімаров).

1. час; 2. причину; 3. мету; 4. умову; 5. допустовість; 6. порівняння; 7. спосіб дії; 8. міру; 9. наслідок.

У якому реченні з сполучником щоб передаються цільові відношення?

1. Тепер треба лише пильнувати, щоб віконця не замерзли (А. Дімаров).
2. Мама йде в школу, а ми відразу кидаємося до вікна, щоб ще раз побачити її, окутану білим туманом (А. Дімаров).
3. Хочеться, щоб зараз став передо мною той (А. Дімаров).
4. А щоб рибу з'їсти, треба в воду лізти (Н. тв.).

На що вказує речення зі сполучником поки?

Не кажи «гоп», поки не перескочиш (Н. тв.)

1. час; 2. причину; 3. мету; 4. умову; 5. допустовість; 6. порівняння; 7. спосіб дії; 8. міру; 9. наслідок.

На що вказує речення зі сполучником хоч?

Хоч би сова попід небом літала, то соколом не буде (Н. тв.).

1. час; 2. причину; 3. мету; 4. умову; 5. допустовість; 6. порівняння; 7. спосіб дії; 8. міру; 9. наслідок.

На що вказує речення зі сполучником як?

Дметься, як жаба проти вола (Н. тв.).

1. час; 2. причину; 3. мету; 4. умову; 5. допустовість; 6. порівняння; 7. спосіб дії; 8. міру; 9. наслідок.

На що вказує речення зі сполучником бо?

Не рівняйся, свиня, до коня, бо шерсть не така (Н. тв.).

1. час; 2. причину; 3. мету; 4. умову; 5. допустовість; 6. порівняння; 7. спосіб дії; 8. міру; 9. наслідок.

На що вказує речення зі сполучником коли?

Що вдаєш із себе дурня, коли і так дурний (Н. тв.).

1. час; 2. причину; 3. мету; 4. умову; 5. допустовість; 6. порівняння; 7. спосіб дії; 8. міру; 9. наслідок.

На що вказує речення зі сполучником щоб?

Треба нахилитись, щоб з криниці води напиться (Н. тв.).

1. час; 2. причину; 3. мету; 4. умову; 5. допустовість; 6. порівняння; 7. спосіб дії; 8. міру; 9. наслідок.

На що вказує речення зі сполучником що?

Радий дурень, що знайшов дурнішого від себе (Н. тв.).

1. час; 2. причину; 3. мету; 4. умову; 5. допустовість; 6. порівняння; 7. спосіб дії; 8. міру; 9. наслідок.

На що вказує речення зі сполучником як?

Змішався, як ополоник з ложками (Н. тв.).

1. час; 2. причину; 3. мету; 4. умову; 5. допустовість; 6. порівняння; 7. спосіб дії; 8. міру; 9. наслідок.

На що вказує речення зі сполучником аби?

Вчися від дурня, аби не бути таким, як він (Н. тв.).

1. час; 2. причину; 3. мету; 4. умову; 5. допустовість; 6. порівняння; 7. спосіб дії; 8. міру; 9. наслідок.

На що вказує речення зі сполучником коли б?

До мене б не вчепилось зло, коли б його тут не було (Н. тв.).

1. час; 2. причину; 3. мету; 4. умову; 5. допустовість; 6. порівняння; 7. спосіб дії; 8. міру; 9. наслідок.

На що вказує речення зі сполучником як?

Як буде миска, то знайдеться і ложка (Н. тв.).

1. час; 2. причину; 3. мету; 4. умову; 5. допустовість; 6. порівняння; 7. спосіб дії; 8. міру; 9. наслідок.

На що вказує речення зі сполучником коли?

Газда в кут, коли гості суть (Н. тв.).

1. час; 2. причину; 3. мету; 4. умову; 5. допустовість; 6. порівняння; 7. спосіб дії; 8. міру; 9. наслідок.

У якому прислів'ї використано сполучник?

1. Який пан, такий його крам.
2. Тому світ великий, кому хліб дарований.
3. Убрався в жупан і дума, що пан.
4. Хто не працює, того робочий люд годує.

У якому прислів'ї використовуються сполучні слова?

1. Знайте нас, що ми не голі, що в жупані ходим.
2. То такий дерун, що й хреста зняв би.
3. Хвали коняку після дороги, а пана, як витягне ноги.
4. Обідрали, як молоденьку липку.

У якому рядку представлені сполучні слова?

1. Хай, хоч, дарма що, незважаючи на те, що.
2. Затим що, тим що, оскільки, тому що.
3. Як тільки, тільки що, ледве, скоро.
4. Коли, як, куди, де.

У якому рядку названа ознака, яка не властива сполучним словам?

1. Сполучні слова виступають словами-замінниками.
2. Сполучні слова вживаються переважно у підрядних означальних частинах складнопідрядних речень.
3. Сполучні слова виступають членом речення.
4. Сполучні слова не виступають членом речення.

У якому рядку названа ознака, яка властива сполучним словам?

1. Сполучні слова не виступають словами-замінниками.
2. Сполучні слова не виступають членом речення.
3. Сполучні слова вживаються переважно у підрядних з'ясувальних частинах складнопідрядних речень.
4. Сполучні слова вживаються переважно у підрядних означальних частинах складнопідрядних речень.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 25

Частка

План

1. Загальне поняття про частку. Традиційний та функційний погляд на частку.
2. Фразові частки.
3. Словотворчі частки.
4. Формотворчі частки.
5. Походження частки.
6. Вивчення часток у шкільному курсі вивчення мови.

Література:

1. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія: підручник С. 308–317.
2. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: академ. граматика укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська; за ред. І. Вихованця. Київ : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. С. 357–363.
3. Горпинич В. О. Морфологія української мови: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : ВЦ «Академія», 2004. С. 286–300.
4. Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Київ : Вища шк., 1983. С.257–260.
5. Плющ М. Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Підручник. 2-ге видання, доповнене. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. С. 311–314.
6. Симонова К. С. Категоріальні ознаки і синтаксичні функції часток. *Укр. мова і літ. в шк.* 1983. № 7.
7. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук, думка, 1969. С. 501–513.

Здобувач освіти повинен знати: визначення частки, місце частки в системі частин мови, морфологічні ознаки часток, синтаксичну роль часток, класифікацію часток за походженням, класифікацію часток за функцією, вивчення частки в шкільному курсі української мови.

Здобувач освіти повинен уміти: пояснити місце частки в системі частин мови, виділити морфологічні ознаки часток, пояснити синтаксичну роль часток, розрізняти походження частки, застосовувати знання про види часток, орієнтуватися у кла-

сифікації часток за функцією, застосовувати набуті знання під час вивчення частки в шкільному курсі української мови.

Питання для самоперевірки:

- Яка частина мови називається часткою?
- Яка різниця між традиційним та функційним поглядом на частку?
- Які види фразових часток вам відомі.
- Які частки належать до словотворчих?
- Які частки формотворчі частки?
- Від яких частин мови можуть походити частки?
- Яка специфіка вивчення частки в шкільному курсі української мови?

Тести:

У якому реченні вжито частку?

1. – Ой братику! Де це ми? Куди це ми зайшли? – питав Дашкович, піднімаючи з землі образи (І. Нечуй-Левицький).
2. – Ой! Хтось мене вдарив кулаком по лобі, – сказав Дашкович (І. Нечуй-Левицький).
3. – Ой тату! щось перелізло у наш садок, та таке велике! – кричали обидві дочки (І. Нечуй-Левицький).
4. – Ой, як багацько! (І. Нечуй-Левицький).

До якого розряду належить частка у реченні?

– Чи всі ви підете в академію? (І. Нечуй-Левицький).

1. питальна; 2. оклично-підсилювальна; 3. власне модальна; 4. стверджувальна; 5. заперечна; 6. вказівна; 7. означальна; 8. кількісна; 9. спонукальна; 10. видільна; 11. приєднувальна.

В якому рядку вжито оклично-підсилювальну частку?

1. Без кочерги й ні приступу (Н. тв.).
2. Не важко у борг залізти, та важко з нього вилізти (Н. тв.).
3. Лукаш. Як ти говориш! (Леся Українка).
4. Нехай тії плачуть, що нам зле зичать (Н. тв.)

До якого розряду належить підкреслена частка у реченні:

Ніби й не було минулих років нашому коханню, не вір, що за водою все сплило (В. Стус).

1. питальна; 2. оклично-підсилювальна; 3. власне модальна; 4. стверджувальна; 5. заперечна; 6. вказівна; 7. означальна; 8. кількісна; 9. спонукальна; 10. видільна; 11. приєднувальна.

До якого розряду належить підкреслена частка у реченні:

– А поглянь-но, Таню, кого я тобі привіз! (А. Дімаров).

1. питальна; 2. оклично-підсилювальна; 3. власне модальна; 4. стверджувальна; 5. заперечна; 6. вказівна; 7. означальна; 8. кількісна; 9. спонукальна; 10. видільна; 11. приєднувальна.

До якого розряду належить підкреслена частка у реченні:

– Ні, ваше високопреосвященство! Я виріс недалеко од Тули, – одказав Здобувач освіти (І. Нечуй-Левицький).

1. питальна; 2. оклично-підсилювальна; 3. власне модальна; 4. стверджувальна; 5. заперечна; 6. вказівна; 7. означальна; 8. кількісна; 9. спонукальна; 10. видільна; 11. приєднувальна.

До якого розряду належить підкреслена частка у реченні:

– Авжеж, додому! Не можу ж я отак появитися на очі товариству! (А. Дімаров).

1. питальна; 2. оклично-підсилювальна; 3. власне модальна; 4. стверджувальна; 5. заперечна; 6. вказівна; 7. означальна; 8. кількісна; 9. спонукальна; 10. видільна; 11. приєднувальна.

До якого розряду належить підкреслена частка у реченні:

– Таки ані-ані не розумієш? (І. Вільде).

1. питальна; 2. оклично-підсилювальна; 3. власне модальна; 4. стверджувальна; 5. заперечна; 6. вказівна; 7. означальна; 8. кількісна; 9. спонукальна; 10. видільна; 11. приєднувальна.

До якого розряду належить підкреслена частка у реченні:

Лукаш. Ось нате, дядьку, грійтеся (Леся Українка).

1. питальна; 2. оклично-підсилювальна; 3. власне модальна; 4. стверджувальна; 5. заперечна; 6. вказівна; 7. означальна; 8. кількісна; 9. спонукальна; 10. видільна; 11. приєднувальна.

До якого розряду належить підкреслена частка у реченні:

Аж стебло погнулося, понатужилося під вагою зернистого колосу (Я. Баш).

1. питальна; 2. оклично-підсилювальна; 3. власне модальна; 4. стверджувальна; 5. заперечна; 6. вказівна; 7. означальна; 8. кількісна; 9. спонукальна; 10. видільна; 11. приєднувальна.

У якому рядку частка стала префіксом?

1. Власне, либонь, справді, найголовніший.
2. Майже, також, мабуть, бодай.
3. Недруг, складно недобрий, негарний.
4. Онде, буцімто, невже, авжеж.

У якому рядку частка стала суфіксом?

1. Майже, також, мабуть, бодай.
2. Власне, либонь, справді, найвеселіший.
3. Недруг, складно недобрий, негарний.
4. Взутиця, журиться, митися, крутиться.

У якому рядку входить до складу зв'язаних основ?

1. Аякже, атож, айно, гаразд.
2. Нехлюя, нетіпаха, нелюб, нісенітниця.

3. Власне, либонь, справді, найвеселіший.
4. Онде, буцімто, невже, авжеж.

У якому рядку вжито відзайменникові частки?

1. Там, зовсім, куди, як.
2. Приблизно, рівно, бодай, лише.
3. І, ага, атож, гей.
4. Воно, що, це, собі.

У якому рядку частки походять від прислівників?

1. І, ага, атож, гей.
2. Лише, приблизно, рівно, бодай.
3. Собі, воно, що, це, собі.
4. Вже, там, тут, як.

У якому рядку вжито відприслівникові частки?

1. Тут, куди, як, там.
2. Воно, що, це, собі.
3. Приблизно, рівно, бодай, лише.
4. І, ага, атож, гей.

У якому рядку частки походять від займенника?

1. Лише, приблизно, рівно, бодай.
2. Тобі, собі, це, воно.
3. Вже, там, тут, як.
4. Тут, куди, як, там.

У якому рядку вжито відіменникові частки?

1. Воно, що, це, собі.
2. Приблизно, рівно, бодай, лише.
3. Бігма, бігме, бодай
4. Знай, дай, давай, хай.

У якому рядку частки походять від іменника?

1. Тут, куди, як, там.
2. Вже, там, тут, як.
3. Лише, приблизно, рівно, бодай.
4. Бігма, бігме, бодай.

У якому рядку вжито віддієслівні частки?

1. Бігма, бігме, бодай.
2. Знай, дай, давай, мов.
3. Приблизно, рівно, бодай, лише.
4. Воно, що, це, собі.

У якому рядку вжито відвігукові частки?

1. Ну, га, ага, гей.
2. Воно, що, це, собі
3. Знай, дай, давай, мов.
4. Бігма, бігме, бодай.

У якому рядку вжито частки, співвідносні зі сполучниками?

1. Воно, що, це, собі.
2. Приблизно, рівно, бодай, лише.
3. Та, і, й, а.
4. Знай, дай, давай, мов.

Від якої частини мови походить частка у реченні?

Отут і кажи, що не напущено на чоловіка (Григорій Тютюнник).

1. іменника; 2. прикметника; 3. дієслова; 4. прислівника; 5. займенника; 6. числівника.

Від якої частини мови походить частка у реченні?

А рак усе лізе та лізе (Н. тв.).

1. іменника; 2. прикметника; 3. дієслова; 4. прислівника; 5. займенника; 6. числівника.

Від якої частини мови походить частка у реченні?

Один Тимко згадав про старого і розшукав його межі підводами (Григорій Тютюнник).

1. іменника; 2. прикметника; 3. дієслова; 4. прислівника; 5. займенника; 6. числівника.

Від якої частини мови походить частка у реченні?

— Хто властиво дозволив собі змістифікувати вас таким нечуваним способом? (І. Франко).

1. іменника; 2. прикметника; 3. дієслова; 4. прислівника; 5. займенника; 6. числівника.

У якому рядку частка виконує словотворчу функцію?

1. Писав би, знав би, хотів би, умів би.
2. Нехай ідуть, нехай будуть, хай дадуть, нехай знають.
3. Недбальство, ніде, нескладно, нетіпаха.
4. Найдужче, найвеселіше, найсмішніше, щонайменше.

У якому прислів'ї вжито формотворчу частку?

1. Б'ють, ще й дякувати кажуть.
2. Не з такою пугою до Криму ходити.
3. За моє добро та мене в ребро.
4. Коли б семеро собак, то вона б од усіх семи одбилася.

У якому прислів'ї сполучник виконує роль частки?

1. Сопи, гора, аби не я.
2. Хто що везе, то те й гризе.
3. Най трясуся, коли везуся.
4. От тобі віз і перевіз.

У якому рядку займенник виконує роль частки?

1. Пливуть собі... (Т. Шевченко).
2. Сяде собі, заспіває (Т. Шевченко).
3. Нам необхідно дуже багато думати про себе й про те, які ми (О. Корнійчук).
4. Мені іноді важко, але ні на кого скаржитися – сам обрав собі цей клопіткий фах... (В. Логвиненко).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 26

Вигук

План

1. Місце вигука в системі частин мови. Традиційний і функційний погляд на вигук.
2. Граматичні параметри вигука.
3. Розряди вигуків за семантикою.
4. Структурна організація вигуків.
5. Інтер'єктивація, субстантивація і вербалізація вигуків.
6. Звуконаслідувальні слова.
7. Вивчення вигука й звуконаслідувальних слів у шкільному курсі української мови.

Література:

1. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія: підручник. Київ: Либідь, 1993. С. 318–329.
2. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ: Наук. думка, 1988. С. 34–39.
3. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: академ. граматика укр.мови / І. Вихованець, К. Городенська; за ред. І. Вихованця. Київ: Унів. вид-во «Пульсари», 2004. С. 22–25.
4. Горпинич В. О. Морфологія української мови: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: ВЦ «Академія», 2004. С. 300–308.
5. Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Київ: Вища шк., 1983. С. 260–261.

Здобувач освіти повинен знати: місце вигука в системі частин мови, погляд на вигук у працях лінгвістів, семантику, морфемний склад і звукову будову вигуків, явища інтер'єктивації, субстантивації і вербалізації вигуків.

Здобувач освіти повинен уміти: пояснити статус вигука, розрізняти вигук і омонімічні з ним частки, аналізувати семантику, морфемний склад і звукову будову вигуків, наводити приклади інтер'єктивації, субстантивації і вербалізації вигуків, застосовувати методику вивчення вигука у шкільному курсі української мови.

Питання для самоперевірки:

- Яку кваліфікацію має вигук в традиційному мовознавстві?
- Як кваліфікує вигук І. Р. Вихованець?
- Яке визначення має вигук у шкільному курсі української мови?
- Назвіть найчастіше вживані емоційні вигуки.
- Які вигуки називають етикетними? Наведіть приклади.
- Які вигуки належать до апелятивних? Коли їх використовують?
- Які вигуки відносяться до спонукальних?
- Які слова належать до звуконаслідувань?
- Як називається процес, завдяки якому поповнюються розряди вигуків?
- Яка особливість вивчення вигука в шкільному курсі української мови.

Тести:

В якому рядку зазначена правильна ознака вигука?

1. Вигуки мають форми словотворення.
2. Вигуки можуть виступати як еквіваленти висловів і виражають почуття, емоції, настрої людини або різні волевиявлення у найзагальнішому вигляді.
3. Вигуки мають форми словозміни.
4. Найчастіше вигуки вживаються в науковому стилі.

У якому рядку вжито непоміжні вигуки?

1. Страх, лишенько, рятуйте, матінко.
2. Жах, до побачення, лелечко, лишенько.
3. Гм, фу, ох, ой.
4. Даруйте, спасибі, горе, страх.

В якому рядку вжито похідні вигуки?

1. О, гей, пхе, овва.
2. Страх, лишенько, рятуйте, матінко.
3. Е, еге, ех, гов.
4. Гм, фу, йой, ага.

У якому рядку один вигук запозичений?

1. Овва! Ох! Бійся Бога! Пхе!
2. Ах! Лихо! Боже мій! Чорта з два!
3. Тьфу! Ура! Цить! Тю!
4. Геть! Гай! Пхе! Отаке!

До якого розряду за значенням відноситься вигук у прислів'ї?

Овва, та й розумна ж голова!

1. емоційний;
2. спонукальний;

3. апелятивний;
4. етикетний.

У якому прислів'ї вигук виконує функцію дієслова наказового способу?

1. Роздайся, море, жаба лізе!
2. Цитьте, жаби, я ваш пан!
3. Встань, грибе, най там козак сяде.
4. Хвали, та не перехвали.

У якому прислів'ї вжито спонукальний вигук?

1. Їй Богу, овеча натура!
2. То-то ти дурний
3. Е, та й дурний же ти, пане-брате
4. Цур дурня і масла грудка.

У якому рядку всі вигуки етикетні?

1. Спасибі, добридень, алло, на здоров'я, прощайте.
2. Прошу, спасибі, доброго ранку, дякую, вибачте.
3. Ой, даруйте, годі вже, доброї ночі, будьте здорові.
4. Добраніч, будь ласка, здоров, бувайте, доброго здоров'я.

У якому реченні вигук є членом речення?

1. У роботі «ох», а їсть за трьох (Н. тв.).
2. Ох, той щоденник... Хоч би не потрапив до чужих рук (М. Стельмах).
3. Ура! Ура, Панченко! – дружно лунають вигуки у залі (О. Бойченко).
4. Ух, як важко тримати язик за зубами! (О. Донченко).

У якій реченнєвій конструкції вигук належить до членів речення?

1. – Ох, не рівняй! Роти в людей, як верші (Л. Костенко).
2. – Геть з моїх очей, геть! (М. Коцюбинський).
3. – Ох-ох-ох! – застогнала Мотря достоту таким жалібним голосом, як сто-гнала Кайдашиха (І. Нечуй-Левицький).
4. – Егей, дівчата, кому жениха треба (Григір Тютюнник).

Яким членом речення є вигук у цій конструкції?

«Будь ласка» не кланяється, а «спасибі» спини не гне (Н. тв.).

1. підметом; 2. присудком; 3. додатком; 4. означенням; 5. обставиною; 6. не є членом речення.

Яким членом речення є вигук?

Гетьте, думи, ви, хмари осінні! (Леся Українка).

1. підметом; 2. присудком; 3. додатком; 4. означенням; 5. обставиною.

Яким членом речення є вигук?

І вітер, як жебрак на лірі, Своє маленьке «лірі-лірі» Стихенька бренькає під плотом (Б. Лепкий).

1. підметом; 2. присудком; 3. додатком; 4. означенням; 5. обставиною.

Яким членом речення є вигук?

Гетьте, думи, ви, хмари осінні! (Леся Українка).

1. підметом;
2. присудком;
3. додатком;
4. означенням;
5. обставиною.

Яким членом речення є вигук?

Бери ноги на плечі та й гайда пішки (Н. тв.)

1. підметом;
2. присудком;
3. додатком;
4. означенням;
5. обставиною;
6. не є членом речення.

Яким членом речення є вигук?

Ви дізнаєтесь про зайця, який після бухгалтерського пострілу з страшним криком «н-н-няв!» вискочив аж на вершечок телеграфного стовпа (Остап Вишня).

1. підметом;
2. присудком;
3. додатком;
4. означенням;
5. обставиною;
6. не є членом речення.

У якій реченнєвій конструкції вигук належить до членів речення:

1. – Е, ні, сестро! Для тебе вже буде занадто, а для мене буде кривдно! – сказала Степанида (І. Нечуй-Левицький).

2. – Геть з моїх очей, геть! (М. Коцюбинський).

3. – Гей, ти! – закричав люто Василь, не впізнавши в першу хвилину Оксена (А. Дімаров).

4. – Егей, дівчата, кому жениха треба (Григор Тютюнник).

У якому рядку наявне звуконаслідування?

І тільки «ж-ж-ж-ж» - скрекотіння різців, і стружки біжать спіралями й падають на купу, як подолані срібні гадюки (І. Микитенко).

1. – Де ви тут, робочі? Х-х-хо-хо? (І. Микитенко).

2. – Беріть оце лахміття, – він бгає рукою старанно складені штани і місить їх, наче тісто, – беріть і несіть туди, звідки принесли, інакше – візьму сокиру і порубаю на шмаття! Уф-ф! (І. Вільде).

3. Де там! Такі стали голі, як турецькі святі (Марко Вовчок).

В якому рядку слово перейшло в розряд вигуків?

1. Ура! Ура! Панченко! – дружно лунають вигуки в залі (О. Бойченко).

2. От голова, га? (О. Довженко).

3. Прощайте! (О. Довженко).

4. Вона з охами та ахами заходила в море по шию (М. Трублаїні).

У якому рядку названа ознака, не властива звуконаслідувальним словам?

1. Відображення у тлумачних словниках як колективно осмислених мовних знаків-слів.

2. Постійний звуковий склад.

3. Нездатність керувати іншими словами у реченні і мати при собі означення.

4. Здатність керувати іншими словами у реченні і мати при собі означення.

У якому реченні відбулася субстантивация вигуку чи звуконаслідувального слова?

1. От тобі й на! Чи справді, чи на сміх? (Л. Глібов).
2. Те «хха» зупинило його серед хати (М. Коцюбинський).
3. Леле! Який світ широкий (О. Гончар).
4. О Боже мій! німа рука моя, рука моя висить в безсиллі (О. Олесь).

У якому реченні відбулася субстантивация вигуку чи звуконаслідувального слова?

1. Гей на всі простори, на Карпати-гори розлітайся слово, розлітайся клич (М. Рильський).
2. Горе з вами! Кого благати ви прийшли (Т. Шеченко).
- Протягли своє «ку-ку-рі-ку» горлаті півні (Панас Мирний).
4. Оце! Я щиро правду говорю! (Марко Вовчок).

У якому реченні відбулася ад'єктивация (перехід у прикметник) вигуку чи звуконаслідувального слова?

1. Хрипливий крик «хак» довго не стихає в чутливих сутінках (М. Стельмах).
2. Ох, той щоденник... Хоч би не потрапив до чужих рук (М. Стельмах).
3. Ура! Ура, Панченко! – дружно лунають вигуки у залі (О. Бойченко).
4. Ух, як важко тримати язик за зубами! (О. Донченко).

У якому прислів'ї вигук виконує роль частки?

1. Ой ти, голово!
2. Е, так великий!
3. То-то ти дурний!
4. Ото з тебе бембул!

У якому реченні відбулася вербалізація (перехід у дієслово) вигуку чи звуконаслідувального слова?

1. Не співа надобраніч пташина (Леся Українка).
2. Я спересердя – пху їй у вічі (І. Нечуй-Левицький).
3. Вона з охами та ахами заходила в море по шию (М. Трублаїні).
4. Чоловік пішов додому, а сина повів Ох до себе (Н. тв.).

У якому реченні відбулася вербалізація (перехід у дієслово) вигуку чи звуконаслідувального слова?

1. Спасибі, друже! (Т. Шевченко).
2. Марш! – з характерним таджицьким акцентом скомандував Самієв (О. Гончар).
3. Кожум'яка жажнувся, а дванадцять кож тільки трісь, трісь! (Н. тв.).
4. От голова, га? (О. Довженко).

У якому рядку слово перейшло в розряд вигуків?

1. Господи! Як же сумтно й сумно жилося (Марко Вовчок).
2. Чоловік пішов додому, а сина повів Ох до себе (Н. тв.).

3. От голова, га? (О. Довженко).
4. Кожум'яка жажнувся, а дванадцять кож тільки трісь, трісь! (Н. тв.).

У якому рядку є відіменні вигуки?

1. Отаке! Отакої! Воно! Це!
2. Страх! Жах! Слава! Горе!
3. Диви! Давай! Гляди! Бувай!
4. Бійся Бога! О Боже! О горе! Ой нене!

В якому рядку вжито вигуки, що походять від дієслова?

1. Отаке! Отакої! Воно! Це.
2. Страх! Жах! Слава! Горе!
3. Диви! Давай! Гляди! Бувай!
4. Бійся Бога! О Боже! О горе! Ой нене!

В якому рядку наявні вигуки, що мають займенникове походження?

1. Отаке! Отакої! Воно! Це!
2. Страх! Жах! Слава! Горе!
3. Диви! Давай! Гляди! Бувай!
4. Бійся Бога! О Боже! О горе! Ой нене!

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

Завдання для самостійної роботи передбачають ознайомлення студентів із теоретичним матеріалом та виконання вправ.

Форма контролю: перевірка конспекту й виконання вправ.

Тема 1. Морфемний аналіз слів

Хід роботи

I. Опрацювати теоретичний матеріал, з'ясувати основні положення теми.

II. Законспектувати статтю: Шевченко Л. Г. Розбір слова за будовою: Розробка уроку. Все для вчителя. 2006. Лист. (№ 22). С. 59.

III. Виконати практичні завдання.

1. Визначте морфемну будову поданих слів на синхронному та діяхронному рівнях (у дужках подано історично співвідносні однокореневі слова):

верба (веретено, вертіти),
поперек (перек – спина),
полохливий (полох – переляк, тривога),
вилиця (вилка),
коричневий (кориця),
канути (капати),
подушка (дух, дути),
недуг (дугъ – сила, здоров'я),
завтра (утро),
вітер (віяти),
пиво (пити),
жир (жити).

2. Слова яких частин мови чи форм дієслова мають у своєму складі такі суфікси?

1. -ну-, -ова-, -і-, -а-, -и- ;
2. -чі, -е, -о, -ома, -и ;
3. -еньк-, -н-, -овит-, -ов- ;
4. -ин-, -ад-, -ес-, -ит- ;
5. -уч-, -ен-, -т-, -л- ;
6. -вши, -ши, -учи, -ючи.

3. У яких словах правильно виділені морфеми?

1. До/слід/но/наук/ов/ий.
2. До/руй/н/ов/ува/ти.
3. До/устат/куванн/я.
4. Рідко/шар/ов/ий.
5. По/роз/тул/юва/ти.
6. Ос/кол/к/ов/ий.
7. О/с/каж/ен/і/ти.
8. О/тьма/ри/ти.
9. Отак/ісіньк/ий.
10. О/су/час/нен/н/я.

Тема 2. Словотворення як джерело збагачення словникового складу мови

Хід виконання

I. Опрацювати теоретичний матеріал, з'ясувати основні положення теми.

II. Законспектувати статті: Городенська К. Нові явища та процеси в українському словотворенні та тлі словотвірних норм. *Дивослово*. 2013. № 6. С. 34–37; Пересунько Т. М. Будова слова. Словотворення. Повторення вивченого у 9 класі. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2006. № 13. С. 11–13.

III. Виконати практичні завдання.

1. Погрупуйте слова, які утворені змішаними способами (префіксально-суфіксальним, префіксально-постфіксальним, суфіксально-постфіксальним, префіксально-суфіксально-постфіксальним):

Бездонно, примор'я, побусурманитися, насміятися, наїстися, обеззброїти, надхмарний, підвіконня, засміятися, впевнитися, обезлюдніти, народитися, безмежність, по-нашому, окраєць, переморгуватися, насміхатися, виродитися, обеззаразити, недокрів'я, поруччя, поручитися, заручитися, розбігтися, оподаткувати, примісячитися, горбитися, сповільнити, напитись, по-польськи, оперитись, насміятися,

2. Скільки слів у рядку утворено безсуфіксним способом?

Синь, захід, хода, юнь, перехід, лежма, прамова, високо, підрахунок, ввід.

3. Випишіть слова, утворені лексико-семантичним способом.

Майори, Громи, барабошки, наречена, ворона, Липки, комахоїдні, сокирки, пройдисвіт, Максим, Брилі, Миколаїв, Харків, «Черемош» (кафе), Зайчик.

4. Підкресліть слова, утворені лексико-синтаксичним способом.

Обіруч, насамперед, запанібрата, зловживати, мимохідь, мимохить, сьогодні, спасибі, завтра, всесвітній, тригранний, шестикутний.

5. Випишіть слова, утворені морфолого-синтаксичним способом. Вкажіть їх семантичні групи.

Голонасінні, ламана, задньоязиковий, молода, перше, шампанське, посівна, минуле, блискучий, палючий, живучий, підтоптаний, арештований, барвистий, солодке (десерт), десятник, поранений, покритонасінні.

6. Поясніть, якими різновидами морфологічного способу утворені слова.

Прамова, забагато, урівноваженість, задум, перейнятися, сумніватися, замірятися, агітпункт, по-їхньому, троїтися, відбити, Олександра, Євгенія, співак, вихопити, між грозовий, безголосий, всеосяжний, комсомол, перешіптуватися, листуватися, сількор.

Тема 3. Предмет морфології. Частини мови і принципи виділення їх

Хід виконання

I. Опрацювати теоретичний матеріал.

II. Законспектувати статтю: Омельчук С. Сучасний стан навчання морфології української мови в основній школі на засадах дослідницького підходу. *Українська мова і література в школі*. 2011. № 7. С. 2–5.

III. Виконати практичні завдання.

1. Визначте частиномовну належність слів.

До чого ж гарно і весело було в нашому горіді! Ото як вийти з сіней та подивись навколо – геть-чисто все зелене та буйне. А сад було як зацвіте весною! А що робилось на початку літа – огірки цвітуть, гарбузи цвітуть, картопля цвіте. Цвіте малина, смородина, тютюн, квасоля. А соняшника, а маку, буряків, лободи, укропу, моркви! (О. Довженко).

2. Назвіть граматичні розряди повнозначних частин мови.

Суворість? Зайва прискіпливість? А як же інакше виховати працьовитість та наполегливість, вміння не боятися тяжкої та неприємної, але потрібної роботи? Чи не тому ми маємо стільки ледарів, стільки повнолітніх утриманців, які до сивої бороди їдуть на шиях батьків? Все вони мали, все їм дуже легко давалося, а тут, як у крижану воду – в самотійне життя (А. Дімаров).

3. Підкресліть службові частини мови.

А не занадто вже я славословлю старих своїх коней і село, і стару свою хату? Чи не помиляюсь я в спогадах і почуттях?

Ні. Я не приверженець ні старого села, ні старих людей, ні старовини в цілому. Я син свого часу і весь належу сучасникам своїм. Коли ж обертаюсь я часом до криниці, з якої пив колись воду, і до моєї білої привітної хатини і посилаю їм у далеке минуле своє благословення, я роблю ту лише «помилку», яку роблять і робитимуть, скільки й світ стоятиме, душі народні живі всіх епох і народів, згадуючи про незабутні чари дитинства. Світ одкривається перед ясними очима перших літ пізнання, всі враження буття зливаються в невмирущу гармонію, людяну, дорогоцінну. Сумно і смутно людині, коли висихає і сліпне уява, коли, обертаючись до найдорожчих джерел дитинства та юнацтва, нічого не бачить вона дорогого, небуденного, ніщо не гріє її, не будить радості ані людяного суму. Безбарвна людина ота, яку посаду не посідала б вона, і труд її, не зігрітий теплим промінням часу, безбарвний.

Сучасне завжди на дорозі з минулого в майбутнє. Чому ж я мушу зневажати все минуле? Невже для того, щоб навчити онуків ненавидіти колись дороге й святе моє сучасне, що стане тяж для них колись минулим у велику добу комунізму!

Було в минулому житті моїх батьків багато плачу, темряви й жалю. Неясні надії й марні сподівання знаходили собі могилу в горілці й сварках. А найбільш, чого їм відпустила доля,— роботи, тяжкої праці. Всі прожили свій вік нещасливо, кожен по-своєму – і прадід, і дід, і батько з матір'ю. Так, ніби всі були народжені для любові і мали всі талант до неї.

Таж, певно, не знайшли одне одного чи не доглянули, і гнів, і ненависть, які були огидні їм ціле життя, підкинула їм ворожка-чарівниця, і все життя облудні примари невпинно турбували їх і бентежили марно. І все життя їх було скорботним, як життя древніх (О. Довженко).

Тема 4. Морфологічний розбір іменників

Хід виконання

I. Опрацювати теоретичний матеріал, з'ясувати основні положення теми.

II. Грекало Т. Іменник: загальне значення, морфологічні ознаки: Урок – КВК. *Українська мова та література*. 2006. Серп. (Чис. 29/30). С. 23.

III. Виконати практичні завдання.

1. Виділіть іменники.

Юнь, раз, половина, навчання, семеро, двійко, двійка, дощ, сотня, боротьба, третина, сила (народу), хмара (народу), Лозова, пара (коней), три, трійня, пельменна, вартовий, насміхатися, тутешній, весело, юрмитися, вперше, значення, значити.

2. Виберіть з тексту художньої прози десять речень, в яких наявні різні лексико-граматичні розряди іменників.

3. Зробіть повний морфологічний аналіз виділених іменників.

Прямо над нашою **хатою** пролітають лебеді. Вони летять нижче розпатланих, обвислих хмар і струшують на землю бентежні звуки далеких дзвонів. Дід говорить, що так співають лебедині крила. Я придивляюсь до їхнього маяння, прислухаюсь до їхнього співу, і мені теж хочеться полетіти за лебедями, тому й підіймаю руки, наче крила. І радість, і смуток, і срібний **передзвін** огортають та й огортають мене своїм снуванням.

Я стаю ніби меншим, а навколо більшає, росте і міниться увесь світ: і загачене білими хмарами **небо**, і одноногі скрипучі журавлі, що нікуди не полетять, і полатані веселим зеленим мохом стріхи, і блакитнава діброва під селом, і чорнотіла, **туманцем** підволохачена земля, що пробилася з-під снігу.

І цей увесь світ тріпоче-міниться в моїх очах і віддаляє та й віддаляє лебедів. Але я не хочу, щоб вони одлітали від нас. От коли б якимсь дивом послушали мене: зробили круг над селом і знову пролетіли над нашою хатою. Аби я був чародієм, то хіба не повернув би їх? Сказав би таємниче слово! Я замислююсь над ним, а навколо мене починає кружляти видіння казки, її нерозгадані дороги, дрімучі праліси і ті гуси-лебедята, що на своїх крилах виносять з **бід** малого хлопця.

Казка вкладає в мої уста оте **слово**, до якого дослуховуються земля і вода, птиця в небі й саме небо...

А в цей час наді мною твориться диво: хтось невидимим смичком провів по синьому піднебессі, по білих хмарах, і вони забриніли, як скрипка. Я тягнувся догори і сам собі не вірю: від зарічки знову над нашою **хатою** пролітають лебеді! (М. Стельмах).

Тема 5. Стилiстичне використання прикметникiв

Хiд виконання

- I. Опрацювати теоретичний матерiал, з'ясувати основнi положення теми.
- II. Законспектувати статтю Калiманова О. О. Прикметник. Цикл урокiв за темою. 6 клас. *Вивчаємо українську мову та лiтературу*. 2007. № 28. С. 13–26.
- III. Виконати практичнi завдання.

1. Пояснiть семантику i стилiстичну роль якiсних прикметникiв у наведених прислiв'ях i приказках.

1. Чисте небо не боїться нi блискавки, нi грому.
2. Тодi дорога спiшна, як людина потiшна.
3. Дурний Грицько млинцi пекти, вiн краще тiстечко з'їсть.
4. На плохенький животик i пироги вадять.
5. Сьогоднi борщ жонатий.
6. Вiд капусти розум пустий.

7. Хай буде борщ ріденький, аби солоденький.
8. Молодий місяць не всю ніч світить.
9. Сиди до сивої коси, а за ледащо не йди.
10. Пішов з пустим мішком на порожні клуні.
11. Прийде і на нього колись лиха година.
12. Він аж зелений віл люті.
13. Шаленая муха вкусила за вухо.

2. Поясніть семантику і стилістичне навантаження відносних прикметників у наведених прислів'ях і приказках.

1. Вівсяний хліб, вербові дрова – біда готова.
2. Як небесна височина, так морська глибина.
3. Мужичья недоля гірш, ніж неволя.
4. Море – рибальське поле.
5. Вчорашньої води не здоженеш.
6. В зимовий холод кожний молод.
7. Не сунься в вовки з кобилячим хвостом.
8. І по заячому сліду інколи знаходять ведмедя.
9. Не хвалися завтрашнім днем, бо не знаєш, що той день уродить.
10. Понеділок – шевський празник.
11. Догосподарювався до дідівської торби.
12. Пізнати вовка, хоч у баранячій шкурі.
13. Цнота і покора не має місця у панського двора.

3. Поясніть семантику й стилістичне використання присвійних прикметників у наведених прислів'ях і приказках

1. Зимове сонце, як мачушине серце: світить, та не гріє.
2. Ранній дощ, що вдовиний плач: довго не триває.
3. Ще і в мишачу нірку насипле снігу.
4. Багачева правда гірша брехні.
5. Скисла царева каша.
6. Побили кішку мишині слізки.
7. Така вже вдача собача.
8. Собаці й смерть собача.
9. Вдача собача, а натура вовча.
10. Свинячі очі болота не бояться.

Тема 6. Відмінювання числівників

Хід виконання

- I. Опрацювати теоретичний матеріал, з'ясувати основні положення теми.
- II. Законспектувати статтю: Ягода А. Відмінювання кількісних числівників: Урок-екскурсія. *Українська мова та література*. 2006. Серп. (Числ. 29/30).
- III. Виконати практичні завдання.

1. Визначте відмінок кількісних числівників у поданих прислів'ях і приказках.

Одна лисиця сімох вовків ошукає.
Набалакав три міхи правди.

Одному не роздертися надвоє.
Стільки зробив, скільки комар надзиччав.
Робить за одного, їсть за трьох.
Сім ятерів – ні одної риби.
І два лиха добра не зроблять .

2. У тесті підкресліть числівники. Визначте відмінок.

...Потім, не виходячи з води, ми обійшли острів між першою і другою протоками і в другому рукаві продовжували промірювання. Записувати довелося вже згодом у шлюпці, при світлі ліхтарика. Обійшли і другий острів, і все вброд. Третій рукав значно глибший... (З. Тулуб).

3. Визначте відмінок порядкових числівників.

1. Другий день безупинного свята втопив її.
2. Транспорт дістався до Орська дев'ятого травня й отаборився на протилежному березі Уралу, щоб дати перепочинок змученим людям, коням і верблюдам.
3. Першим вибіг Петя в новенькому білому кошуку і хутрянній шапці;
4. Коли вони добігли до перших хат, тепла благодійна злива шуміла навколо....
5. Переляканий імператор на третій день згодився дати конституцію....
6. В той же день, тобто п'ятнадцятого, повстав і Пешт... (З роману З. Тулуб «В степу безкраїм за Уралом»).

Тема 7. Стилiстичне використання числiвникiв

Хiд роботи

- I. Опрацювати теоретичний матерiал, з'ясувати основнi положення теми.
- II. Законспектувати статтю: Береш О. I. Числiвник як частина мови. Урок у 6 класi. *Вивчаємо українську мову та лiтературу*. Жовтень 2007. № 30 (142).
- III. Виконати практичнi завдання.

1. Поясніть стилістичну роль числівника один в наведених прислів'ях і приказках.

Один тримає рожен, а другий їсть печеню.
Один одного не переважить, хоч на одній гілці повісь.
Як село, то й чоло: в одній хаті мак, а в іншій – не так.
Одна дяка, що за рибу, що за рака.
Одного тіста книш.
Один в полі не воїн.
За одним присідом вечерея з обідом.

2. Проаналізуйте стилістичну роль числівників два, три.

1. Пани: на трьох одні штани, котрий раніше встав, той ся і вбрав. 2. З других сміявся, а сам в біду попався. 3. Трудно двом панам угодити. 4. Отак: двом рак, а третьому юшка. 5. Перше м'ясо – свинина, перша риба – линина, а от чабак – то вже не так.

3. У яких прислів'ях і приказках числівник має виразне стилістичне навантаження?

1. Одна ластівка не робить весни.

2. Вже нема тої курочки, що два яєчка несла на день.
3. Одно літо ліпше, як сто зим.
4. Один любить попа, другий попадю, а третій попову дочку.
5. Одна розумна голова добре, а дві ще ліпше.
6. Один дурний кине камінь в море, а сто розумних не виймуть його.

Тема 8. Синтаксичні функції, морфологічні особливості, відмінювання займенників

Хід роботи

- I. Опрацювати теоретичний матеріал.
- II. Законспектувати статтю: Дудко І. Особливості вивчення займенника як частини мови. *Українська мова та література в школі*. 2006. № 4. С. 16–21.
- III. З'ясувати основні положення теми, створити словник термінів. Виконати практичні завдання.

1. Визначте особу особових займенників у наведених нижче прислів'ях і приказках.

1. Як була я молода, то була і врода, а тепер на виду, то й в дзеркалі не знайду.
2. Так вони і віз би з'їли, та ми на ньому сиділи!
3. Я вам, куме, не кажу, що ви украли, але таки верніть те, що взяли.
4. Воно б добре, та нікуди не годиться.
5. Де ти поза Уманню ходиш?
6. Він не старий, але давній.
7. Ми бідні не тим, що нічого не маємо, а тим, що нічого не знаємо.
8. Вона знає, що у вас в борщі кипить.

2. Підкресліть однією рисою присвійні займенники, а двома – означальні.

1. Мій любий спокою, добре мені з тобою (Н. тв.).
2. Кожний горне вугілля до свого горшка (Н. тв.).
3. Ходить по світу, як той лин по дну, до жодної риби не доторкнеться (Н. тв.).
4. Що побачила, то й її (Н. тв.).
5. Таке життя, як моє, не варт і печеної цибулі (Н. тв.).
6. У нашої Параски ні серця, ні ласки (Н. тв.).
7. Усе нам може повернутися, лиш молодість ніколи (Н. тв.).
8. Всяк правду знає, та не всяк про неї дбає (Н. тв.).
9. Нашим салом та по нашій шкурі (Н. тв.).

3. Випишіть в одну колонку заперечні займенники, а в іншу – неозначені.

1. Ніхто не відає, що бідний обідає (Н. тв.).
2. Що-небудь, аби борщ (Н. тв.).
3. Дурень нічим ся не журить, горілку п'є і люльку курить (Н. тв.).
4. Чужа жінка – то здоров'я чиєсь (Н. тв.).
5. З поклону голова не болить нікому (Н. тв.).
6. Чиєсь одне слово губить діло (Н. тв.).
7. Комусь ніяково, а мені однаково (Н. тв.).
8. Нічому не дивуватись – ознака розуму (Н. тв.).
9. Ніякий ворог так не допече, як свій домашній (Н. тв.).

4. Поясніть, в яких прислів'ях і приказках вжиті питально-відносні займенники, а в яких – сполучники?

1. Який вік, такий і чоловік (Н. тв.).
2. Не стільки пива, скільки дива (Н. тв.).
3. Дома їж, що хочеш, а в гостях, що дадуть (Н. тв.).
4. Чия коняка, того й кульбака (Н. тв.).
5. Тим приймає, що хата має (Н. тв.).
6. Для проханого гостя багато треба, а несподіваний гість, що не постав, то їсть (Н. тв.).
7. Яке частування, таке й дякування (Н. тв.).
8. Не дуже того просять, кого за чуб термосять (Н. тв.).
9. Не йди туди, де тебе не просять (Н. тв.).
10. Будьте, як дома, але поведіться, як у гостях (Н. тв.).
11. Не велика біда, що без риби середа (Н. тв.).

5. Виберіть із тесту художнього твору по 5 прикладів зворотних та вказівних займенників.

6. Зробіть морфологічний аналіз займенників.

У жодній енциклопедії світу не знайти вам цієї Зачіплянки. А вона є, існує в реальності. Без звички навіть трохи дивно звучить: Зачіплянка. Хтось колись тут за щось зачепився. І так пішло. В давні, в дозаводські часи було, кажуть, на цьому місці велике село, що робило списи запорожцям. І коли мандрували козаки на Січ, то завертали сюди, щоб заpastися списками. Отоді, може, котрийсь козак і зачепився тут за якусь молодичку, поклавши початок династії. (О. Гончар).

Тема 9. Стилiстичне використання займенникiв. Пронiмiналiзацiя

Хiд роботи

I. Опрацювати теоретичний матерiал.

II. Законспектувати статтi: Дудко I. Семантико-граматичнi функцiональнi особливостi займенникiв. До питання вивчення. *Дивослово*. 2007. № 2. С. 2–5; Мартиняк О. Займенник як стилiстична категорiя. *Педагогiчна думка*. 2012. № 2. С. 38–42.

III. Виконати практичнi завдання.

1. Проаналiзуйте стилiстичнi функцiї займенникiв у реченнєвих конструкцiях.

1. – Увійдiть! – чує веселий голос чоловiка.
2. – Допомогти вам, мамо?
3. – Коли б ви знали, як менi тяжко, – через силу виговорив вiн, бачачи, що мати знову образилася на нього.
4. – Иди геть! Не смiй торкатися моїх дiтей! – Це i мої дiти! Пусти, кажу!
5. – Пробачте, я думаю купити, громадянко! – Ви думаєте, а я купила!
6. Володимир Петрович почервонiв, швидко, мов сердячись, потис Нiнi руку. – Знайомтесь, моя дружина (з твору А. Дiмарова «Його сiм'я»).

2. Пояснiть стилiстичне вживання займенника воно.

1. Треба дощу, а воно пече, аж шкiра облазить! А посеред жнив дощами перiщить.

2. – Порозоряли церкви, от воно й одливається.

3. І молодшому лишається хіба що знизати плечима та прикусити языка. Бо почнеш сперечатися, неодмінно почуєш:

4. – І що б воно ото знало! Сиділо б уже та мовчало!.

5. – І куди воно шкіра дівається! (З твору А. Дімарова «Біль і гнів»).

3. Які займенники виконують у наведених реченнях стилістичну роль частки?

1. А тут ще той сміх... Він лунає у вухах..

2. Ота осо бочка, як охрестила вона відвідувачку, ніяк не йшла з думки.

3. То був вихідний день, невдовзі після того, як Ніна закінчила середню школу.

4. Ніна взяла м'яке сіно і занурилася в нього лицем, вдихаючи п'яний запах прив'ялої трави й квітів, що, як настояний на сонці трунок, все ще таємниче бродив у тоненьких стебельцях.

5. Почувала себе хорошою і доброю, хотілося сказати коханому щось таке, щоб і йому стало так само хороше (З тв. А. Дімарова «Його сім'я»)

4. Поясніть прономіналізацію числівників один, два у цих прислів'ях і приказках:

1. Один дрова рубає, а другого тріски в голову б'ють.

2. Всі люди на одне сонечко глядять, та не одно їдять;

3. Одному і на трісці прядеться, а другому в веретенце не хоче;

4. Одному щастя рікою пливе, а другий в печалі цілий вік живе.

5. З одного села ні поросяти не купуй, ні жінки не бери.

6. Один кує, другий псує.

7. Від одного втік, а другого не здогнав.

8. Ніколи другому не бажай того, що є злого.

5. Поясніть випадки прономіналізації іменника в цих прислів'ях і приказках.

1. Бачив і горох, і чечевицю.

2. Ні юшки, ні петрушки.

3. Мила тобі Маруся, то сам з нею цілуйся.

4. Не для Гриця паляниця.

5. Мати Федя медом, а Федь усе Федьом.

6. Ні росинки, ні порошок в роті не було.

7. Для милого дружка і сережки з вушка.

8. Не буде Галя, буде другая.

9. Немов верста на шляху: без роду, без племені, без захисту.

10. Ані печі, ані лави, ані хліба, ані страви.

Тема 10. Синтаксичні функції, морфологічні особливості, граматичні категорії дієслова

Хід роботи

I. Опрацювати теоретичний матеріал.

II. Законспектувати статтю: Передрій Г. Вивчення форм особового дієслова в 7 класі. *Дивослово*. 2009. № 7/8. С. 37–40.

III. Виконати практичні завдання.

1. Знайдіть у тексті дієслова. Випишіть їх, назвіть граматичні ознаки та визначте синтаксичну роль.

1. Розживемось, як у пастуха наймемось (Н. тв.).
2. І курці носом ніде клонуть (Н. тв.).
3. Привикай, коровко, до хатньої соломки (Н. тв.).
4. Дожився: штани одні, а сорочок ще менше (Н. тв.)
5. Якби не хлоп та віл, то би пан не жив (Н. тв.)
6. Слабий з сильним не борися, бідний багатим не судися (Н. тв.).
7. Десь від тебе кравець мірку згубив (Н. тв.).
8. Як руки скроять, так спинка зносить (Н. тв.).
9. Не буде з швачки багачки, а з такача багача (Н. тв.);
10. Якби одежа, то б носив, якби люлька, то б кутив, якби дівка-любка, то б любив (Н. тв.).

2. Яка дієслівна основа уможливила утворення цих дієслівних форм? Яку синтаксичну функцію вони виконують?

1. Не випхано – так виведено (Н. тв.).
2. Посиділи в гостях на покутті знадвору (Н. тв.).
3. Вставай до сонця, працюй до ночі, їстимеш калачі (Н. тв.).
4. Так одягається, що й корова лякається (Н. тв.).
5. Хто гостю радий, той і собаку його нагодує (Н. тв.).
6. Як часто гість за клямку береться, то не скоро піде (Н. тв.).
7. Щоб лиха не знати, треба рано вставати (Н. тв.).
8. Коли хочеш бути в честі, о не дуже до людей части (Н. тв.).
9. Прийшли не звані, пішли не слані (Н. тв.).
10. З курми лягай, з півнями вставай (Н. тв.).

3. Назвіть основи інфінітива та основи теперішнього часу вказаних дієслів.

Переїздити, вскочити, помріяти, поспитати, скакати, лежати, носити, віяти, шити, переходити, знати, молитися, кричати, мочити, мити, переписувати, вужчати, забувати, виглядати, завмирати, сидіти, визнавати, бачити, обіцяти, зазнаватися, замазувати, бігти, поливати.

4. Спишіть текст. Проаналізуйте видові форми дієслів.

Сльози вмиль висохли. Похапцем накинула фуфайку, майнула до лісу. Не думала, що її хтось побачить, що там, якщо й справді це не брехня, моли сидіти в засідці поліцаї. Думала тільки про нього. І ця думка заступала все.

Добігла, захекана, й одразу ж побачила, що тут його вже нема. Зірвані з верхньої петлі двері перекошобоно звисали донизу, в траншеї, на дні, – гарячий розсип стріляних гільз. І втоптана люто в пісок його командирська пілотка (А. Дімаров).

5. Поясніть стилістичну роль дієслова.

1. Взяло корову, хай бере і теля (Н. тв.).
2. Маєш за зле говорити – волієш за язик укутитися (Н. тв.).
3. Лихе вродилось, лихе і згине (Н. тв.).
4. На що гляне, все в'яне (Н. тв.)
5. Нате і мій глек на капусту, щоб порожнім не був (Н. тв.).

6. Паршива вівця усе стадо спаскудить (Н. тв.).
7. Не втопила вода, втопила людська обмова (Н. тв.).

Тема 11. Правопис прислівників. Морфологічний аналіз прислівників

Хід роботи

I. Опрацювати теоретичний матеріал.

II. Законспектувати статті:

1. Гмир І. С. З досвіду вивчення правопису прислівників. *Укр. мова і літ. в школі*. 1971. № 2. С. 67–72;

2. Векшина В. І. Прислівник як частина мови. Цикл уроків за темою. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2007. № 7. С. 19–21.

III. Виконати практичні завдання.

1. Введіть наведені слова в речення так, що в одному випадку воно було прислівником, а в другому – омонімічною йому формою. Напишіть їх правильно, розкривши дужки:

По (моєму), в (третє), по (друге), по (нашому), по (доброму), по (своєму).

2. Розв'яжіть тестові завдання:

У якому рядку всі прислівники пишуться окремо?

1. Без/упину, до/решти, на/сміх, під/гору.
2. По/ночі, на/спіх, у/ряд, у/плач.
3. На/в/здогін, на/в/перейми, що/мога, в/нічию.
4. У/середині, у/розкид, у/пору, на/двоє, в/одно.

У якому рядку три прислівники пишуться окремо?

1. У/зимку, на/споді, по/пліч, у/голос
2. На/показ, в/волю, по/середині, на/початку.
3. На/видноті, до/пори, в/ногу, до/загину.
4. У/знаки, на/пів/дорозі, на/розхват, на/силу.

В якому рядку всі прислівники пишуться разом?

1. Без/угаву, до/пари, до/загину, без/упину.
2. До/верху, у/лад, в/гору, у/край.
3. В/горі, по/можливості, без/вісти, на/дзелень.
4. На/споді, без/відома, що/найдовше, під/гору.

У якому рядку всі прислівники пишуться разом?

1. Без/угаву, до/пари, до/загину, без/упину.
2. До/верху, у/лад, в/гору, у/край.
3. В/горі, по/можливості, без/вісти, на/дзелень.
4. На/споді, без/відома, що/найдовше, під/гору.

У якому рядку всі прислівники пишуться через дефіс?

1. На/щастя, в/затишку, на/видноті, на/відчай.
2. Так/то, вряди/годи, хоч/не/хоч, де/небудь.
3. До/пня, уві/сні, по/можливості, по/силі, по/совісті.
4. Без/черги, в/позику, в/нагороду, до/смаку.

У якому рядку два прислівники пишуться через дефіс?

1. Далеко/далеко, сяк/так, з/дня/на/день, від/ранку/до/вечора.
2. З/боку/на/бік, аби/то, по/українському, по/українськи.
3. Куди/завгодно, ні/за/що/ні/про/що, ні/в/сих/ні/в/тих.
4. Ані/трохи, аби/коли, аби/де, де/куди.

Зробіть морфологічний аналіз прислівників.

1. Довго прясти та ткати, а почнеш кряти, той нема що (Н. тв.).
2. Далеко йшов, а добра не знайшов (Н. тв.).
3. Знехотя кум поросся з'їв (Н. тв.).
4. Хто багато має, той прагне мати ще більше (Н. тв.).
5. Параграф – то карлючка сюди й туди, аби виліз з біди (Н. тв.).
6. Краще один свідок, що бачив, ніж два, що чули (Н. тв.).

Тема 12. Правопис прийменників. Морфологічний аналіз прийменників

Хід роботи

I. Опрацювати теоретичний матеріал.

II. Законспектувати статті: Грищенко Л. О. Особливості вживання прийменників: Урок у 7 класі. *Вивчаємо українську мову і літературу*. 2006. № 3. С. 22–31; Іваненко З. І. Прийменникові конструкції часу. *Укр. мова і літ. в школі*. 1976. № 1. С. 33; Іваненко З. І. Прийменникові конструкції з допустовим значенням. *Укр. мова і літ. в школі*. 1979. № 4. С. 24–28.

III. Виконати практичні завдання.

1. Спишіть текст. Зробіть морфологічний аналіз усіх прийменникових форм.

По свіжій, чорній, тільки що розораній землі ступає людина. Це Федір Шеремета. Міцний, широкоплечий із сивастою підстриженою бородою та добре кроєним великим носом на худому, засмаглому обличчі. На ньому сіра від поту полотняна сорочка, виношений дірявий кашкет, обліплені землею, важкі чоботи.

Дещо далі від нього за плугом ступає юнак. Це Василь Шеремета – середущий Федорів син. Сірі, кортові його штани до колін закачані, босі ноги мають барву землі, на шиї в нього завішені віжки, лівою рукою тримає чепігу, а правою вряди-годи помахує над утомленими кінями довгим. Хльостким батогом. Легкий західний вітер кошлає його густе каштанове волосся. Борозною за ним наввипередки, ніби на пружинах, стрибають галки та ворони (У. Самчук).

2. У яких реченнях виділені слова належать до прийменників, а в яких – до повнозначних частин мови?

1. **Праворуч і ліворуч** – купки глядачів (З. Тулуб).
2. Вона пошукала очима Юлю і відразу ж побачила її в ложі **праворуч** (А. Дімаров).
3. **Праворуч** від дороги майнув відгодівельний пункт цукрового заводу (Є. Гуцало).
4. **Праворуч і ліворуч** від дороги огорожа з колючого дроту та молодий грабовий висад (У. Самчук).
5. **Праворуч і ліворуч** в степах скрізь рухаються війська (О. Гончар).

6. **Посередині** кімнати великий стіл, застелений білою скатертиною (П. Загребельний).

7. Розпадаються всі храми, монастирі, доми, що він їх ставив і прикрашав, і тільки він стоїть **посередині** цілий, неушкоджений (П. Загребельний).

8. Коли підкралися поміж дюнами досить **близько** до вітряка, Якоб дав знак усім лишитися... (П. Загребельний).

9. Дош лле, темрява, електричні розряди б'ють зовсім **близько** (О. Гончар).

10. Клубок вогню, що злетів над тим місцем, де були Піппо та Якоб, не стривожив німецьких солдатів, зачасних **навколо** (П. Загребельний).

11. І був **навколо града** ліс і бір великий, де ловили звірів (Малик).

12. **Назустріч** їм, крізь гарячі розімлілі поля котилися блискучі асфальти, всуціль политі свіжою водою (О. Гончар).

13. **Скоро** він зачинив двері на заціпку, енергія його покинула; його схопив нервовий пароксизм (А. Кримський).

14. Посвистуючи і голосно вже говорячи, подалися легіні направо, і **скоро** затихли кроки їх коней за поворотом (Г. Хоткевич).

15. **Скоро** він згадував ущипливі слова Лоначевської, миттю йому стискалися кулаки, трусила пропасниця, хотілося полинути до панії знов та й кинути їй в живі очі, що з неї підла жінка (А. Кримський).

16. І ось вони **побіч** (У. Самчук).

17. Тут же **побіч** хлопці і дівчата заспівали... (У. Самчук).

3. Випишіть з різностильових текстів речення з найуживанішими прийменниками.

4. З якими відмінками вжиті прийменники в цих реченнях?

1. Хвороба не по лісу ходить, а по людях (Н. тв.).

2. Ото ласа їда: з часником лобода (Н. тв.).

3. Як з поганим молоком, то краще з водою (Н. тв.).

4. Зароблений сухар краще від краденого бублика (Н. тв.).

5. Заробив, як Хома на качалках: одну продав, а дев'ять на плечах баби побили (Н. тв.).

6. Гостра була сокира, та на сук наскочила (Н. тв.).

7. З ремеслом дружити – в житті не тужити (Н. тв.).

8. Сам мужик з кулачок, а зла, як у козла (Н. тв.).

9. Плюй у вічі злодієві, а він каже, що дощить (Н. тв.).

10. За твоє добро – кадук тобі в ребро! (Н. тв.).

5. Які значення мають прийменниково-відмінкові форми?

1. Пороби до поту, той поїси в охоту (Н. тв.).

2. Він уміє голити без мила і бритви (Н. тв.).

3. Пошив: на собаку мале, а на kota велике (Н. тв.).

4. Наш кравець по великих шляхах дубовою голкою шиє (Н. тв.).

5. На всі руки майстер (Н. тв.).

6. Язик без кості, але повен злості (Н. тв.).

7. Не каркай на людей, самого обкаркають (Н. тв.).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ТА ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

Основна

1. Вакарюк Л. О., Панцьо С. Є. Українська мова. Морфеміка і словотвір: навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. 184 с.
2. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматика української мови. Київ : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. 398 с.
3. Горпинич В. О. Морфологія української мови: підруч. для студ. внз. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 336 с.
4. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова: Морфеміка. Словотвір. Морфологія : навч. посіб. для студ. філол. спец. внз. Київ: Вища шк., 1999. 207 с.
5. Горпинич В. О. Українська морфологія. Дніпропетровськ : ДДУ, 2000. 359 с.
6. Карпіловська Є. А. Конструювання складних словотворчих одиниць. Київ : Наук. думка, 1990. 156 с.
7. Клименко Н. Ф. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови. Київ: УкрНДІПСК, 1998. 162 с.
8. Козленко І. В. Морфеміка сучасної української літературної мови: навчальний посібник. Київ : Вид.-поліграф. центр «Київський університет», 2007. 236 с.
9. Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови: морфологія Вінниця : Поділля-2000, 2003. 464 с.
10. Плющ М. Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія: підручник. 2-е вид., доповн. Київ: ВД «Слово», 2010. 327 с.
11. Плющ М. Я. Словотворення та вивчення його в школі : посіб. для вчит. видання 2-е, переробл. Київ: Рад. школа, 1985. 127 с.

Словники

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Н. Бусел. Київ ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1736 с.
2. Єрмоленко С. Я. Українська мова : короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор; за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ: Либідь, 2001. 222 с.
3. Карпіловська Є. А. Кореневий гніздовий словник української мови: гнізда слів з вершинами – омографічними коренями. Київ: «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2002. 912 с.
4. Полюга Л. М. Словник українських морфем. Львів : Світ, 2001. 448 с.
5. Словник української мови : в 11 т. Київ: Наук. думка, 1970–1980.
6. Словник фразеологізмів української мови / Нац. акад. наук України, Ін-т укр. мови, Укр. мовно-інформац. фонд; укл. В. М. Білоноженко та ін.; відп. ред. В. О. Винник. Київ: Наук. думка, 2008. 1104 с.
7. Українська мова. Енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Павлюк та ін. Київ: Укр. енцикл., 2000. 752 с.

Інтернет -ресурси

1. Онлайн-словник граматичних форм на сайті oldict.com
2. Великий електронний словник української мови, скорочено ВЕСУМ (версія 4.9.0. станом на 15.03.2020 налічує понад 405 тис. слів). URL: <http://r2u.org.ua/vesum>
3. Словники України онлайн: словозміна, синонімія, фразеологія. URL: https://maidanchyk.ucoz.net/index/slovniki_ukrajini_onlajn_slovozmينا_sinonimija_frazeologija/0-105

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 1. Префікси і суфікси української мови, їх походження	4
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 2. Поняття про основу слова. Історичні зміни в морфеміці	6
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 3. Словотвірна похідність в сучасній українській літературній мові	11
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 4. Основні комплексні словотвірні одиниці сучасної української літературної мови	15
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 5. Способи словотворення в сучасній українській літературній мові	19
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 6. Частини мови та принципи їх виділення	29
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 7. Загальне поняття про іменник	33
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 8. Лексико-граматичні категорії іменника	35
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 9. Морфологічні категорії іменника	38
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 10. Відміни іменника. Специфіка відмінювання	41
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 11. Прикметник як частина мови. Лексико-граматичні розряди прикметників	44
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 12. Категорія ступенів порівняння прикметників. Категорія безвідносної міри якості предмета. Категорія суб'єктивної оцінки якості предмета	48
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 13. Числівник	50
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 14. Займенник	54
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 15. Загальна частиномовна характеристика дієслова	57
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 16. Власне дієслівні категорії (категорії часу і способу дієслова)	61
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 17. Категорія виду дієслова	67
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 18. Перехідні й неперехідні дієслова. Категорія стану	71
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 19. Невласне-дієслівні категорії. Парадигми дієслова ...	73
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 20. Прислівник	76
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 21. Дієприкметник	83
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 22. Дієприслівник	88
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 23. Прийменник	92
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 24. Сполучник	97
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 25. Частка	102
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 26. Вигук	107
ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	113
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ТА ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ	126

Навчальне видання

Гандзюк О. М.

Морфеміка, словотвір, морфологія української мови

Навчальний посібник

Друкується в авторській редакції
Верстка *І. С. Савицької*

Формат 60×84 ¹/₁₆. Обсяг 7,44 ум. друк. арк., 6,97 обл.-вид. арк.
Наклад 100 пр. Зам. 143. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк
(м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. (0332) 29-90-65).
Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.